

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Kriminologijos katedra

Simona Kilpytė

Sociologijos ir kriminologijos magistro studijų programa
Magistro darbas

Delinkventinio elgesio atmetimo priežastys

Darbo vadovas: Doc. dr. Laima Žilinskienė

Vilnius 2020

Turinys

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
Įvadas	5
1. Tyrimo teorinė apžvalga	6
1.1. Delinkvencijos samprata.....	6
1.2. Delinkventinio elgesio veiksniai.....	10
1.3. Naujosios Vilnios mikrorajono istorija ir socialinės aplinkos ypatumai	15
2. Tyrimo metodika	19
2.1 Tyrimo metodas	19
2.2 Tyrimo atranka ir tiriamieji.....	19
2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas	20
3. Tyrimo rezultatai ir aptarimas	21
3.1. Naujosios Vilnios mikrorajono charakteristika informantų akimis	21
3.1.1. Aplinkybės, kurios lėmė gyvenimą Naujoje Vilnioje	22
3.1.2. Naujosios Vilnios mikrorajono aplinkos ir saugumo jausmo vertinimas	23
3.2. Artima aplinka ir rizikos veiksniai.....	33
3.3. Atsparumas delinkventiniam elgesiui, remiantis socialinių ryšių kontrolės teorija	39
3.3.1 Prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais.....	39
3.3.2 Įsipareigojimas, atitraukiantis nuo delinkventinio elgesio	48
3.3.3 Įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas	51
3.3.4 Įsitikinimai, lemiantys delinkventinio elgesio atmetimą.....	54
Išvados	56
LITERATŪRA	58

Delinkventinio elgesio atmetimo priežastys

SANTRAUKA

Delinkvencija – tai teisinių ir socialinių normų pažeidimai, kuriuos daro nepilnamečiai asmenys. Skirtingose disciplinose atliekami moksliniai tyrimai pateikia įvairiapusį delinkventinio elgesio priežasčių spektrą. Remiamasi įvairiomis delinkvencijos teorijomis, kurias vystė D. Matza, A. K. Cohen, C. Shaw, H. McKay ir kt. mokslininkai, aiškindami delinkventinio elgesio priežastis ir rizikos veiksnius. Ieškamos priežastis, kodėl nepilnamečiai elgiasi delinkventiškai. Tačiau nemažiau svarbi yra kita šio reiškinių pusė – kodėl, esant delinkventinio elgesio rizikos veiksniams, delinkventinis elgesys nesirenkamas? Šios krypties klausimą nagrinėjo T. Hirschi, vystydamas socialinių ryšių kontrolės teoriją. Taigi, remiantis šia teorija ir siekiant išsiaiškinti delinkventinio elgesio atsparumo priežastis, šiuo tyrimu buvo mėginama pažvelgti į delinkventinio elgesio atmetimo atvejus socialinės netvarkos požymių turinčiame Naujosios Vilnios mikrorajone.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kas lemia nepilnamečių atsparumą delinkventinio elgesio raiškai. **Tyrimo uždaviniai:** išanalizuoti Naujosios Vilnios mikrorajono socialinės aplinkos ypatumus; išsiaiškinti aplinkos rizikos veiksnius, turinčius įtakos delinkventiniam elgesiui; išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia atsparumą delinkventiniam elgesiui.

Kokybinio tyrimo metu, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, buvo surinktos 9 gyvenimo istorijos Naujojoje Vilnioje augusių asmenų, neturinčių delinkventinio elgesio patirties. Surinktų gyvenimo istorijų analizei buvo naudojama MAXQDA programa. Gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairūs rizikos veiksniai, susiję su šeimos problemomis, neigiama mokyklos bei mikrorajono aplinka. Atsiskleidė tiek teigiamos, tiek neigiamos mikrorajono savybės, nuo kurių priklausė saugumo jausmas. Tačiau nepaisant individualių patirčių ir subjektyvaus aplinkos vertinimo – tam tikrą saugumo jausmą suteikė buvimas „savu“ mikrorajone, žinant, kurių vietų reikia vengti, kuriose vietose ir kuriuo metu vaikščioti. Tyrimas parodė, kad nepaisant aplinkos rizikos veiksnių socialinių ryšių – prisirišimo, įsipareigojimo, įsitraukimo ir įsitikinimų kontrolė atitraukė nuo delinkventinio elgesio. Pastebėta, kad skirtingais gyvenimo etapais prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais turėjo stiprų vaidmenį visose gyvenimo istorijose, įsipareigojimas tikslams bei įsitraukimas į įvairias veiklas pasireiškė skirtingai, pastiprindami delinkventinio elgesio kontrolę, o įsitikinimai formavosi priklausomai nuo prisirišimo, įsipareigojimo ir įsitraukimo į veiklas.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: delinkvencija, delinkventinis elgesys, socialinių ryšių kontrolė

Causes of rejection of delinquent behaviour

SUMMARY

Delinquency is a violation of legal and social norms committed by minors. Researches in different disciplines provide a diverse range of reasons for delinquent behaviour. These are based on various delinquency theories developed by D. Matza, A. K. Cohen, C. Shaw, H. McKay and other scientists explaining the causes and risk factors of delinquent behaviour. Reasons are sought why minors behave delinquently. However, the flip side of this phenomenon is also important – why, in the presence of risk factors for delinquent behaviour, the delinquent behaviour is not chosen? This particular issue was researched by T. Hirschi while developing social control theory. In order to find out the reasons for resistance to delinquent behaviour, based on social control theory, this study attempted to look at cases of rejection of delinquent behaviour in the socially disorderly district of Naujoji Vilnia, in Vilnius, Lithuania.

This research aims to find out what determines minors' resistance to delinquent behaviour. Research tasks: to analyse the peculiarities of the social environment of Naujoji Vilnia district; to ascertain the environmental risk factors influencing delinquent behaviour; to find out what factors determine resistance to delinquent behaviour.

While conducting the qualitative study a semi-structured interview method was used and nine life histories from individuals, who grew up in Naujoji Vilnia district without having the delinquent behaviour experience, were collected. MAXQDA software was used to analyse the assembled data. Life histories revealed various risk factors related to family problems, negative school and neighbourhood environment. Both positive and negative characteristics of the neighbourhood, on which a sense of security depended, were revealed. Despite the individual experiences and subjective environmental assessments, a certain sense of security in the neighbourhood was provided by the fact of being "local", knowing what places to avoid, where and when to walk. The study found that despite the environmental risk factors, the control of social bonds – attachment, commitment, involvement and belief – have diverted minors from delinquent behaviour. The Research has shown that at different stages of life, the attachment with positive emotional bonds played a significant role in all life histories, commitment to goals and involvement in various activities manifested differently, thus reinforcing the control of delinquent behaviour. Beliefs have formed depending on attachment, commitment and involvement in activities.

KEYWORDS: delinquency, delinquent behaviour, social control theory

Ivadas

Delinkvencijos reiškinys yra plačiai nagrinėjamas kriminologijoje, sociologijoje, teisėje, psichologijoje, etc. Skirtingas disciplinas atstovaujančių mokslininkų atliekami tyrimai pateikia įvairiapusį delinkvencijos aiškinimą, leidžiantį geriau pažinti ir suprasti delinkventinio elgesio priežastis. Šiame darbe delinkvencijos sąvoka apibrėžia teisinių bei socialinių normų pažeidimus, kuriuos daro nepilnamečiai¹ asmenys. Atitinkamai, delinkventas – tai nepilnametis asmuo, pažeidžiantis socialines bei teisines normas. Esminis skirtumas tarp normas pažeidžiančių nepilnamečių ir suaugusių asmenų – asmenybės brandumo lygis darant pažeidimą (Vileikienė 2007, p. 5). Todėl svarbu suprasti bei atskirti nepilnametį nuo suaugusiojo, kalbant apie elgesio normų pažeidimus.

Tačiau šis reiškinys ne visada yra vienodai suprantamas. Socialinių normų ribose nepilnamečių elgesys gali būti vertinamas subjektyviau, kai tuo tarpu teisinių normų ribose įstatymai aiškiai apibrėžia, kas yra teisinis pažeidimas, kada jis yra kvalifikuojamas kaip administracinis, baudžiamasis nusižengimas ar nusikaltimas bei kokia yra atsakomybės amžiaus riba. Pavyzdžiui, tokios veikos kaip vagystės, apiplėšimai, viešosios tvarkos pažeidimai ar kiti reglamentuoti pažeidimai kaip bėgimas iš pamokų, rūkymas, bėgimas iš namų, etc., aiškiai patenka į delinkventinio elgesio apibrėžimą. Tačiau toks elgesys kaip patyčios, necenzūrinių žodžių vartojimas, konfliktų kėlimas, taisyklių nepaisymas ir pan., įgauna subjektyvų vertinimą, nuo kurio priklauso tokio elgesio priskyrimas delinkventiniam elgesiui. Taip pat iškyla delinkvencijos reiškinio paplitimo, sudėtingumo, kismo ir kt., vertinimo skirtumai. Egzistuoja įvairūs stereotipai ir mitai, klaidinantys visuomenės supratimą apie delinkventus ir delinkventinį elgesį. Statistika parodo tik patekusiųjų į apskaitą nepilnamečių mastą, pagal amžių ir veikos pobūdį. Į apskaitą nepatenka jaunesni² asmenys bei toks elgesys, kuris nėra reglamentuotas kaip pažeidimas. Taip pat neaiškus latentinis delinkventinio elgesio paplitimas. Visos šios aplinkybės sudaro sąlygas formuoti skirtingoms delinkvencijos reiškinio interpretacijoms.

Kita vertus, atliekami įvairūs moksliniai delinkventinio elgesio raiškos tyrimai, ieškomos delinkventinio elgesio priežastys, leidžiančios labiau suprasti, kas yra delinkvencija ir kokios priemonės švelnintų delinkventinio elgesio problemą. Remiamasi įvairių autorių, tokių kaip D. Matza, A. K. Cohen, C. Shaw, H. McKay, etc., nagrinėjusių delinkvencijos reiškinį, teorijomis. Ieškoma atsakymo į klausimą, kodėl elgiamasi delinkventiškai bei kokie veiksniai lemia delinkventinį elgesį. Tačiau egzistuoja ir kitas svarbus klausimas – kodėl nesielgiama delinkventiškai? Kodėl vieni nepilnamečiai, esant delinkventinio elgesio rizikos veiksniams, atmeta delinkventinį elgesį? Šios

¹ Nepilnametis – žmogus, nesulaukęs 18 metų.

² Jaunesni asmenys, kurie veikos metu nebuvo sulaukę reglamentuoto amžiaus.

krypties klausimą nagrinėjo T. Hirschi (1969), vystydamas socialinių ryšių kontrolės teoriją. Šiame darbe remiamasi šios teorijos pagrindais.

Ieškant atsakymo į išsikeltus klausimus, buvo surinktos gyvenimo istorijos tų asmenų, kurie atstovauja tam tikrą geografinę vietovę ir neturi delinkventinio elgesio patirties. Empirinio tyrimo rengimui buvo pasirinktas Naujosios Vilnios mikrorajonas Vilniuje. Tokį sprendimą lėmė mikrorajono istorinės aplinkybės, susijusios su migracijos bangomis, tautinėmis mažumomis bei socialinės aplinkos pokyčiais po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, lėmusiais įvairias mikrorajono socialines problemas. Taigi, šiame darbe pristatoma delinkvencijos samprata ir teorijos, delinkventinio elgesio rizikos veiksniai, Naujosios Vilnios mikrorajono istorija ir socialinės aplinkos ypatumai bei empirinio tyrimo metu surinktų gyvenimo istorijų analizė, atskleidžianti delinkventinio elgesio atmetimo priežastis.

Tikslas – Išsiaiškinti, kas lemia nepilnamečių atsparumą delinkventinio elgesio raiškai.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti Naujosios Vilnios mikrorajono socialinės aplinkos ypatumus.
2. Išsiaiškinti aplinkos rizikos veiksnius, turinčius įtakos delinkventiniam elgesiui.
3. Išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia atsparumą delinkventiniam elgesiui.

1. Tyrimo teorinė apžvalga

1.1. Delinkvencijos samprata

Manoma, kad terminas „delinkventas“ atsirado XVII a. viduryje, bažnytinėje lotynų kalboje, ir reiškė „nusikaltėlis“.³ Tačiau, kaip išskirtinai jaunimo elgesį apibūdinantis delinkvencijos terminas, manoma, pasirodė XIX a. pradžioje Londono gyventojų ataskaitoje apie mieste plintančio jaunimo delinkventinio elgesio priežastis. Vėliau šis terminas, kalbantis apie jaunimą, imtas vartoti JAV ir visoje Europoje (Justickaja et al. 2015, p. 18). Šiandien Oksfordo žodyne delinkvencijos terminas reiškia smulkius, ypač jaunų žmonių daromus, nusikaltimus (delinquency – “Minor crime, especially that committed by young people.”)⁴ Lietuvos tarptautinių žodžių žodyne „delinkventas [lot. delinquens (kilm. delinquentis) - nusižengiantis] - teisės pažeidėjas, asmuo, padaręs deliktą“.⁵ Lyginant su delinkvencijos apibrėžimu Oksfordo žodyne, šiame lietuviškame termino apibrėžime

³ English Oxford Living Dictionaries. Prieiga per internetą: <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/delinquency>> [Žiūrėta 2020 02 05].

⁴ Ten pat.

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: <<http://www.zodziai.lt/reiksme&word=delinkventas&wid=3822>> [Žiūrėta 2020 02 05].

amžius nėra išskiriamas. Tačiau žvelgiant į sąvokos vartojimą moksliniuose tyrimuose, pastebima, kad delinkvencijos apibrėžimas vartojamas kalbant apie nepilnamečius asmenis.

Žvilgtelėjus į Lietuvoje atliekamus mokslinius tyrimus, socialines bei teisines normas pažeidžiantis nepilnamečių elgesys yra apibrėžiamas įvairiai. Vieni tyrėjai teigia, kad delinkventinis elgesys yra viena iš daugelio deviacijos formų. Kiti delinkvenciją aiškina kaip socialinių normų pažeidimą, kaip laikiną reiškinį, kuris būdingas nepilnamečiams, kaip smulkius nusižengimus, kurie nedaro didelės žalos ir nesukelia didelio pavojaus ir pan. (Gavėnaitė 2003, p. 117; Dobryninas et al. 2004; Vileikienė 2005, p. 117; Brukštutė 2011, p. 7; Justickaja et al. 2015, p. 14). Taip pat pastebėta, kad vietoje delinkvencijos sąvokos vartojami ir kiti giminingi terminai, apibūdinantys tokį nepilnamečių elgesį. Pavyzdžiui, nepilnamečių nusikalstamumas, rizikos grupės vaikai, nepilnamečių deviantinis, asocialus, rizikingas, kriminalinis ir kt. elgesys (Kiseliova 2006, p. 5, 7; Barškietienė 2007, p. 12; Valickas ir Tarozienė 2009, p. 21-22; Umbrasienė ir Narkauskaitė 2010, p. 24; Vitkauskas 2010, p. 125; Žukauskaitė 2012, p. 98). Toks skirtingų sąvokų vartojimas, įvardinant tą patį reiškinį, iš dalies gali būti paaiškinamas atsižvelgiant į mokslinių straipsnių publikacijos metus. Kuo naujesnis straipsnis, tuo labiau tikėtinas delinkvencijos sąvokos vartojimas, kalbant apie nepilnamečių pažeidimus. Kita vertus, skirtingų sąvokų vartojimas tam pačiam reiškiniui priklauso ir nuo skirtingų disciplinų, nagrinėjančių tuos pačius reiškinius. Pavyzdžiui, psichologijoje dažniau sutinkama asocialaus elgesio sąvoka.

Delinkvencijos reiškinys buvo nagrinėjamas įvairių mokslininkų, kurie savo atliktais tyrimais prisidėjo prie delinkvencijos sampratos bei pateikė įvairias delinkvencijos teorijas. C. Shaw ir H. McKay (1942) delinkvencijos reiškinį aiškino, remiantis teritoriniais ir bendruomenės ypatumais Čikagos kontekste. Jie teigė, kad tos bendruomenės, kuriose delinkvencijos lygis yra aukštas, skiriasi nuo tų bendruomenių, kuriose delinkvencijos lygis yra žemas, ekonomine padėtimi, žmonių saugumo jausmu, jaunimo galimybėmis, švietimo kokybe, socialinės kontrolės užtikrinimu, socialinių normų ir elgesio standartais, nusikaltimų skaičiumi ir pan. (Ten pat, p. 99). Taip pat mokslininkai pateikė delinkventinio elgesio raiškos priežastis, tokias kaip asmeninis kontaktas su nelegalia, neteisėta veikla, masinių medijų įtaka, iš kartos į kartą perduodama vyresnių nusikaltėlių patirtis, silpna šeimos, kuri palaiko tradicines vertybes bei normas, įtaka vaikui, etc. (Ten pat, p. 99-102). Kitaip tariant, ši teorija akcentuoja aplinkos įtaką delinkventinio elgesio raiškai.

A. K. Cohen (1955) pateikdamas delinkventų subkultūros teoriją teigė, kad delinkventų subkultūra yra tam tikra adaptacijos forma, kai konvencinių visuomenės kriterijų neatitinkantys asmenys susiburia į grupę, kurioje gali išlaikyti statusą ir orumą. Delinkventų subkultūra buvo siejama su tais visuomenės nariais, kurie gyvena žemesnėje socialinėje klasėje ir kuriems sunku įsisavinti konvencines visuomenės normas bei vertybes (Ten pat, p. 65-69). Autorius taip pat teigė, kad delinkventinis elgesys yra neracionalus, nepasižymintis kaltės jausmu (Ten pat, p. 69). Taigi,

kalbėdama apie aplinkos įtaką, ši teorija akcentuoja socialinio statuso padėtį visuomenėje, nuo kurios priklauso patekimas į delinkventų subkultūrą.

D. Matza (1957) delinkvencijos reiškinį apibūdino kaip nepilnamečių dreifavimą, kuris būdingas visiems nepilnametystės laikotarpiu. Priešingai nei A. K. Cohen, jis teigė, kad delinkventai jaučia kaltės jausmą, tačiau jį neutralizuoja (Ten pat, p. 664-665). Taip pat D. Matza teigė, kad delinkventai vis dėlto gerbia tuos, kurie laikosi teisinių ir socialinių normų bei atsirenka savo aukas, prieš kurias gali nusikalsti (Ten pat, p. 665). Autorius išskyrė penkias delinkventinio elgesio neutralizacijos technikas, kuriomis vadovaudamiesi delinkventai, tarsi, pateisina savo elgesį: atsakomybės neigimas, žalos neigimas, aukos neigimas, smerkiančio smerkimas ir apeliacija į aukštesnį lojalumą (Ten pat, p. 674-670). Taigi, ši teorija rodo, kad delinkvencija yra laikinas reiškinys, būdingas nepilnamečiams asmenims, kurie savo elgesiu tyrinėja teises bei socialines normas. Esant tinkamai kontrolei, suaugus toks elgesys neperauga į nusikaltimus.

T. Hirschi (1969) vystydamas kontrolės teoriją teigė, kad nusikalstamas elgesys yra būdingas tiems, kurių socialiniai ryšiai visuomenėje yra nutrūkę arba silpni (p. 294). Priešingai nei kiti mokslininkai, vietoje klausimo, kodėl individai daro nusikaltimus, jis kėlė klausimą – kodėl jie jų nedaro, ir teigė, kad kiekvienas žmogus gali elgtis nusikalstamai, jei trūksta jo elgesį kontroliuojančių socialinių ryšių. T. Hirschi išskyrė keturis socialinių ryšių kontrolės elementus, nuo kurių stiprumo priklauso žmogaus elgesys: prisirišimo, įsipareigojimo, įsitraukimo ir įsitikinimų elementai (Ten pat, p. 294-298). *Prisirišimo (attachment)* elementas rodo, koks yra santykis su tais visuomenės nariais, kurie laikosi visuomenėje susiformavusių ir daugumai priimtinių socialinių normų. Toks santykis yra grindžiamas pozityviais emociniais ryšiais su asmenimis iš artimos aplinkos, atsižvelgiant į jų elgesio pavyzdžius, palaikomas normas bei vertybes. Prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais yra labai svarbus normų ir vertybių internalizacijos procese. Jei santykis silpnas arba jo iš viso nėra, tada tikėtinas delinkventinis elgesys (Ten pat, p. 294-295). *Įsipareigojimo (commitment)* elementas rodo, kaip asmuo vertina savo tikslus. Šis elementas atsiranda dalyvaujant veikloje, kuri yra laikoma vertinga bei svarbia ir kuri pririša prie visuomenėje priimtino moralinio, vertybinio pagrindo. Jei asmuo mano, kad delinkventinis elgesys gali pakenkti tiems tikslams, tai jis išvengs delinkventinio elgesio. Kitaip sakant, galvodamas apie veiklos teikiamą naudą, investuotą laiką bei pastangas, žmogus pasveria rizikos kainą viską prarasti dėl galimo nusikalstamo elgesio (Ten pat, p. 296.). Tie žmonės, kurie neturi ko prarasti, yra didesnėje rizikoje padaryti nusikaltimą, elgtis delinkventiškai. *Įsitraukimo (involvement)* elementas rodo, kaip yra leidžiamas laikas ir vykdomos įprastinės veiklos. Kuo didesnis įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas, tuo mažiau laiko lieka nusikaltimams ar delinkventinei veiklai (Ten pat, p. 297). *Įsitikinimo (belief)* elementas rodo, kiek asmuo tiki visuomenėje esančiomis vertybėmis bei normomis ir kiek yra pasiruošęs jų laikytis. Kuo tikėjimas silpnesnis, tuo didesnė tikimybė nusikalstamo elgesio raiškai. Tačiau pabrėžiama, kad

nusikalstamas elgesys nėra atskiriamas nuo tikėjimo. Žmogus gali elgtis nusikalstamai ir tuo pačiu tikėti visuomenės vertybių ir normų visuma (Ten pat, p. 298). Taigi, ši teorija delinkvenciją aiškina kaip silpnos socialinių ryšių kontrolės padarinį. Svarbu pabrėžti, kad autorius kalba ne apie tiesioginę įstatymų kontrolę, paremtą visuomenės principais, bet apie vidinę socialinių ryšių sistemą visuomenėje, kuri stabdo nusikalstamą, delinkventinį elgesį.

Kalbant apie delinkvencijos reiškinių sampratą, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad šis socialinis reiškinyss neapsieina be stereotipų ir mitų konstruktų, kurie prasilenkia su tikrove ir kuria klaidinančią žinojimą apie delinkvenciją. Moksliniuose tyrimuose išskiriami tokie mitai ir stereotipai: delinkventai padaro didžiąją dalį visų registruotų nusikaltimų, delinkventais tampa vis jaunesni asmenys, delinkvencija šiais laikais yra kur kas rimtesnė problema, jos mastai didėja, pažeidimai sunkėja, o taikomos priemonės delinkventams yra per švelnios (Sakalauskas 2013, p. 8; Justickaja et al. 2015, p. 26-27). Taip pat, galima aptikti ir priešingą poziciją palaikančius mitus: anksčiau delinkvencijos problema buvo sunkesnė, sumažėjus apsaugos priemonėms ši problema vėl padidės bei delinkvencija visais laikais yra vienoda ir nesikeičia (Justickaja et al. 2015, p. 26-27). Kitas svarbus mitas, vadinamas „akceleracijos“ mitu, yra siejamas su nepilnamečių brandos pokyčiais bei tų pokyčių vertinimu. Tai reiškia, kad vyresni žmonės, stebėdami jaunimą, mano, jog dabartinis jaunimas subręsta anksčiau ir atrodo vyresni, lyginant su jų laikais, todėl reikia sumažinti baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą ir elgtis su jais, kaip su suaugusiais (Sakalauskas 2013, p. 15-16). Tačiau šiam mitui taip pat trūksta visapusiško paaiškinimo. Net jei fiziniai biologinės brandos pokyčiai egzistuoja, tai nieko nepasako apie nepilnamečių elgesio brandos pokyčius (Ten pat, p. 16). Kitas mitas, vadinamas „supergruonių“ mitu, sako, kad delinkventai yra žiaurūs, nedori, negerbiantys savo gyvybės, neturintys ateities jausmo, našlaičiai, negailestingi, etc. Šis mitas taip pat palaiko nuomonę, kad delinkventinis elgesys yra labiau būdingas berniukams nei mergaitėms (Justickaja et al., 2015, p. 27-28). Tačiau pastarąjį lyties stereotipą paneigė Justickajos et al. (2015) atliktas tyrimas, kuriame teigiama, kad didelių skirtumų delinkvencijos reiškinyje lyties pagrindu nėra (p. 138-140). Susidaro įspūdis, kad visi išvardinti mitai bei stereotipai formuojasi remiantis tam tikrais kriterijais, kurie yra nepagrįsti, arba neilustruoja visapusiško delinkvencijos reiškinių vaizdo. Moksliniai tyrimai rodo, kad tokiems stereotipams didelę įtaką daro masinės medijos bei asmeninė, artimųjų, draugų patirtis (Vileikienė, 2010, p. 48, 52). Taigi, įvairiapusis informacijos pateikimas, netikslus statistinių duomenų ir kitos gautos informacijos interpretavimas kuria stereotipus ir mitus, kurie formuoja ir palaiko žmonių nuomonę apie nepilnamečius delinkventus ir delinkvencijos reiškinių, keisdami visuomenės reakcijas į delinkventinio elgesio apraiškas. Nors atliekami tyrimai rodo, kad delinkvencijos mastai smarkiai nesikeičia, tačiau keičiasi visuomenės reakcija į šį reiškinių – poreikis tirti delinkvenciją išlieka didelis (Sakalauskas 2013, p. 8).

Apibendrinant, galima sakyti, kad delinkvencijos reiškinys ne visais atvejais yra aiškinamas vieningai. Delinkvencijos ir delinkvento sąvokos apibrėžimai tam tikra prasme skiriasi tiek tarptautinių žodžių žodynuose, tiek įvairiuose moksliniuose tyrimuose. Nors delinkventinis elgesys yra priskiriamas išskirtinai nepilnamečiams asmenims, matoma, kad vieni jį apibūdina kaip laikiną reiškinį, būdingą visiems nepilnamečiams, kiti – kaip smulkius pažeidimus, kurie nekelia didelio pavojaus bei nedaro didelės žalos, dar kiti – kaip bet kokią socialinę ir teisinę pažeidimą, kuri padaro nepilnametis asmuo. Tam tikrais aspektais išsiskiria ir delinkvencijos teorijų aiškinimas. Viena akcentuoja delinkventinio elgesio veiksnius, tokius kaip žema socialinė bei ekonominė padėtis, žema švietimo kokybė, kontaktas su nusikalstama veika, socialinių ryšių kontrolės stoka ir pan., kitos akcentuoja, kad delinkventinis elgesys yra būdingas visiems nepilnamečiams asmenims. Viena delinkventinį elgesį apibūdina kaip neracionalų, kaltės jausmu nepasižyminti elgesį, kitos teigia, kad kaltės jausmas yra, tačiau jis yra neutralizuojamas. Be to, delinkvencijos reiškinys yra apraizgytas įvairiais stereotipais ir mitais, kurie formuoja klaidingą žinojimą bei sampratą apie šį socialinį reiškinį. Tačiau galima teigti, kad įvairiapusis delinkvencijos aiškinimas kuria bendrą reiškinio formą, o delinkvencijos ir delinkvento sąvokos su laiku įgauna vieningą apibrėžimą. Taigi, remiantis pateikta moksline medžiaga, šiame darbe laikomasi apibrėžimo, sakančio, kad delinkvencija yra socialinių ir teisinių normų pažeidimai, kuriuos daro nepilnamečiai asmenys.

1.2. Delinkventinio elgesio veiksniai

Remiantis T. Hirschi socialinių ryšių kontrolės teorija, asmuo nesielgia delinkventiškai tuomet, kai jo aplinkoje esantys socialinės kontrolės elementai – prisirišimo, įsipareigojimo, įsitraukimo bei įsitikinimų – yra stiprūs, palaikantys elgesio kontrolę. Vadovaujantis įvairiais moksliniais tyrimais, galima būtų išskirti tris pagrindines aplinkas, kuriose pasireiškia šie keturi elementai: šeima, mokykla ir laisvas laikas po pamokų.

Šeima yra pradinė aplinka, kurioje formuojasi vaiko socialinės kontrolės elementai, todėl tinkama šeimos aplinka vaikystėje yra labai svarbi, formuojantis stipriai ir veiksmingai socialinei kontrolei. Ypač svarbų vaidmenį šeima atlieka prisirišimo pozityviais emociniais ryšiais formavimuisi, nes pradiname vaiko raidos etape, vykstant internalizacijos procesui, formuojasi vertybių bei elgesio normų pagrindas, turintis didelę reikšmę vėlesniems vaiko raidos etapams bei kitų socialinės kontrolės elementų formavimuisi. Psichologijoje teigiama, kad delinkventiniam elgesiui didelę įtaką turi ankstyvojoje vaikystėje esantis saugus emocinis prisirišimas prie tėvų (Valickas 1997 p. 16-17). Jis atsiranda tuomet, kai yra užtikrinamas saugumo jausmas, tenkinami vaiko emociniai poreikiai, vystosi glaudus mamos ir vaiko ryšys, etc. Nesant saugiam prierašumui ankstyvajame raidos etape, padidėja delinkventinio elgesio rizika ateityje (Ten pat, p. 16-19). Kitaip

variant, nesaugus prisirišimas vaikystėje gali apsunkinti pageidaujamo elgesio formavimąsi vėlesniais raidos etapais. Saugus emocinis prisirišimas gali būti siejamas su prisirišimu pozityviais emociniais ryšiais, nes abu reiškiniai kalba apie pasitikėjimu paremtą ryšį, kuris kontroliuoja delinkventinį elgesį. Taigi, emocinių ryšių stoka šeimoje yra vienas iš veiksnių, galinčių paskatinti delinkventinį elgesį.

Nors vėlesniais raidos etapais socialinė vaiko aplinka prasiplečia, šeimos vaidmuo išlieka svarbus. Tačiau ne visada šeima sukuria tokią aplinką, kurioje formuojasi socialinių ryšių kontrolės elementai, atitraukiantys asmenį nuo delinkventinio elgesio. Moksliniuose tyrimuose yra išskiriami įvairūs delinkventinio elgesio rizikos veiksniai, susiję su šeima. Pavyzdžiui, tėvų grubus elgesys su vaiku, fizinis smurtas ir prievarta, psichologinis smurtas, emocinis atstūmimas ir abejingumas, prieštaringas auklėjimas, kai vieno iš tėvų auklėjimas yra griežtesnis, o kito švelnesnis, paskatinimų trūkumas, atkreipiant dėmesį į vaiko pageidautiną elgesį, etc. (Valickas 1997, p. 17-26). Taip pat, tėvų priežiūros bei rūpinimosi stoka, silpna tėvų tiesioginė kontrolė arba priešingai – perdėta priežiūra, pasireiškianti visiška kontrole, norint visas problemas išspręsti už vaiką (Valickas 1997, p. 23-24; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 100-101). Prie delinkventinio elgesio rizikos veiksnių taip pat priskiriama nepilna šeimos sudėtis, kai priežiūra atitenka vienam iš tėvų, bei tėvų priežiūros nebuvimas, kai priežiūra atitenka seneliams ar socialinės globos įstaigų darbuotojams (Valickas 1997, p. 16; Vileikienė 2005, p. 103-104; Umbrasienė 2010, p. 26). Kiti rizikos veiksniai, susiję su šeimos problemomis, tokiais kaip skurdas, nepakankamai artimi, silpni santykiai šeimoje, bei tėvų problemomis, tokiais kaip žemas išsilavinimo lygis, žema profesinė padėtis, nestabili psichinė sveikata, priklausomybė nuo alkoholio ar kitų psichotropinių medžiagų, tėvystės įgūdžių stoka, neigiamas tėvų pavyzdys, etc. (Valickas 1997, p. 16; Vileikienė 2005, p. 103-104; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 99-101; Umbrasienė 2010, p. 25-26; Žukauskaitė 2012, p. 98; Bieliūnė 2016, p. 107). Pateikti rizikos veiksniai yra susiję su šeimos mikroklimatu ir atlieka labai svarbų vaidmenį asmens elgesio formavimuisi. Ypač iki to laiko, kol vaikas pradeda lankyti mokyklą. Moksliniai tyrimai rodo, kad pradedant lankyti mokyklą šeimos įtaka po truputį silpsta (Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 102). Vaiko artimoji aplinka bei socialiniai ryšiai joje prasiplečia – daugėja veiklų bei didėja draugų ratas. Atsiranda rizika užmegzti ryšius su bendraamžiais delinkventais bei įsitraukti į delinkventinę veiklą. Yra teigiama, kad bendraamžių delinkventų įtaka bei konfliktai šeimoje yra esminiai delinkventinio elgesio rizikos veiksniai (Mowen ir Boman 2017, p. 277-279). Taigi, teigiamas mikroklimatas šeimoje, prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais prie šeimos narių bei įsitikinimų pagrindo formavimas yra svarbūs, ruošiantis praplėsti socialinę aplinką.

Kita asmens elgesio formavimuisi svarbi aplinka yra mokykla. Atsakinga už vaikų švietimą bei ugdymą, mokykla yra laikoma asmenybės ugdymo(si) pagrindu, todėl tinkamas mokyklos veiklos organizavimas, vyraujanti tolerancijos ir humaniškumo dvasia joje gali ženkliai sumažinti delinkvencijos protrūkį tarp nepilnamečių (Dobryninas et al. 2004). Mokyklos paskirtis bei laikas,

kurį mokykla užima moksleivių gyvenime, suteikia didelę reikšmę delinkventinio elgesio formavimuisi. Todėl yra manoma, kad mokykla yra atsakinga už delinkvencijos lygį visuomenėje (Dobryninas et al. 2004; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 101-102; Bieliūnė 2016, p. 106). Tačiau ne visada mokykla užtikrina tinkamą aplinką. Moksliniai tyrimai išskiria delinkventinio elgesio rizikos veiksnius, kurie yra susiję su mokyklos vaidmeniu. Pavyzdžiui, nelankstus, biurokratinis delinkvencijos problemų sprendimas bei delinkventų „etikečių klįjavimas“ gali paskatinti naujus konfliktus mokykloje ir atverti kelią nepilnamečių nusikalstamai veikai (Dobryninas et al. 2004). Taip pat mokytojų taikomos netinkamos priemonės mokinių pageidautino elgesio skatinimui (Valickas 1997, p. 85-87). Pavyzdžiui, motyvacijos mokslams neturinčiam mokiniui pateikiamas pavyzdingo mokinio pavyzdys, duodamas neigiamas vertinimas, akcentuojamos neigiamos ateities perspektyvos, taikomos bausmės ir apribojimai – gali sukelti priešišumą (Ten pat, p. 86-87). Kiti veiksniai – neigiami mokinių ir mokytojų tarpusavio santykiai, blogi santykiai su bendraamžiais, mokytojų nepagarbus elgesys su mokiniais, mokymosi sunkumai, pamokų praleidinėjimas, per dideli krūviai, užklasinio užimtumo stygius ir kt. – taip pat gali paskatinti delinkventinį elgesį (Valickas 1997, p. 27-30, 86-87; Dobryninas et al. 2004; Vileikienė 2005, p. 104-106; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 101). Mokykla ne tik turi stengtis užkirsti kelią delinkventinio elgesio atsiradimui, bet ir imtis veiksmingų priemonių, kai delinkventinis elgesys jau yra pasireiškęs. Kitaip sakant, mokyklos vaidmuo yra tiek prevencinis, tiek intervencinis. Moksliniai tyrimai rodo, kad linkusių į delinkventinį elgesį mokinių socialinę kontrolę stiprintų mokytojų paskatinimai, teigiami vertinimai, įtraukimas į jiems reikšmingas veiklas, didesnis dėmesys jų teigiamoms savybėms, stiprinamas mokinių užimtumas, mokymasis ir turiningas laisvalaikio praleidimas (Umbrasienė 2010, p. 27; Vileikienė 2007, p. 14).

Laisvalaikis po pamokų taip pat vaidina labai svarbų vaidmenį delinkventinio elgesio formavimuisi. Kuo labiau nepilnametis įsitraukia į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas, tuo mažiau laiko lieka delinkventiniam elgesiui (Hirschi 1969, p. 297-298). Stiprėja įsitraukimo elemento kontrolė ir didėja atsparumas delinkventiniam elgesiui. Moksliniai tyrimai patvirtina, kad netinkamas užimtumas bei tinkamo užimtumo po pamokų stygius sukuria palankias sąlygas delinkventinio elgesio raiškai (Dobryninas et al. 2004; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 101-104; Justickaja et al. 2015, p. 185). Nesant pakankamam įsitraukimui į konvencinius visuomenės interesus palaikančias veiklas bei esant silpnai kitų socialinių ryšių kontrolei – atsiranda delinkventinio elgesio rizika bei lengviau pasiduodama bendraamžių delinkventų įtakai. Tyrimai rodo, kad neigiama draugų įtaka gali įtraukti į delinkvenciją (Dobryninas et al. 2004; Vileikienė 2007, p. 118, 131; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 99-104). Taip pat teigiama, kad bendraamžių grupės vaidmuo yra labai svarbus jauname amžiuje, ypač tokiu atveju, kai socialiniai ryšiai šeimoje yra silpni (Sakalauskas 2013, p. 35-36). Priklausomai nuo grupės delinkventinio elgesio stiprumo bei

praleisto laiko kartu – delinkventų grupės įtaka gali būti stipri ir ilgalaikė, arba priešingai – įtaka gali būti trumpalaikė, susijusi su paauglystės laikotarpiu ir poreikiu priklausyti grupei (Valickas 1997, p. 31-35; Gavėnaitė 2003, p. 117-118).

Taip pat, tyrimai rodo ir kitus galimus delinkventinio elgesio rizikos veiksnius, tokius kaip fizinės ar psichinės sveikatos sutrikimai, ankstyvas lytinis gyvenimas, nepasitikėjimas savimi, savikontrolės trūkumas, masinių medių įtaka bei kt. (Valickas 1997, p. 35; Umbrasienė 2010, p. 25-26; Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 98; Žukauskaitė 2012, p. 98). Delinkventinio elgesio riziką galima išvelgti ir dėl nepakankamų veiksnių šalinant tokio elgesio apraiškas. Tyrimai rodo, kad svarbiu rizikos veiksniu tampa delinkventinio elgesio pradžios amžius. Kuo anksčiau asmuo pradeda elgtis delinkventiškai, tuo daugiau jis daro pažeidimų, kurie su laiku ima sunkėti (Justickaja, Kalpokas ir Ūselė 2008, p. 88). Taigi, labai svarbu yra pastebėti delinkventinio elgesio pradžią bei laiku imtis atitinkamų veiksnių, šalinant tokią elgesį.

Prie rizikos veiksnių galima priskirti ir neefektyvų valstybės vaidmenį, sprendžiant delinkvencijos problemą. Kalbant apie Lietuvos situaciją, yra manoma, kad Lietuvoje delinkventinio elgesio šalinimo politika nepasižymi dideliu veiksmingumu. Įvairių kriminalinės justicijos institucijų darbuotojų nuomone, nusikaltimų prevencija, bausmės atidėjimas bei resocializacija yra silpniausia nepilnamečių justicijos grandis Lietuvoje (Vileikienė 2007, p. 127). Manoma, kad šios priemonės nepalaiko efektyvumo sprendžiant delinkvencijos problemą. Kiti tyrimai rodo, kad resocializacija ir vidutinės priežiūros priemonės⁶ Lietuvoje yra neefektyvios (Vitkauskas 2010, p. 126). Teigiama, kad pagrindinės resocializacijos efektyvumo problemos yra: minimalių priemonių priežiūros⁷ įgyvendinimo spragos, socializacijos centrų⁸ teritorinis pasiskirstymas, kvalifikuotų darbuotojų trūkumas, kvalifikacijos tobulinimo galimybių ribotumas, nepakankamas finansavimas ir kt. (Ten pat, p. 126). Taip pat teigiama, kad Lietuvoje socializacijos centro, kaip vidutinių priežiūros priemonių taikymo praktika skiriasi nuo to, kaip šios priemonės yra apibrėžiamos dokumentuose (Bieliūnė 2016, p. 98, 108). Nors Lietuva ir vadovaujasi tarptautinėje erdvėje keliamomis idėjomis ir kitų šalių patirtimi, delinkventų resocializacijos reformos efektyvumui trukdo įsismelkusi delinkvento atskyrimo nuo bendruomenės praktika (Ten pat, 2016, p. 110). Psichologiniai tyrimai patvirtina, kad delinkventų atskyrimas nespėdžia problemos. Teigiama, kad atskyrimas akcentuoja blogą elgesį bei paskatina prisijungti prie tokių pačių atskirtųjų (Valickas 1997, p. 93). Taigi, minimalios ir

⁶ Vaiko vidutinės/minimalios priežiūros priemonės – tai nepilnamečių delinkventinio elgesio šalinimo priemonės, taikomos LR Vaiko Minimalios ir Vidutinės Priežiūros įstatymo tvarka. LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO MINIMALIOS IR VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS Į S T A T Y M A S, 2018. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.301806>> [Žiūrėta 2019 01 07].

⁷ Ten pat.

⁸ „Vaikų Socializacijos centras – apskrities viršininko ar apskrities viršininko kartu su Lietuvos Respublikos juridiniais ar fiziniais asmenimis įsteigta bendrojo lavinimo mokykla, vykdanči vaiko vidutinę priežiūrą, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo ir (ar) pirminio profesinio mokymo programas, taip pat vaiko laikinąją globą (rūpybą).“ Ten pat.

vidutinės priežiūros priemonės, sprendžiant delinkventinio elgesio problemą, gali būti ne tik neveiksmingos, bet ir žalingos. Yra manoma, kad tam įtakos turi politikos formuotojų ir praktikų nesusikalbėjimo problema. S. Justickaja et al. (2015) atliko kokybinį nepilnamečių justicijos politikos Lietuvoje vertinimo tyrimą, kuriame dalyvavo nepilnamečių justicijos politikos formuotojai ir nepilnamečių justicijoje dirbantys praktikai (Ten pat, p. 56). Vertinant Nepilnamečių justicijos programą, politikos formuotojai ją kritikavo išreikšdami nusivylimą sistema, o praktikai ją kritikavo išreikšdami bejėgiškumą spręsti problemas. Politikos formuotojai teigė, kad problemos atsiranda dėl prevencinių programų analizės stokos, nepakankamos politinės valios priimant ekspertų siūlymus bei specialistų pasyvų dalyvavimą rengiant ir siūlant priemones. Tuo tarpu praktikai teigė, kad jie yra pasyvūs dėl bejėgiškumo jausmo ir nesamų realių galimybių bandyti pakeisti sistemą (Ten pat, p. 62-72). Toks „užburto rato“ efektas, siūlant ir priimant sprendimus, trukdo spręsti delinkvencijos problemą bei prisideda prie delinkvencijos palaikymo.

Aptarti moksliniai tyrimai atskleidė įvairius delinkventinio elgesio veiksnius, susijusius su šeima, mokykla, laisvalaikio užimtumu ar neveiksminga delinkventinio elgesio šalinimo politika. Tačiau ne visada aplinkoje esantys delinkventinio elgesio rizikos veiksniai lemia delinkventinį elgesį. D. Schepers (2016), remiantis SAT (*Situational Action Theory*) teorija, atliko tyrimą, kuris patvirtino, kad tokie veiksniai kaip šeimos sudėtis, ekonominė situacija, lytis, mokyklos tipas bei gimtoji šalis nėra tiesiogiai susiję su delinkventinio elgesio raiška (p. 151, 155-156). Autoriaus teigimu, tokie, esminiais laikomi, socialiniai trūkumai nėra delinkventinio elgesio priežastys. Tarp socialinių trūkumų ir delinkvencijos yra situacijos, tokios kaip nedideli moraliniai pažeidimai, rizikos siekimas, nepriežiūra, bendraamžiai delinkventai ir kt., kurios iššaukia delinkventinį elgesį. Taigi, pasak autoriaus, pagrindiniai veiksniai, susiję su esminiais socialiniais trūkumais nėra delinkvencijos priežastys, jie yra delinkvencijos priežasčių priežastys (*causes of the causes*) (Ten pat, p. 151, 155-156). Remiantis šio tyrimo išvadamis bei vadovaujantis socialinių ryšių kontrolės teorija, galima sakyti, kad atsparumas delinkventinio elgesio rizikos veiksniams priklauso nuo socialinių ryšių kontrolės, kuri yra tarp rizikos veiksnių ir delinkventinio elgesio. Atitinkamai, socialinių ryšių kontrolė tampa delinkventinio elgesio priežasčių priežastis, nuo kurios stiprumo priklauso atsparumas delinkventiniam elgesiui.

Apibendrinant, moksliniai tyrimai išskiria įvairius delinkventinio elgesio rizikos veiksnius, kurie yra susiję su mikroklimatu šeimoje, tėvų problemomis, mokyklos vaidmeniu, laisvalaikio užimtumu, bendraamžių delinkventų įtaka, asmenine patirtimi ir sveikatos būseną, delinkventinio elgesio šalinimo politika, etc. Teigiama, kad stiprūs emociniai ryšiai šeimoje, tinkamas laisvalaikio užimtumas, laiku pastebėtas ir atitinkamai šalinamas delinkventinis elgesys bei efektyvus mokyklos ir valstybės vaidmuo – stiprintų delinkventinio elgesio kontrolę ir šalintų tokį elgesį.

1.3. Naujosios Vilnios mikrorajono istorija ir socialinės aplinkos ypatumai

Naujoji Vilnia – tai XX a. antroje pusėje prie Vilniaus prijungtas miestelis, įgavęs Vilniaus miesto mikrorajono statusą (Simno 1987, p. 187). Rytinėje Vilniaus dalyje, šiek tiek toliau nuo miesto centro esantis mikrorajonas sudaro įvairiapusį įspūdį dėl savo socialinės aplinkos, kuri yra vertinama įvairiai. Jo formavimasi atskleidžia istorinės aplinkybės, glaudžiai susijusios su politiniais sprendimais bei migracijos procesais.

Istoriškai Vilniaus kraštas buvo išskirtinis tuo, kad ilgą laiką jame vyko intensyvūs slavizacijos procesai – lenkėjimas, baltarusėjimas, rusifikacija. Didelė dalis slavų tautybės žmonių gyveno Vilniaus apskrityje, tame tarpe ir Naujojoje Vilnioje (Stravinskienė 2014, p. 125). Reikšmingi pokyčiai vyko po Pirmojo pasaulinio karo, kai Vilniaus kraštas atiteko Lenkijai. Iki Antrojo pasaulinio karo jame buvo stiprinamas lenkiškumas ir vykdoma asimiliavimo politika (Ten pat, p. 125). Tai paspartino Lenkijos piliečių įsitvirtinimą Vilniaus krašte. Tyrimai rodo, kad 1944 m. Vilniuje iš viso gyveno apie 80 proc. lenkų (Stravinskienė 2009, p. 136). Įsikūrę Naujojoje Vilnioje, lenkai sudarė daugumą viso mikrorajono gyventojų (Stravinskienė 2010, p. 44). Tiek Vilniuje, tiek Naujosios Vilnios mikrorajone įsitvirtinę lenkų tautybės žmonės leido ten savo šaknis, kūrė šeimas, formuodami lenkiškos kultūros socialinę aplinką.

Tačiau pasibaigus Antrajam pasauliniam karui etninė Vilniaus krašto situacija ėmė keistis. Po Vilniaus krašto atgavimo buvo vykdomi politiniai veiksmai, kurie paskatino lenkų migraciją į Lenkiją (Stravinskienė 2007, p. 16-17; 2009, p. 138-139; 2014, p. 125-126). Fiksuojama, kad pokario metais iš Vilniaus į Lenkiją išvyko daugiau nei 100 tūkst. lenkų tautybės gyventojų (Stravinskienė 2009, p. 140-141; 2014, p. 130). Tačiau, numatant galimus migracijos padarinius bei poveikį darbo rinkai, valdžia ėmėsi atitinkamų priemonių. Nepavykus mobilizacijos planui šalies viduje, tuo pat metu į lenkų apleistas ir ištuštėjusias vietas kraustėsi žmonės iš kitų Sovietų Sąjungos respublikų, kaip Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos. Toks buvo tuometinės valdžios sprendimas, siekiant atstatyti demografinius pokyčius Vilniaus krašte (Stravinskienė 2007, p. 14-18, 26; 2009, p. 138-141, 145-146). Pažymėtina, kad tokie migracijos procesai buvo intensyvūs visu sovietmečio laikotarpiu (Stravinskienė 2014 p. 131; Žibas 2016, p. 88; Gudelis 2019, p. 130). Iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos ir kitų Sovietų Sąjungos Respublikų į Vilnių žmonės migravo dėl karinių mobilizacijos sprendimų, darbo galimybių, mokslo ar geresnių gyvenimo sąlygų.

Karininkų ir jų šeimų imigracija vyko viso sovietmečio metu. Tyrimai rodo, kad daugiausia jų įsikūrė Vilniuje (Stravinskienė 2009, p. 142). Demobilizuotiems sovietinės kariuomenės karininkams buvo suteiktos išskirtinės gyvenimo sąlygos. Buvo skiriami būstai, karininkai išskirtinai gaudavo geresnius išvykusių lenkų butus, o turintieji aukštesnį karinį rangą gaudavo individualius namus (Stravinskienė 2007, p. 20-21; 2009, p. 142). Teigiama, kad Naujosios Vilnios mikrorajone

gyvenantys lenkai buvo raginami išsikelti ir apleisti savo gyvenamą plotą kuo greičiau dėl ten turėjusių atsikelti karininkų (Stravinskienė 2007, p. 20-21). Taip pat karininkams ir jų šeimoms buvo sudarytos išskirtinės sąlygos darbo bei socialinių lengvatų atžvilgiu. Įmonėse ir įstaigose karininkai dažniausiai užimdavo vadovaujančius postus, o jų šeimų nariams buvo taikoma pirmumo teisė įsidarbinant mieste (Stravinskienė 2009, p. 142). Tokių išskirtinių sąlygų teikimas atvykėliams turėjo įtakos senųjų gyventojų gyvenimo kokybei, todėl didėjo įtampa tarp senųjų gyventojų ir naujai atsikėlusiuju (Stravinskienė 2014, p. 128-129).

Kiti Sovietų Sąjungos respublikų gyventojai į Vilnių migravo taip pat dėl siūlomų geresnių gyvenimo sąlygų. Minėta lenkų emigracija pokario laikotarpiu bei sparčiai plėtojama pramoninė veikla Vilniuje atvėrė daugybę laisvų darbo vietų, kurias užpildė kitų respublikų gyventojai (Stankevičius 2003, p. 69; Stravinskienė 2014, p. 129). Darbo galimybės, geri atlyginimai, skiriamas gyvenamasis plotas buvo tai, kas labiausiai traukė migruoti į Vilnių (Stravinskienė 2009, p. 143). Kitų respublikų tautiečių migraciją paspartino ir tai, kad darbą siūlančių įmonių vadovai dažniausiai buvo tų pačių respublikų tautiečiai. Iš valdžios gavę nurodymą patiems susirasti darbuotojų, vadovai jų ieškodavo ten, iš kur patys atkeliavo (Stravinskienė 2007, p. 23; 2009, p. 141; Gudelis 2019, p. 131). Taigi, politiniai sprendimai sovietmečiu sudarė palankias migracijos sąlygas, kurios traukė kitų tautų žmonės įsikurti Vilniuje. Dėl šių priežasčių Vilnius tapo daugiataučiu miestu, kuriame dominavo slavų kilmės tautų grupė.

Žvelgiant į Naujosios Vilnios mikrorajoną šiame istorinių aplinkybių kontekste, pastebimi tam tikri bruožai, išskiriantys Naująją Vilnią iš kitų Vilniaus mikrorajonų. Visų pirma, šis mikrorajonas, turėjęs priemiesčio statusą, prie Vilniaus buvo prijungtas tik po Antrojo pasaulinio karo ir yra šiek tiek nutolęs nuo miesto centro. Pagal etninę gyventojų sudėtį tarpukariu jame dominavo lenkai, tačiau po Antrojo pasaulinio karo dėl lenkų emigracijos mikrorajono etninė sudėtis ėmė keistis. Masinė emigracija vykusį Vilniaus krašte neabejotinai palietė ir Naująją Vilnią. Tyrimai rodo, kad iš ten į Lenkiją emigravo daug ūkininkų su šeimomis, o į jų apleistas vietas kėlėsi kitų respublikų gyventojai (Stravinskienė 2007, p. 19, 25; 2009 p. 147). Imigracijos į Naująją Vilnią procesą taip pat paspartino pramonės plėtra ir darbo vietų gausa. Sovietmečiu šiame mikrorajone buvo sparčiai plėtojama pramonė, kuriamos gamyklos, kurios traukė kitų respublikų gyventojus bei formavo pramoninio tipo mikrorajoną (Gudelis 2019, p. 131). Žmonės čia gavo arba įsigijo būstus, turėjo pastovią darbo vietą, kūrė šeimas bei formavo slaviškos kultūros bendruomenę tiek darbe, tiek kaimynystėje. Iš lenkiškos teritorijos Naujoji Vilnia sovietmečiu tapo pusiau lenkišku, pusiau rusišku mikrorajonu, kurioje lietuviai sudarė mažumą (Gudelis 2019, p. 133). Teigiama, kad siūlomas darbas gamyklose netraukė lietuvių dėl jose dominavusių rusakalbių darbuotojų ir vartojamos rusų kalbos (Stravinskienė 2007, p. 21), o tokios aplinkybės dar labiau stiprino slaviškų etninių grupių poziciją mikrorajono teritorijoje.

Galima sakyti, Naujojoje Vilnioje dominavusi slaviška bendruomenė formavo patogią ir artimą gyvenamąją aplinką slavų kilmės gyventojams.

Tačiau etninė Vilniaus sudėtis palaipsniui keitėsi. Dėl palankių ekonominių sąlygų, lietuvių stiprėjimo, mokslo bei darbo galimybių – į Vilnių vis labiau kėlėsi lietuviai (Stravinskienė 2007, p. 15; 2009, p. 150-151). Dar didesnių pokyčių atnešė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas, pakeitęs migracijos kryptis. Dėl politinės situacijos pokyčių bei Lietuvos tautiškumo stiprėjimo vyko masinė rusų, baltarusių, ukrainiečių ir kitų buvusių sovietinių respublikų gyventojų emigracija į tėvynę (Sipavičienė ir Stankūnienė 2011, p. 327; Žibas 2016 p. 109-112). Tokie procesai stiprino lietuvių, mažino kitataučių skaičių Vilniaus krašte bei keitė vietinių tautinių mažumų gyvenimo aplinkybes.

Pokyčiai smarkiai palietė Naujosios Vilnios mikrorajoną, kuriame tautinių mažumų bendruomenės buvo tvirtai įleidusios savo šaknis. Tyrimai rodo, kad nors lietuvių skaičius mikrorajone augo, tačiau lenkų ir rusų kilmės gyventojų koncentracija Naujojoje Vilnioje išlieka ryški (Žibas ir Petrušauskaitė 2016, p. 122, 134; Gudelis 2019, p. 132-135). Galima sakyti, miesto pakraštyje esantis mikrorajonas išsiskiria kaip daugiausiai slavų tautybių gyventojų turinti teritorija. Besikeičiančioje aplinkoje tautinių mažumų bendruomenėms teko prisitaikyti prie Lietuvoje vykstančių pokyčių. Prie viso to prisidėjo ir pokyčiai pramonėje. Žlugus Sovietų Sąjungai, dauguma to meto gamyklų bankrutavo, palikdamos daugybę žmonių be darbo (Stankevičius 2003, p. 70-71; Gudelis 2019, p. 131). Nedarbas sukėlė integracijos problemą, nes didelė dalis vietinių gyventojų rusų, lenkų, baltarusių ar ukrainiečių nemokėjo lietuvių kalbos, kuri nuo 1995 metų tapo Lietuvos valstybine kalba. Dėl kalbos barjero buvo ne tik sunkiau rasti darbą, bet ir tęsti mokslus aukštojoje mokykloje (Biveinis ir Kasperavičius 2012, p. 154). Tyrimai rodo, kad praėjus dešimtmečiui nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, tautinių mažumų nedarbas buvo fiksuojamas didesnis nei vidutinis nedarbas (Ten pat, p. 162). Tokia situacija kėlė iššūkių tautinėms mažumoms, formavo atskirtį bei kūrė įtampą tarp tautų.

Nors valdžia ir siekė užtikrinti gerovę tautinėms mažumoms bei ginti jų interesus, vienoms integruotis sekėsi geriau, kitoms priimtinesnė buvo atsiskyrimo laikysena. Pavyzdžiui, lenkų etninės grupės integracijos procesui trukdė sovietmečiu sustiprėjusi įtampa tarp tautų, kurią didino konfliktai ir lietuvių stiprėjimas (Stravinskienė 2010, p. 49; Biveinis ir Kasperavičius 2012, p. 151, 156, 161). Naujojoje Vilnioje sovietmečiu konfliktai tarp lietuvių ir lenkų etninių grupių kilo dėl postų skyrimo vietinėje valdžioje, geresnių darbo vietų, vartojamos kalbos, noro išlaikyti teritorijos lenkiškumą ir kt. (Stravinskienė 2010, p. 45-47; Biveinis ir Kasperavičius 2012, p. 163-164). Prie tautų susipriešinimo taip pat prisidėjo įvairūs lietuvių judėjimai prieš kitataučius bei žiniasklaidoje pasitaikantis neigiamas tautinių mažumų vaizdavimas (Biveinis ir Kasperavičius 2012, p. 161). Įvairūs konfliktai formavo tautinių mažumų socialinę atskirtį, kuri kėlė sunkumų dalyvaujant visuomeniniame gyvenime.

Taigi istoriniai faktai atskleidžia, kaip XX a. keitėsi Naujosios Vilnios mikrorajono aplinka ir su kokiais iššūkiais susidūrė mikrorajono gyventojai. Masinės migracijos procesai ne tik keitė Naujosios Vilnios etninę gyventojų sudėtį, bet ir didino įtampą tarp tautų. Ryškiausi pokyčiai vyko po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, kai dėl masinės kitataučių emigracijos Naujoji Vilnia liko slaviška teritorija sparčiai lietuvejanciam krašte. Jame gyvenančios tautinės mažumos susidūrė su integracijos iššūkiais – dėl kalbos buvo sunkiau rasti darbą, tęsti mokslus aukštojoje mokykloje. Prie viso to prisidėjo bankrutavusios gamyklos, palikusios daug slavų grupės žmonių be darbo. Taigi, sovietmečiu klestėjęs pramoninis mikrorajonas pasikeitė – atsirado nedarbo problema, žmonės susidūrė su integracijos iššūkiais, apleisti gamyklų pastatai keitė fizinį mikrorajono vaizdą. D. Gudelio (2015) teigimu, sovietmečiu plėtoti pramoninio tipo mikrorajonai vangiai transformuojami ir išgyvena nuosmukį, etninės struktūros išlieka nepakitusios (p. 75-76). Jo nuomone, dėl patiriamų socialinių problemų darbo, išsilavinimo, persikvalifikavimo klausimais – Naujosios Vilnios mikrorajonui turėtų būti skiriamas išskirtinis dėmesys (Ten pat, p. 76-77). Situacijos nešvelnino ir alkoholio vartojimo kultūra, kuri sovietmečiu buvo liberalizuota (Stravinskienė 2016, p. 37). Tokie socialiniai aplinkos pokyčiai neabejotinai neapsiėjo be pasekmių. Išaugęs nedarbas, išaugusios socialinės problemos, įtampa tarp tautų, alkoholio vartojimo kultūra, apleistos gamyklos – visa tai gali būti siejama su socialinės dezorganizacijos reiškiniu, kuomet keičiasi socialinė tvarka bendruomenėje. Mikrorajono apleistumas, fizinė netvarka, silpnėjantys ryšiai tarp vietos gyventojų, dažni viešosios tvarkos pažeidimai ir kt. – yra veiksniai, leidžiantys atpažinti socialinės dezorganizacijos reiškinį (Pocienė 2009, p. 63). C. Shaw ir H. McKay (1942) dezorganizaciją sieja su vietinių bendruomenių nesugebėjimu įsisąmoninti savo narių vertybes ir spręsti bendrasias problemas (p. 102). Jie teigė, kad teritorijoje esanti tarpkultūrinė nesantaika, skurdas, nesugebėjimas komunikuoti dėl kalbos skirtumų, gyventojų mobilumas, fizinis aplinkos apleistumas, etc., daro įtaką socialinei dezorganizacijai, kuri iššaukia delinkventinį elgesį (Ten pat, p. 102-104). Su socialine dezorganizacija susijusios problemos, besikeičianti socialinė aplinka taip pat daro įtaką gyventojų saugumo jausmui. Teigiama, kad saugumo jausmas priklauso nuo socialinės aplinkos pokyčių, kurie susiję su nusikaltimų baime (Pocienė 2009, p. 37-38). Tačiau, ne visada saugumo jausmas tiesiogiai siejasi su nusikaltimų skaičiumi teritorijoje. Saugumo jausmui įtaką gali daryti socialinė aplinka, kurioje realus nusikaltimų skaičius yra mažas (Ten pat, p. 34-35). Naujosios Vilnios mikrorajono istorinės aplinkybės iš dalies atskleidžia mikrorajono pokyčius, susijus su socialine dezorganizacija, tačiau tikslesnio teritorijos vaizdo sudarymui trūksta mikrorajono lygmeniu atliekamų tyrimų. Teigiama, kad Lietuvoje apskirtai trūksta išsamių gyventojų tyrimų, kurie atskleistų tikslesnę informaciją apie gyventojų struktūras, socialines problemas bei leistų efektyviau spręsti konkrečių teritorijų rizikas (Gudelis 2019, p. 126-128).

2. Tyrimo metodika

2.1 Tyrimo metodas

Siekiant išsiaiškinti priežastis bei aplinkybes, kurios stabdo asmenį elgtis delinkventiškai, buvo taikomas biografinis tyrimo metodas. Šis metodas, nagrinėjant individualias gyvenimo istorijas, padeda atskleisti bendras socialines ir vertybines struktūras bei jose vykstančius procesus (Kraniauskienė, 2000, p. 89). Taikant biografinio tyrimo metodą, buvo remiamasi D. Bertaux (1981) ir R. Miller (2000) siūlymais, gyvenimo istorijas nagrinėjant per šeimos istoriją, trijų kartų perspektyvoje: seneliai, tėvai, vaikai. Paties asmens individualus savo gyvenimo istorijos pasakojimas padeda natūraliai pažvelgti į vykstančius socialinės ir vertybinės sistemos procesus bei juose besiformuojančias elgesio formas, kurios susijusios su asmens ir aplinkos sąveika.

Siekiant atskleisti informantų delinkventinio elgesio atmetimo priežastis, buvo atliekami biografiniai interviu, naudojant pusiau struktūruotą interviu instrumentą (1 priedas). Tyrimo instrumentas – atviri klausimai, apimantys tokias temas kaip vaikystė, mokyklos laikai, laisvalaikis, šeimos nariai (tėvai, seserys, broliai, seneliai) bei santykiai su jais, santykiai su giminėmis, draugais, mokytojais, kitais svarbiais asmenimis bei Naujosios Vilnios mikrorajono vaizdavimas ir santykis su mikrorajono aplinka. Interviu buvo įrašomi diktofonu. Vidutinė interviu trukmė – 1val. 42min., trumpiausias interviu truko 1val. 13min., ilgiausias – 2val. 6min. Surinkti įrašai buvo transkribuojami bei analizuojami naudojant MAXQDA programą.

2.2 Tyrimo atranka ir tiriamieji

Į tyrimo atrankos generalinę aibę buvo įtraukiami asmenys, atsižvelgiant į jų lytį, amžių, išsilavinimą, dabartinę veiklą, gyvenamąjį mikrorajoną nepilnametystės laikotarpiu – Vilniaus miesto Naujosios Vilnios mikrorajonas, gyvenamąją vietą šiuo metu – dalis gyvenančių tame pačiame mikrorajone, dalis pakeitusių gyvenamąją vietą bei atsižvelgiant į tai, kad nebūtų buvę delinkventai.

Informantų atrankai buvo taikytas tikslinis atrankos metodas, taikant atrankos formavimo kriterijus. Siekiant užtikrinti imties įvairovę, buvo ieškomi skirtingo amžiaus vyrai ir moterys, šiuo metu studijuojantys arba dirbantys, gyvenę arba tebegyvenantys Naujosios Vilnos mikrorajone.

Iš viso tyrime dalyvavo 9 informantai, iš jų - 2 vyrai ir 7 moterys, turintys vidurinį, profesinį, aukštąjį išsilavinimą (Lentelė nr. 1).

Nr.	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Veikla	Gyvenamoji vieta
1.	M	19	Vidurinis	Studijuoja VTDKO	Naujoji Vilnia*
2.	V	20	Vidurinis	Studijuoja VGTU	Naujoji Vilnia*
3.	M	20	Vidurinis	Studijuoja VGTU	Naujoji Vilnia
4.	M	25	Aukštasis	Slaugos palaikomojo gydymo skyriaus slaugytoja	Naujoji Vilnia
5.	M	26	Aukštasis	Vaikų darželio auklėtoja	Naujoji Vilnia
6.	M	/26	Profesinis	Parduotuvės skyriaus vadovė	Vilnius
7.	V	28	Profesinis	Autoserviso verslas	Naujoji Vilnia
8.	M	28	Vidurinis	Renginių organizatorė	Naujoji Vilnia
9.	M	30	Aukštasis	Rinkos tyrimų įmonė, pardavimų skyrius	Vilnius

Lentelė nr. 1: Tyrimo informantai 2019m.

* planuoja gyventi kitur/tyrimo metu ieškojo buto Vilniuje

Tyrimė dalyvavusių informantų amžius – 19-30 metų. Iš jų 3 informantai tyrimo metu studijavo, 2 yra įgiję profesinį išsilavinimą, 3 – aukštąjį išsilavinimą ir 1 vidurinį. Pagal gyvenamąją vietą matoma, kad 2 informantai tyrimo metu gyveno Vilniuje, likę 7 – Naujosios Vilnios mikrorajone: 2 iš jų tyrimo metu teigė planuojantys gyventi kitur, likę 5 – planuojantys pasilikti gyventi Naujosios Vilnios mikrorajone.

2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas

Tyrimas buvo vykdomas 2019 metų kovo ir balandžio mėnesiais Vilniaus mieste. Pirmieji informantai buvo ieškomi „sniego gniūžtės“ metodu. Paieškai taip pat buvo pasitelkta socialinių tinklų pagalba, rašant skelbimus į socialinio tinklo Facebook esamas Naujosios Vilnios mikrorajono bendruomenės viešąsias grupes, kreipiantis į Naujosios Vilnios seniūnijos socialinius darbuotojus bei bendruomenės pareigūną. Suradus pirmuosius informantus, toliau buvo taikomas „sniego gniūžtės“ metodas.

3. Tyrimo rezultatai ir aptarimas

Biografinio interviu metodu surinkti tyrimo duomenys buvo analizuojami T. Hirschi (1969) socialinės kontrolės teorijos pagrindu. Remiantis keturiais socialinių ryšių elementais – prisirišimo, įsipareigojimo, įsitraukimo ir įsitikinimų – užfiksuotose gyvenimo istorijose buvo siekiama atrasti socialinių ryšių kontrolės pavyzdžius bei jų reikšmę delinkventinio elgesio raiškai.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad prisirišimo elementas yra labai svarbus socializacijos procese, priimant elgesio normas, kurios yra priešingos delinkventiniam elgesiui. Pozityviais emociniais ryšiais su artimais asmenimis grindžiamas prisirišimas prasideda vaikystėje, kai per priežiūrą, kartu leidžiamą laiką, auklėjimą bei akcentuojamas vertybes formuojasi vaiko elgesys, palaikantis socialines bei teisinės normas. Įprastai šiame internalizacijos procese pagrindinis artimų asmenų vaidmuo atitenka šeimos nariams – tėvams, seserims, broliams, kurie paprastai praleidžia daugiausiai laiko su augančiu vaiku. Tačiau tais atvejais, kai kartu gyvena arba daug laiko kartu praleidžia seneliai, kai daug laiko praleidžiama su giminaičiais, kiemo/mokyklos draugais, mokytojais ir pan. – tėvų vaidmuo internalizacijos procese gali būti papildomas. Kitaip tariant, prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais gali būti pastiprinamas iš aplinkos, arba kompensuojamas, esant pozityvių emocijų ryšių stokai šeimoje. Pozityvūs emociniai ryšiai su kitais asmenimis, kurių vertybinis pagrindas sutampa su visuomenėje susiformavusiomis socialinėmis bei teisinėmis normomis, didina atsparumą aplinkos rizikos veiksniams bei delinkventinio elgesio raiškai. Taip pat prisideda prie vertybėmis ir normomis grindžiamo įsitikinimų pagrindo kūrimo, įsitraukiant į veiklas, kurios akcentuoja visuomenės konvencinius interesus, bei įsipareigojant siekti tikslų svarbiose veiklose.

Šioje dalyje parodoma Naujosios Vilnios mikrorajono specifika informantų akimis bei pristatomi tyrimo duomenų analizės metu išryškėję informantų aplinkos rizikos veiksniai. Taip pat, pateikiami prisirišimo pozityviais emociniais ryšiais pavyzdžiai, aptariama artimoje aplinkoje esančių svarbių asmenų charakteristika, parodomas informantų įsitraukimas į veiklas bei įsipareigojimas laikantis užsibrėžtų tikslų ir įsitikinimų.

3.1. Naujosios Vilnios mikrorajono charakteristika informantų akimis

Remiantis moksliniais tyrimais, teorinėje dalyje buvo pristatyta Naujosios Vilnios istorinės aplinkybės, formavusios mikrorajono socialinę aplinką. Siekiant išsiaiškinti pačių informantų nuomonę bei patirtis augant Naujosios Vilnios mikrorajone, buvo prašoma apibūdinti mikrorajoną, saugumo jausmą jame, neigiamus ir teigiamus mikrorajono aspektus bei papasakoti kaip nutiko, kad jie gyvena Naujojoje Vilnioje. Interviu medžiagoje atsiskleidė aplinkybės, kurios lėmė gyvenimą

Naujosios Vilnios mikrorajone, mikrorajono aplinkos ir saugumo jausmo jame vertinimas bei prisitaikymo prie mikrorajono fonas.

3.1.1. Aplinkybės, kurios lėmė gyvenimą Naujoje Vilnioje

Gyvenimo istorijos atskleidė priežastis, kurios lėmė tai, kad informantai gimė, augo, gyveno Naujosios Vilnios mikrorajone. Galima sakyti pati elementariausia priežastis buvo ta, kad Naujojoje Vilnioje gyveno ir augo jų tėvai, seneliai ar kiti giminaičiai, kurių įsikūrimą šiame mikrorajone lėmė įvairios priežastys, pavyzdžiui, būsto nuosavybė, kurią tėvai, seneliai ar proseneliai įsigijo arba gavo paskyrimo būdu:

(M/26) „Mamos tėvai ten iš seniau ten ta visa giminė gyvena, <...> susitiko tėvai ir tiek, žinai, ir tada jau Naujojoj Vilnioj taip ir gyveno, nuomavosi <...>.“; (M26) „Visą savo gyvenimą gyvenu čia <...> ir mano tėvai čia gyveno, iki šiol. Nuo pat vaikystės gyvenau netgi šitam name, <...> tai ji (močiutė) įstojo į tą eilę, kur anksčiau kaip būdavo kai duodavo tuos butus, tai vat jie gavo čia butą <...> beveik visą gyvenimą mano tėtis va šitam name gyvena.“; (V28) „<...> tarybiniais metais dirbo gamyklose, tai duodavo tuos butus kooperatyvinius, <...>.“; (M30) „<...> mano tėvas yra karininkas buvęs, jisai tarnavo sovietų armijai ir jisai, tas namas kuriame aš gyvenau, tai jisai buvo paskirtas <...>.“; (M28) „Šiaip mano tėtis yra kilęs iš Baltarusijos, <...> jo močiutė kažkaip tai čia gavo tais sovietiniais laikais čia butą Lietuvoj, <...> tų sienų nebuvo, tai tiesiog kažkaip tai valstybė jiems tą butą davė – namą, tai yra.“

Susiklosčiusios aplinkybės dėl įgyto nekilnojamo turto lėmė tėvų, senelių, prosenelių ar kitų giminaičių įsikūrimą Naujojoje Vilnioje, migruojant mikrorajono ribose ar išvis nekeičiant gyvenamosios vietos. Senelių ar prosenelių įgytas nekilnojamas turtas sąlygojo informantų tėvų įsitvirtinimą Naujosios Vilnios mikrorajone paveldint nekilnojamą turtą arba įsigyjant, nuomojantis būstą mikrorajono ribose, bet nenutolstant nuo artimųjų ir priprastos Naujosios Vilnios aplinkos. Taip pat įsitvirtinimą lėmė sovietmečiu vykusį karininkų mobilizacija bei pramoninė veikla, dėl kurių buvo skiriami būstai. Visa tai lėmė vėlesnės kartos gyvenimą Naujojoje Vilnioje vaikystės laikotarpiu, vėlesniais metais ar net iki dabar. Kita vertus, įsitvirtinimą mikrorajone sąlygojo ir kitos priežastys, susijusios su mažesnėmis nekilnojamo turto kainomis. Tyrimo medžiagoje atsiskleidė, kad tėvų persikraustymas į Naująją Vilnią buvo susijęs su finansine šeimos padėtimi:

(M19) „<...> jie (tėvai) pasakojo, kad labai sunku buvo ten (nuomojamame bute Saulėtekyje) gyventi ir patys negalėjo išlaikyti visko, neturėjo daug pinigų, tai geriausia buvo, kad nuvažiuoti ten (pas senelius į NV) gyventi.“; (M20) „Tuo metu labai vargingai gyveno (tėvai) ir buvo sunku surast vietą, kuri būtų pakankamai pigi, <...>.“; (M25) „<...> nuo dešimties metų <...> mes įsigijome butą čia Naujojoje Vilnioje ir persikėlėme čia. <...> mano tėvai tuo metu išsiskyrė ir eee kiek mamai užteko

pinigų tiesiog, ir čia buvo pigiausia vieta, nes va kaip tik tuo metu nelabai čia saugu buvo.“; (V20) „<...> persikraustėme į Naująją Vilnią, <...> dėl finansinės priežasties, nes finansiškai buvom labai, kaip sakant, nepasiturintys žmonės <...>.“

Taigi, finansinės šeimos aplinkybės sąlygojo migraciją į Naujosios Vilnios mikrorajoną, kuriame nekilnojamo turto kainos buvo mažesnės nei kituose Vilniaus miesto mikrorajonuose. Dėl tokios padėties, finansinių problemų turinčios šeimos turėjo galimybę įsigyti nuosavą būstą Vilniaus mieste. Tačiau, nekilnojamo turto kainų skirtumas turėjo tam tikrą potekstę. Manoma, kad nekilnojamo turto kainų skirtumą lėmė mikrorajono reprezentuojama saugumo stoka. Įprastai saugumo jausmas yra siejamas su aplinkoje vykstančiais nusikaltimais, nors ne visada realus pavojus yra pagrįstai vertinamas. Pavyzdžiui, nusikaltimų lygis mikrorajone gali būti žemas arba ženkliai nesiskiriantis nuo kitų mikrorajonų, o saugumo jausmas vertinamas neigiamai (Pocienė, 2009, p. 34). Tačiau nusikaltimų lygis nėra vienintelis veiksnys, formuojantis saugumo jausmą. Saugumo jausmui įtakos gali turėti dezorganizacijos procesas, kuomet visuomenėje vykstantys pokyčiai yra susiję ne tik su nusikalstama veika, bet ir su kitais deviacijos atvejais, kurie formaliai nėra laikomi nusikaltimais, bet yra suvokiami kaip pavojus saugumui ir gyvenimo kokybei (Ten pat, p. 34-35). Žvelgiant į Naujosios Vilnios mikrorajono specifiką, kai po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dėl įvairių aplinkybių ėmė keistis mikrorajono socialinė aplinka, galimai keitėsi ir saugumo jausmas, kuris turėjo įtakos nekilnojamo turto kainoms.

Gyvenimo istorijose pateiktos įsikūrimo Naujosios Vilnios mikrorajone priežastys buvo susijusios su ankstesnių kartų įleistomis šaknimis teritorijoje bei mažesnėmis nekilnojamo turto kainomis. Prosenelių, senelių, tėvų įsigytas ar paskyrimo būdu gautas nekilnojamas turtas paskatino sekančių kartų įsitvirtinimą mikrorajone. Jame užaugę, paveldėję ar įsigiję būstus, prisirišę prie aplinkos bei sukūrę socialinį artimųjų ratą, nepaisė socialinių mikrorajono aplinkos pokyčių ir išliko ištikimi savo gyvenamajai vietai, augindami sekančias kartas. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo besikeičianti mikrorajono aplinka darė įtaką nekilnojamo turto kainoms, kurios traukė į mažesnes finansines galimybes turinčias šeimas.

3.1.2. Naujosios Vilnios mikrorajono aplinkos ir saugumo jausmo vertinimas

Tyrimo metu buvo siekiama sužinoti, kaip Naujojoje Vilnioje augę asmenys vertino mikrorajono aplinką bei saugumo jausmą jame, kokios priežastys formavo vertinimą ir kaip tai siejosi su noru keisti gyvenamąją vietą. Atsiskleidė įvairios priežastys, dėl kurių mikrorajonas buvo vertinamas tiek teigiamai, tiek neigiamai. Šios priežastys susijusios su kaimynine aplinka, asmenine patirtimi susiduriant su socialiniais, teisiniais pažeidimais ar nusikaltimais, kitų artimoje aplinkoje esančių asmenų patirtimi, žinojimu apie tai iš kitų šaltinių bei tėvų formuojama nuomone apie mikrorajono saugumą.

Iš vienos pusės buvo išskiriamos įvairios aplinkybės, atskleidžiančios neigiamą mikrorajono pusę. Informantų pasakojimu, Naujojoje Vilnioje buvo galima pamatyti ir išgirsti visko: buvo galima pamatyti vartojančius alkoholį žmones, vaikataujančius benamius, kartais net nuogus benamius, narkomanus, besikeikiančius, rėkiančius, smurtaujančius, priekabiaujančius ar besimušančius žmones, buitinius konfliktus. Taip pat buvo galima išgirsti apie nusikaltimus – vagystes, išprievartavimus, sveikatos sutrikdymus, nužudymus:

(M25) „Dažnai būna muštynės visokios, bobos susimuša, <...>.“; (M19) „<...> visur matai kad žmones arba geria, arba tiesiog muša kažką, arba keikiasi visur <...> net prie mano mokyklos kai buvau jaunesnė tai net ten bomžai visokie stovėdavo ir rėkdavo iš visos gerklės ten keiksmožodžius <...> išeini iš mokyklos ir matai ten su nuogu užpakaliu gulintį ten bomžą ar kažką tokio.“; (M26) „<...> buvo laikas, kad iš vis į lauką buvo baisoka išeiti, nes vagystės buvo.“; (M/26) „Už kelių namų ten tai kokį vyrą nužudo arba ten kažkokie narkomanai, ar kažkokie pijokai ten irgi susipjovė <...>.“; (V28) „Nu ten buvo kažkokių ten nužudymų, papjovimų <...>.“; (M30) „Oi pilna, pas mus tai papjaudavo ką nors, tai pavogdavo ką nors.“

Taip pat informantų pasakojimuose atsiskleidė probleminės situacijos, susijusios su vietinio jaunimo subkultūrų ypatumais bei delinkventinio elgesio apraiškomis. Vietinis jaunimas buvo apibūdinamas kaip gana agresyvus, susiskirstęs į tam tikras „gaujas“, kurios propagavo rūkymą, alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimą. Buvo teigiama, kad tarp vietinio jaunimo ir jaunimo iš kitų rajonų egzistavo tam tikros taisyklės dėl „savos“ teritorijos:

(V28) „čia buvo kaip kad Amerikoj gaunasi, kad kažkokiam tai vat kampelyje, buvo taip sakant gaujos kažkokios <...> kai kurie ten gert labiau tai mėgdavo, kai kurie ten kažką tai rūkė, ar uostė, ar vartojo, nu visokių pas mūsų buvo, <...> aš kai augau ten buvo irgi ten Mickūnai, ten Lavoriškės irgi tokie buvo visokie incidentai, kad ten tipo tu ne vietinis, prisikabinėja, <...> dar anksčiau <...> kai man buvo iki penkių metų, tai tada buvo va, pagal pasakojimus jeigu paklaustyt, <...> būdavo muštynės, kad ten savo bachūrus atmušinėja, ar merginas atmušinėje, tai jie ten važiuoja iš miesto su tuo autobusu, įlipą į tą autobusą ten susipeša, nu ten žiaurios muštynės eidavo.“; (M25) „Buvo čia niuansų, ypač ten toliau kiek pavažiavus yra Mickūnų rajonas ir Lavoriškės, tai va ten irgi būdavo visokie ten „rajonas prieš rajoną“ ten tipo bachūriukai vienas prieš kitą varė su britvom su viskuom.“

Kitaip tariant, teigiama, kad jaunimas buvo susiskirstęs pagal gyvenamas teritorijas bei konfliktavo su nevietiniu jaunimu. Taip pat teigiama, kad nevietiniams Naujosios Vilnios mikrorajono gyventojams, o tiksliau tiems, kurių vietiniai nepažįsta ar nežino – buvo nesaugu, nes vietiniai galėjo panaudoti fizinę jėgą, taip parodydami, kad ne vietiniams čia ne vieta. Taigi, jaunimo tarpe egzistavo tam tikra „vietinis-nevietinis“ taisyklė. Tačiau vietinių Naujosios Vilnios gyventojų,

kurie neprisijungė prie tų „gaujų“ veiklos, su jais nebendravo, bet buvo žinomi arba pažįstami – dažniausiai niekas neliesdavo:

(M30) „<...> mes visą laiką juokaudavom dar, kad jeigu tu savas ir tavo veidą pažįsta, tai tau niekas nieko nepadarys. Ir tai iš tikrųjų buvo tiesa, <...> Pas mus labai nemėgdavo ir labai pavojinga būdavo ne vietiniams, ne saviems. <...> nepriimdavo, galėdavo ir sumušti, jeigu iš gretimų rajonų ten atvažiuodavo, iš miesto <...> Jeigu tu esi savas toj bendruomenėj, tu gali su jais nebendrauti, tu gali su jais ten negerti, nerūkyti, bet kai žino, kad tu esi savas, tai tas yra.“

Iš kitos pusės, buvo teigiama, kad konfliktai kildavo ir tarp vietinio jaunimo. Tai, kad asmuo buvo Naujosios Vilnios bendruomenės narys, nereiškė, kad jis be išimties nebuvo liečiamas ir galėjo jaustis saugiai. Problemų turėjo ir tie, kurie nuo vietinės daugumos išsiskyrė savo subkultūra. Pavyzdžiui, tie jaunuoliai, kurie priklausė „hip-hop“, „reivo“ subkultūroms, išsiskyrė savo apranga, pomėgiais ir pan. – buvo nepripažįstami vietinio jaunimo subkultūros, kuri tyrimo metu įvardinama kaip „marozų“ subkultūra. Taip pat teigiama, kad problemų galėjo kilti dėl nepakankamo pažinčių bei socialinių ryšių rato tarp vietinio jaunimo:

(V28) „Nu ir tu eini ir žiūri, ten šituos pažįsti – tau nieko nebus, eini toliau ten šitų nepažįsti, jeigu čia su kompanija kokį alų geria, gali velnių gaut.“; (M30) „<...> pakankamai radikalus buvo jaunimas ir kai prasidėjo tų visų subkultūrų mada, pavyzdžiui, hip-hop ten tie visi reivas, repas, <...> tai tie kiti labiau tradiciški aišku to nepriimdavo, tie tokie nu marozai <...> Tai va, ten konfliktų būdavo, mušdavo, vogdavo telefonus, mušdavo, laukdavo prie namų, <...> turėjau kaimyną eee jisai buvo tipo toks ale prie hip-hopo, jisai buvo su drakoniukais supintais, tai va bernai jį pagavo, įtempė į mašiną ir nuskuto tiesiog plikai. Ir po to jis jau <...> pradėjo kaip ir kiti rengtis. <...> Aš kadangi esu bendravusi paauglystėje su tokiais bernais, kurie ten brake šoko, ar repą skaitė, tai jo pastoviai (taip būdavo), <...> va sako vakar ėjau namo, sutiko ten tas ir tas, davė per akį, atėmė telefoną, suspardė <...> Jeigu pavyzdžiui dredai pas kažką tai būdavo, pas bernus ilgi plaukai, ten mergos vaikščiodavo su lenarais, tai vat labai nenorėjo priimti tokių. Ir tam vat buvo taikomos kažkokios fizinės (priemonės) eee pačiam rajone.“

Taigi teigiama, kad konfliktai tarp skirtingas subkultūras palaikančių asmenų išaugdavo iki muštynių, telefonų vagysčių, persekiojimo bei prievartos, pakeičiant žmogaus išvaizdą. Tokiu būdu buvo bandoma įbauginti ir parodyti, kad kitokį stilių palaikantys asmenys yra nepripažįstami Naujosios Vilnios mikrorajone. Tačiau ne tik kitokios subkultūros asmenys buvo nepripažįstami. Informantų gyvenimo istorijose taip pat atsiskleidė asmeninės patirtys, susijusios su patyčiu bei daromo spaudimo problema. Spaudimas arba patyčios buvo patiriamos dėl geresnių mokymosi rezultatų, didesnės motyvacijos mokslams, turimų talentų ir siekio turėti geresnį gyvenimą. Dėl

išsiskiriančios plaukų spalvos, higienos trūkumo, ekonominę šeimos padėtį rodančios aprangos ar viršsvorio:

(V28) „<...> dėl tos plaukų spalvos tyčiojimas prasidėjo, <...> patyčios, pravardžiavimas, tu atgal pasakai, žodis už žodžio, jis už tave didesnis, tave pastumia tu nukrenti. <...> ten bandai stotis ten iš kojos gauni, <...> tai tau nosis sulaužyta, tai tu su atvira burna per dantį ten gauni, nu per lūpą perkandi ten, nu būdavo.“; (M19) „<...> daug kas iš manęs tyčiojosi, nes buvau iš tos šeimos, kurie neturėjo pinigų <...> todėl neturėjau ir gražių drabužių, ir nekvepėjau kaip visi, tai daug kas tiesiog tyčiojosi iš manęs, kad turiu drabužius negražius, ar ten nesimaudžiau, <...> nebuvau kaip šitas, kad sėdėti ir tylėti, <...> atsakysiu atgal, bet tai kad jiems tai nepatikdavo, tai ir prasidėdavo muštynės dėl to.“; (M30) „<...> kurie buvo kitokie, juos labai skriausdavo, <...> pas mūsų tokių, kažkokių talentingesnių ir kurie norėjo kažko daugiau, nesuprasdavo, nes buvo biškį kitokie standartai, <...> aš labai gerai mokiausi, nu palyginus su jais, tai jo, buvo tas.“; (M26) „<...> šeštoj klasėj aš pradėjau smarkiai svorio priaugti, tai <...> kaip ir patyčios tokios buvo, <...> nesinorėjo netgi į mokyklą kažkaip eiti.“

Taigi, įvairūs pavyzdžiai iš informantų gyvenimo istorijų, iliustruojantys neigiamas situacijas mikrorajone, buvo susiję bei persipynę tiek su asmenine, tiek su svetima patirtimis. Pavyzdžiai rodo įvairias situacijas tiesioginio ir netiesioginio susidūrimo su problemine mikrorajono aplinka, priešiška nusiteikusi konfliktiška jaunimu, patyčiomis ir kt. problemomis. Gyvenimo istorijose taip pat buvo atskleistos tiesioginės patirtys susiduriant su socialiniais, teisiniais pažeidimais bei nusikaltimais – tampant auka, pažįstant auką ar stebint socialinį pažeidimą ar nusikaltimą iš šalies:

(V28) „<...> pamačiau, kad bachūras, <...> laiptinėj jis buvo nupiešęs ten kažką tai ant sienos, nu aš pasakiau, kad išvalyk ir viskas arba velnių gausi, nu tai tas nuėjo ten vienam pasakė ir visio velnių gavau. <...> ten tipo jie („bachūro“ užtarėjai) pasakė, kad tipo būsi pinigų dabar skolingas, <...> nu tai dar ten porą kartų stotelėj buvo prisikabinę, <...>.“; (M30) „Aš pavyzdžiui vieną kartą esu į akį gavusi. <...> Buvo pas mus toksai eee interneto klubas, <...> Nu tai mes su mergaitėm, su draugėm vaikščiojom tenais, <...> nu tai vieną kartą ten tai nepatiko kažkokiom mergom, kurioms atrodė atseit, kad tai yra jų teritorija, žinai, jos tiesiog palaukė mūsų po mūsų laiko ir parodė, kad nereikia čia būti. Aš į akį gavau, o kitą mergaitę ten ant žemės ją, nu žodžiu, tikrai toks nemalonus atvejis buvo.“; (M19) „<...> didžiausią, ką atsimenu, patyčias ir kai mušė mane vaikai mokykloj.“; (M26) „<...> vieną kartą buvo, kad mus apvogė. <...> mes su mama nuėjom į parduotuvę, ir atėjom namo, ir pas mus durys atidarytos ir eee visi gan brangūs dalykai (pavogti) <...>.“

(M25) „Esu girdėjęs šūvius, prie parkelio kažkada. <...> čia prieš dešimt metų buvo ten kažkokie šūviai ar kažkas ten grasino kažkam, bet į orą šaudė.“; (M19) „Pas mane dvi draugės buvo nužudytos. <...> kai nusprendžiau, kad daugiau nebebendrausiu (su jomis) <...> sužinojau po poros

savaičių, kad jie (vaikiniai) tiesiog prisigėrė, jas ten išprievartavo ir tiesiog nužudė abi. <...> netoli mano namų buvo tokia mokykla, kur aš eidavau <...> tai sakė kažkur ten netoli. <...> Tai porą savaičių nėjau į tą muzikos mokyklą, <...> man baisu būdavo namo eiti vakarais.“

Interviu analizė atskleidė, kad nuolatiniai ir pasikartojantys susidūrimai su probleminėmis situacijomis iššaukė skirtingas informantų reakcijas – iš vienos pusės buvo ieškoma asmens, kuriam būtų galima pasipasakoti ar sulaukti pagalbos, iš kitos pusės – nepasakoti niekam. Pastarąją reakciją iššaukė tokie veiksniai kaip baimė, gėda, prasmės nematymas ar neigiama patirtis pasipasakojus pirmą kartą. Bijoma buvo dėl to, kad pasipasakojus bus tik blogiau. Gėdos jausmą kėlė įsitikinimas, kad neapsigynus yra parodomas silpnumas, todėl reikia apsiginti pačiam. Prasmės nematymas, nes aplinkoje nebuvo tokio žmogaus, kuris galėtų kažką pakeisti. Sprendimas nepasakoti niekam ir laikyti viską savyje - kai nebuvo sulaukta tinkamos pagalbos iš artimųjų ar mokyklos, o skundas iššaukė bausmę. Dėl likusių fizinio smurto žymių, akivaizdžių sužalojimų tėvams buvo meluojama, jog buvo susižeista žaidžiant lauke. Tačiau atsiskleidė ir teigiami sprendimo pasipasakoti atvejai, kai susidūrus su patyčiomis, nusikaltimu ar kitokiu įvykiu – buvo sulaukiama palaikymo.

Iš kitos pusės Naujosios Vilnios mikrorajonas buvo apibūdinamas kaip ramus, patogus mikrorajonas, kuris yra atokiau nuo miesto, kuriame yra daug gamtos, daug mokyklų, parduotuvių, etc.:

(M20) „<...> nors ir atrodo taip nelabai saugu, bet kas dėl susisiekimo ten su greitąja, policija, su mokslu, su parduotuvėmis, su viskuo tai labai patogiu iš tikrųjų yra.“; (M25) „<...> čia kaip mažas miestelis, <...> čia yra bažnyčia, čia yra kaip miestelyje mokykla, čia yra darželis, čia yra parkas, žodžiu turgelis, viskas yra čia vienoje vietoje.“; (M28) „Nu ta prasme, visa struktūra čia labai gera. <...> tiek daug gamtos.“ (M26) „<...> nu man ramu čia, ir ne tiek daug mašinų čia važinėja, kažkaip ir gamta arti <...> nors ir truputį toliau nuo miesto viso, bet nežinau nu kaip atskiras miestelis toksai yra, nu nežinau, patinka labai.“

Taip pat gyvenimo istorijose atsiskleidė atvejai, kuomet tiesioginis susidūrimas su nusikaltimais, socialiniais ar teisiniais pažeidimais nebuvo išskiriamas. Buvo teigiama, kad niekada nebuvo tekę susidurti su nusikaltimais ar socialiniais, teisiniais pažeidimais bei niekada neteko būti nusikaltimo ar socialinio, teisinio pažeidimo auka, ar pažinoti auką. Taip pat atsiskleidė nuomonės, kad anksčiau mikrorajonas buvo ramesnis ir saugesnis, kad mikrorajonas yra geriausias iš visų kitų vietų, kuriose yra tekę gyventi, bei tai, kad įvykdyti nusikaltimai Naujosios Vilnios teritorijoje yra susiję ne su mikrorajono aplinka, o su įvykio dalyviais:

(V20) „<...> iki mokyklos nebuvo kažkokių problemų nueiti, niekas neužsipuldavo ir pareiti irgi nebuvo kažkokių problemų, kad susidūrus su kažkokiais pijokais ar ten nusikaltusiais žmonėmis, tai to nebuvo.“; (M28) „<...> niekas niekad manęs nei neužpuolęs buvo, nei apvogęs, nei prisikabinęs

<...> ant tiek visi ten vieni kitus pažinojom <...> man jisai geriausias mikrorajonas, kuriame aš gyvenau. <...> nu aišku esu girdėjus, kad ten papjovė ane kažkas tai, nu bet su manim niekad ir su mano tėvais, pažįstamais nieko tokio blogo nebuvo atsitikę.“; (M26) „<...> anksčiau vis dėlto saugiau buvo. <...> buvo ramiau. <...> Ir tas pats parkas buvo prižiūrėtas gal geriau, <...> gal netgi jaukiau buvo negu dabar (juokiasi).“; (M/26) „<...> neseniai merginą nužudė čia. Man iš vis šokas buvo, kad būtent Naujojoje Vilnioje čia. Bet aš kaip supratau čia irgi tie vaikai, kurie ta padarė, ten irgi iš kažkokių ten šeimų.“; (V20) „<...> kažkaip pobaisiai skamba, bet <...> nebuvo taip, kad ji ten ėjo pro šalį ir kažkas ją padūrė, <...>.“

Taigi, gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairios aplinkybės ir situacijos, susijusios su mikrorajono aplinka, kurių dėka formavosi mikrorajono aplinkos vertinimas bei saugumo jausmas jame. Saugumo jausmą formavo patirtys, susijusios tiek su kaimynine aplinka, tiek su mikrorajonu apskritai. Tyrimo analizė parodė, kad saugumo jausmas buvo susijęs su jaukia nuosavų namų kvartalo aplinka, draugiška kaimynystė, artimu ryšiu su kaimynais bei tai, kad artimoje aplinkoje nebuvo susiduriama su jokiais nusikaltimais ar kitokiais pažeidimais:

(M28) „<...> vat tas nuosavų namų rajono, va ta saugi tokia kaimynystė <...> labai gerai sutardavom kaip kaimynai <...> labai labai tokie draugiški santykiai buvo su visais kaimynais.“; (M/26) „<...> draugiški, visi vienas už kitą, jeigu kažkas tai atsitinka bėga pas tėvus, jau kiekvienas pažįsta iš kur tu gyveni <...> kiekvieną kaimyną žinom iki šiol, <...> ten, jeigu ką, tai palaikom kontaktus visada.“

Galima sakyti, kad jauki kaimyninė aplinka, draugiškas ryšys su kaimynais bei tai, kad joje nevyko jokie nusikaltimai, nebuvo socialinių problemų – formavo saugumo jausmą. Moksliniuose tyrimuose išskiriama saugios kaimynystės koncepcija, akcentuoja pačios bendruomenės gebėjimą rūpintis savo aplinkos saugumu (Pocienė 2009, p. 62-63). Taigi, bendruomenės susitelkimas bei draugiški ryšiai su kaimynais padeda kurti saugią gyvenamąją aplinką bei stiprina saugumo jausmą joje. Tačiau priešingu atveju, kai kaimynystė neatitinka tokio vaizdo – saugumo jausmas gali sumažėti. Gyvenimo istorijose atsiskleidė priešingos patirtys, susijusios su neigiamą kaimynystės aplinka. Buvo išskirti įvairūs neigiamos kaimynystės veiksniai: kaimynai alkoholikai, narkomanai, buvę kaliniai, „asocialūs“ asmenys, aplinkui vaikščiojantys ir laiptinėse miegantys benamiai ir narkomanai, vakarais kieme/žaidimų aikštelėje viešai vartojamas alkoholis, kalbama necenzūriniais žodžiais bei laiptinėse susibūriantys delinkventai, kurie vartodavo alkoholį, rūkydavo bei priekabaudavo ar užgauliodavo:

(M30) „<...> kaimynystė buvo labai skirtinga, <...> aš gyvenau tokiam name, <...> kad dalis buvo iš tų ale tokių gerų šeimų, kur irgi ten tėvai karininkai, o dalis buvo vat iš tų, kas iš fabriky, va iš tų, kas gavo. <...> tokių biški asocialių, pavyzdžiui, <...> tokių vat geriančių, <...> bijodavau aš

ju, nu nes jie būdavo agresyvūs, asocialūs, <...> pas mus galėjo prigėres kaimynas išėiti į laiptinę ir nusiimti kelnes ir parodyti visą savo tą turtą.“; (M20) „<...> buvo, kad ateina kokia nors apgirtusi moteriškė „gal jums reikia linksmos kompanijos?“.“; (V20) „<...> ten vakare alkoholis, muzikėlė, rūkalai, <...> Ten būdavo suoliukas vidury kiemo, tai ten susirinkdavo <...>.“; (M19) „Pas mane prie namų yra labai pavojinga vaikščioti, nes labai daug ir bomžų, girtuoklių, ten dar prisikabins, ar nužudys ar dar kažką, nes buvo daug dalykų.“; (M25) „<...> buvo pastoviai kažkokios valkatos, nes mes bendrabučio tipo name gyvenom. <...> čia į bendriką užėini yra fojė didelė, <...> ten pastoviai jaunimas rinkdavosi ir gerdavo. <...> koridoriuje tam bendram tai buvo visokių. Ir buvusių kalinių, ir dar psichiškai nesveikų eee beleko buvo.“; (V28) „Vakare, kai tamsu buvo baisu netgi užeit (namo), nes narkomanai sėdėdavo laiptinėj, nu ten kokie bomžai miegodavo, nu bomžų nebijodavau, aš juos peršokdavau ir išeidavau. Ten girtuokliavo, rūkydavo, tūsai būdavo visokie, nu baisu buvo eiti. Plius kai visi ten kabinėjosi, tai buvo nemalonu. <...> laiptinėj į snukį buvau gavęs, bet čia dėl to, kad laiptinėje paprašė rūkyt, o aš pasakiau, kad aš nerūkau, o reikėjo pasakyti, kad aš neturiu, <...>.“

Moksliniai tyrimai rodo, kad subjektyvus saugumo jausmas gali būti susijęs su kaimynystėje vykstančiais disfunkciniais socialinės netvarkos procesais kaip prievarta kaimynystėje, triukšmas, šiukšlinimas, smurtas šeimoje, vagystės, muštynės, privataus ar viešojo turto gadinimas ir kt. (Tamuteinė 2012, p. 232). Taip pat tyrimai rodo, kad subjektyvus nesaugumo jausmo bei rizikos kaimynystėje suvokimas yra susijęs su senojo darbininkiško mikrorajono tipu, kuriame veikia įvairūs disfunkciniai socialinės netvarkos procesai, pavyzdžiui, alkoholio prieinamumas ir viešas jo vartojimas (Ten pat, p. 233-234). Tokie vykstantys procesai formuoja teritorijos socialinę aplinką, kuri daro įtaką gyventojų saugumo jausmui. Tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo išskirtos disfunkcinės Naujosios Vilnios mikrorajono vietos, kuriose vykdavo įvairūs nusikaltimai, kildavo įvairios socialinės problemos, būdavo nesaugu. Pavyzdžiui, vietos prie bendrabučių ar daugiabučių, kur rinkdavosi narkomanai, buvo vartojamas alkoholis, vykdavo buitiniai konfliktai, žmogžudystės. Traukinių stotis bei požeminė stoties perėja, kurioje būdavo dažni nusikaltimų atvejai kaip vagystės, užpuolimai, išprievartavimai. Senoji Naujosios Vilnios pusė, dar vadinama „Senąją Vileiką“, nes ten daug benamių, socialinės rizikos asmenų, „čigonų“. Naujosios Vilnios stadionas, kuris buvo narkomanų, alkoholikų ir benamių mėgstama vieta, kuriame susirinkdavo agresyvus, alkoholį vartojantis jaunimas ir kuriame buvo galima pamatyti besimėtančių ant žemės švirksčių bei kraujo po muštynių. Mikrorajono parkas, ypač tamsiu paros metu, nes ten nebuvo apšvietimo, bei kitos mikrorajono vietos, kaip senos žaidimų aikštelės, visą parą dirbančios alkoholio parduotuvės, kai kurios gatvės, etc. Taip pat, buvo teigiama, kad nesaugu galėjo būti bet kur Naujojoje Vilnioje:

(M25) „<...> viena nesaugiausių vietų pas mus Naujojoj Vilnioj tai yra kur stotis. <...> perėjimas tas požeminis. <...> ten tikrai nesaugu, šimtą eee išprievartavimų, šimtą vagysčių, <...>

Va ten pastoviai kažkas vykdavo. <...> yra bendriukas toks. <...> Tai ten irgi žmogžudystė po žmogžudystės, girtuokliavimai.“; (M28) „<...> vadinama Krasnūcha, ten toks pastatas, kur daugiabučiai, <...> tai tiesiog rinkdavosi toks nu narkomanai, nu kaip, nu nelabai toks kontingentas, tai mes tiesiog ten neidavom <...>.“; (M30) „Nu prie tų visų načnykų buvo visada nesaugu, <...>.“; (M26) „<...> nesaugiausias gal į kitą Naujosios Vilnios pusę <...> čigonų gan nemažai toj pusėj gyvena, <...> ten nemažai, kai šitas pastatytas tas kur benamiai gyvena ten ta vieta, tai ten nu gal ne taip saugu <...>.“; (M25) „<...> ten tokie namai skurdesni yra jau ir tokie jau nu socialiai tokie, asocialūs asmenys gyvena.“; (M/26) „<...> ten tas stadionas <...> vakare, kai jau sutemsta, visas – nė kojos, nes ten ir vagilių buvo pagauta, ir ten irgi ten papjauta <...>.“; (M25) „<...> visokius švirkštus galima pamatyt, kraujo, nes ir muštynės dažnai. <...> renkasi visokie asmenys žinai eee nuo narkomanų, alkoholikų <...> bomžų nu tipo žinai renkasi, nes ten ir permiegot yra po laiptais.“; (V20) „<...> ten ant tribūnų vakarais susirinkdavo tas jaunimas irgi pijokaudavo, <...> baimė, kad jie agresyvūs gali pasidaryti ir nežinia, kas gali nutikti.“; (V28) „Taip jeigu eidamas galėjai bet kur užsiraust, <...>.“; (M19) „Man atrodo visur (mikrorajone) gali būti nesaugu <...>.“

Tyrimo duomenų analizė taip pat atskleidė reakcijas bei prisitaikymo būdus prie supančios socialinės aplinkos. Kalbant apie kaimynystę, iš vienos pusės į neigiamą kiemo aplinką tiesiog buvo nekreipiamas dėmesys, laisvas laikas leidžiamas kur nors kitur, ne kaimynystės ribose, vasaros metu išvažiuojant pas senelius į kitą miestą bei bendraujama tik su tais kaimynais, su kuriais bendravo tėvai. Iš kitos pusės, nepasitenkinimas esama kaimynyste buvo laikomas savyje, kartu vengiant eiti į kiemą ar iš viso nebendraujant su kaimynais. Kalbant apie prisitaikymą prie mikrorajono apskritai, buvo išskirti tokie prisitaikymo prie esamos aplinkos būdai, kaip laisvą laiką stengtis leisti Vilniaus mieste, pavyzdžiui, Mažvydo bibliotekoje, vengti tų vietų, kuriose jaučiamasi nesaugiai, visada turėti prie savęs mobilųjį telefoną, kad prireikus būtų galima išsikviesti pagalbą, po pamokų iš karto eiti namo ir būti namuose, apskritai mažai vaikščioti mikrorajone, vaikščioti tik šviesiu paros metu, o tamsiuoju stengtis eiti ten kur apšviesta, arba kur eina daugiau žmonių.

Taigi, įvairios priežastys, susijusios su asmenine patirtimi bei supančia socialine aplinka formavo mikrorajono aplinkos vertinimą bei saugumo jausmą jame. Iš vienos pusės, neigiamai vertinant socialinę aplinką bei asmenines patirtis, saugiai mikrorajone nebuvo jaučiamasi. Iš kitos pusės, nesusidūrus tiesiogiai su neigiama mikrorajono aplinka bei viską vertinant objektyviai – buvo jaučiamasi saugiai. Taip pat buvo teigiama, kad nesaugumo jausmą kėlė suaugusiųjų formuojama nuomonė apie saugumą bei tėvo ar vyresnio brolio užnugario trūkumas:

(V28) „Saugiai (mikrorajone) nesijausdavau niekad. <...> visą laiką toks buvo jausmas, kad kažkas tai gali galbūt atsitikti, <...> kai pas kai kuriuos ten buvo broliai kokie nors tai šūstri, <...> tai jie ten vaikščiojo vos ne kaip dievai <...> man tai jau reikėjo žiūrėti kur eini, ten kaip reikės ten

praeiti, <...>.“; (M25) „<...> prosenelė man dar įdiegė, kad tipo venk laiptinių, kad tipo laiptinės prievartauja, žudo, vagia ir panašiai. <...> ir aš iki šiol bijau laiptinių iš tiesų. <...> niekas niekada manęs nėra išgąsdinęs <...> tą išgąstį labiau prosenelė sukėlė.“; (M26) „<...> (tėvai) sakydavo, kad ten nesaugu gali būti <...> jeigu jūs be mūsų einate, kad jums saugiau bus čia, savo aikštelėj, <...>.“

Taigi, gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairios aplinkybės, dėl kurių formavosi nuomonė apie Naujosios Vilnios mikrorajono aplinką. Iš vienos pusės mikrorajono aplinka buvo vertinama neigiamai dėl jame vykstančių socialinių, teisinių pažeidimų ar nusikaltimų, esančių nesaugių ir apleistų vietų. Dėl socialinės netvarkos, susijusios su benamystės ir socialinės rizikos problema, alkoholio vartojimu viešose vietose bei delinkventinio elgesio apraiškomis. Iš kitos pusės dėl mikrorajono kraštovaizdžio, patogumo, prisirišimo prie aplinkos ir žmonių – mikrorajono aplinka buvo vertinama teigiamai. Naujosios Vilnios socialinė aplinka ne tik formavo nuomonę apie mikrorajoną, bet ir saugumo jausmą jame. Individualios patirtys, susiduriant su disfunkciniais socialinės netvarkos procesais, vertė jaustis tiek saugiai, tiek nesaugiai. Saugumo jausmas priklausė nuo subjektyvaus aplinkos ir asmeninės patirties vertinimo.

Gyvenimo istorijos atskleidė, kad priklausomai nuo mikrorajono aplinkos ir patirčių jame vertinimo bei kitų priežasčių, priklausė informantų noras keisti gyvenamąją vietą. Pasirinkę likti gyventi Naujosios Vilnios mikrorajone, ten sukūrę šeimas įvardino tuos pačius mikrorajono privalumus, kuriais vadovaujantis jie liko gyventi šiame mikrorajone: patogumas, gamta, pripratimas bei prisirišimas prie artimų asmenų. Taip pat buvo teigiama, kad likti Naujojoje Vilnioje skatina teigiamas mikrorajono socialinės aplinkos pokytis bei tai, kad bandymai gyventi kitur nepasiteisino – vis sugrįžtama į tą patį mikrorajoną:

(V28) „Nu gal paprasčiau <...> dabar tai tyliau, visai tylu, dabar ten kažkur likę ten vienas, antras narkomanas, tų pijokų, girtuoklių nėra beveik, nu nežinau taip tyliau gal ramiau.“; (M28) „Ta prasme aš ir Žirmūnuose gyvenau, ir čia, ir ten, ir Fabijoniškėse <...> Šiaip visos (draugės) pasilikusios nupirkusios butą, ar nuomojasi visos NV. Ir jos pagyvena kažkur kitur, sako „nu vis tiek, nu vat, vat – savas (mikrorajonas) <...> Nu nežinau, man tai Naujoji Vilnia tai mano namai, mano gimtinė <...>.“; (M20) „<...> kad tėvai gyvena čia <...> jeigu aš ir kraustyčiaus, tai aš greičiausiai kraustyčiaus kartu su tėvais ir kartu su visa šeima.“;

Gyvenančių Naujosios Vilnios mikrorajone, tačiau neplanuojančių likti ten gyventi, planuojamos migracijos priežastys susijusios su noru pakeisti aplinką, migruojant į kitą mikrorajoną, miestą ar valstybę. Migruoti į kitą šalį skatina įgyta patirtis kelionių metu, kada susipažįstama su kitomis kultūromis, vietomis, kurios atrodo patrauklios. Taip pat siekis ieškoti naujų galimybių svečioje šalyje, matant kitokias perspektyvas. Migruoti į kitą Vilniaus mikrorajoną skatina noras pakeisti neigiamą namų, kiemo ar mikrorajono aplinką, kurioje daug socialinių problemų:

(V20) „<...> iki šiol svajoju išvykti į Kanadą pabaigus studijas <...> dėl tos gamtos ir ramumo, norisi išvykti kažkur ramiau būti. <...> su šeima dabar keliaujam daug kur, <...> į užsienį, kai pamatai kitokį gyvenimą, atsipalaidavimą, <...> bet čia jau gal daugiau įtakos daro <...> atlyginimas ir ta aplinka, kas tave supa.“; (M19) „Aš visada nuo vaikystės norėjau mieste gyventi, man ten labai įdomu, nes kur dabar gyvenu nėra nei daug žmonių, nei ko pasižiūrėti, visi arba senyvi žmonės, arba girtuokliai po langais vaikščioja, <...> nenoriu daugiau žiūrėti į girtuokliavimą, nenoriu ateiti namo ir tas cigarečių ar alkoholio kvapas, nenoriu ateiti namo ir slėpti daiktus, nes mano sesuo vagia kai kuriuos daiktus iš manęs. <...> ieškau buto kažkur, arba Senamiestyje, arba mieste kažkur, <...>.“

Tačiau pakeisti neigiamą aplinką gali trukdyti įvairiausios aplinkybės, tokios kaip finansų trūkumas, studijų ir darbo derinimo sunkumai bei artimųjų palaikymo stoka, kai šeima neturi galimybių suteikti finansinę paramą bei nesuteikia emocinio palaikymo.

Pakeitusių gyvenamąją vietą įvardintos migracijos priežastys susijusios su studijomis, darbu, atsiradusiais finansiniais šaltiniais bei gyvenimo partneriu ar sutuoktiniu, kuris nenori gyventi Naujojoje Vilnioje. Tačiau priklausomai nuo mikrorajono vertinimo, išsiskyrė priešingos pozicijos dėl noro sugrįžti gyventi į Naujosios Vilnios mikrorajoną. Noras sugrįžti yra susijęs su prisirišimu prie mikrorajono aplinkos ir jame gyvenančių draugų bei artimųjų. Nepaisant to, kad mikrorajono aplinka yra susijusi su saugumo jausmo jame stoka, prisirišimas prie artimų žmonių, kurie gyvena ten, yra prioritetas. Iš kitos pusės, kai mikrorajono aplinka vertinama neigiamai, kai nėra stipraus prisirišimo prie draugų, kai pakeitus mikrorajono mokyklą užmezgami nauji ryšiai ir kai prisirišimas prie tėvų nėra prioritetas – sugrįžti gyventi į Naująją Vilnią nesinori:

(M/26) „Aš labai norėjau ten grįžti, <...> Draugas sako „Ne, nevažiuosim ten“. <...> Jeigu dėl manęs, tai nors dabar čemodaną susikraunu ir važiuoju. <...> man ten viskas artima, žinai, savas kampas, nu ir viskas pažįstama <...> ten, žinai, mano šeima gyvena <...> yra gatvių, kur gali laisvai eiti ir nebijoti nieko, o yra tokių užkampių, kur geriau aplink apeiti..“; (M30) „<...> Eik tu, ne ne ne niekada aš Naujojoje Vilnioje daugiau negyvensiu (juokiasi). Ir nepatogu, ir toli važiuoti, <...> alia pigesni nekilnojamas turtas, <...> Bet ne, net nesvarsčiau tokios galimybės. <...> Ten gi nėra normalių nei kavinių kažkokių, yra ten tokios picerijos, bet gink dieve į tą piceriją eiti, ten vėlgi vietiniai sėdi, alų geria. Tai vat, tai man tai ne ne ne. <...> nu aš tiesiog neradau savęs ten.“

Taigi, prisirišimas prie artimų žmonių, patogumo jausmas, pripratimas prie mikrorajono aplinkos, gamtos – skatina likti arba kelia norą sugrįžti gyventi į Naująją Vilnią. Ir priešingai, neturint prisirišimo prie mikrorajono aplinkos bei jame gyvenančių draugų ar artimųjų, nematant mikrorajono patogumo savybių, akcentuojant mikrorajono disfunkcines socialinės aplinkos savybes – skatinamas migracijos procesas, paliekant mikrorajono teritoriją.

3.2. Artima aplinka ir rizikos veiksniai

Įvairūs moksliniai tyrimai bei delinkvencijos teorijos išskiria įvairius delinkventinio elgesio rizikos veiksnius, susijusius su nepilnamečių aplinka, mikroklimatu šeimoje, tėvų problemomis, mokyklos vaidmeniu, laisvalaikio užimtumu, bendraamžių delinkventų įtaka, etc., kuriuos taip pat buvo galima išvelgti empirinio tyrimo medžiagoje. Vienas tokių veiksnių – Naujosios Vilnios mikrorajono socialinė aplinka, kurioje vyko įvairūs disfunkciniai procesai, aptarti ankstesniame skyrelyje, tiesiogiai ar iš arti palietę informantų gyvenimus. Kiti rizikos veiksniai susiję su tautinių mažumų integracijos problemomis, nepakankamu mokyklos vaidmeniu, mokymosi sunkumais ir užimtumo stoka, delinkventų draugų įtaka bei problemomis šeimoje. Tačiau, nepaisant šių aplinkos rizikos veiksnių, informantams delinkventinis elgesys nebuvo būdingas.

Teorinėje dalyje pateiktos Naujosios Vilnios mikrorajono istorinės aplinkybės atskleidė tautinių mažumų integracijos problemas, kurios atsispindėjo ir informantų gyvenimo istorijose. Pasakojimai apie ankstesnes kartas – tėvus, senelius, prosenelius – parodė informantų šaknų įvairovę, susijusią su minėtomis migracijos bangomis. Darbo, karinės mobilizacijos, šeimyniniais tikslais ar politinių bei karo aplinkybių vedamos ankstesnės kartos į Lietuvą migravo iš Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos ir kitų valstybių:

(M30) „Mano tėvas yra gimęs eee Rusijoje <...> jisai buvo profesionalus karininkas. <...> pagal tą paskyrimą atvažiavo į Vilnių ir jie su mama jau čia Vilniuje susipažino ir jis čia liko. <...> mama gimė Ukrainoje ir, kadangi, jos tėvas irgi tarnavo, <...> čia atsikraustė ir jinai kartu su šeima.“;
(M28) „<...> mano tėtis yra kilęs iš Baltarusijos, <...>.“; *(M25) „Mano mama iš Rusijos atvažiavusi, nors gimusi Ukrainoje, o tėtis lietuvis. <...> pirma gyveno kartu, mano tėvas ir mama, Severodvinske, <...> Tada pastoję su manimi ir tėvas pasakė viskas tipo varom į Lietuvą, <...>.“;* *(M26) „Mano senelė iš mamos pusės tai ji Baltarusijoje kai gimė, <...> jie su tėvais persikėlė čia gyventi <...> senelis dirbo čia gamyklose.“;* *(M19) „<...> (seneliai) abu rusai. <...> Jie augo Lietuvoje, bet augo rusų kalba visada ir ėjo į mokyklą rusų kalba, todėl jie visada sako, kad jie rusai, nors yra gimę Lietuvoje.“;*
(V28) „Pas mane visa giminė lenkų. <...> čia jie gimė Lietuvoje, močiutė su seneliu, <...> kada Kaunas buvo tada Lietuvos sostinė, <...>.“

Vieni jų priėmė Lietuvos pilietybę, kiti pasiliko gimtąją. Vieni kalba lietuvių klaba, kiti ne. Iš vienos pusės, integracija į lietuvišką visuomenę problemų nesukėlė: ankstesnės kartos įsiliejo į lietuvišką kultūrą, atverdamos didesnes galimybes vėlesnėms kartoms. Iš kitos pusės, buvo susidurta su problemomis dėl kalbos barjero, išsilavinimo bei galimybių susirasti geriau apmokamą darbą. Šios integracijos problemos apribojo ankstesnes kartas siekti geresnio gyvenimo galimybių, nuo kurių priklausė vėlesnių kartų gyvenimo sąlygos:

(V28) „Pas mane močiutė baigusi visai tik keturias klases, senelis ten irgi rodos apie keturias, vos rašyt mokėjo, iš giminės ten mažai kas rašyt mokėjo gerai ir skaityt <...>.“; (M25) „(lietuvių kalbą mama) Moka, bet labai taip, taip glaustai. Nes negali va iki šiol kaip ir gauti pilietybę va čia.<...> dėl to kad nemoka kalbos. <...> daug darbų pakeitė <...> (keisdavo) Kai susirasdavo geriau apmokamą darbą, <...> Ir kur priimdavo nemokant lietuvių kalbos.“

Integracijos problemos riboja galimybes susirasti geriau apmokamą darbą, siekti aukštesnio išsilavinimo bei formavo kitas socialines problemas kaip finansinis nestabilumas, skurdas, kitos socialinės rizikos problemos. Iš kartos į kartą perduodamas gyvenimo modelis gali perkelti tas pačias problemas vėlesnėms kartoms. Pavyzdžiui, mokymosi sunkumus, mažesnę dėmesį išsilavinimui, kalbos barjerą, finansų trūkumą vaiko užimtumui po pamokų, prastesnes gyvenimo sąlygas būsto ir kaimynystės atžvilgiu, etc. Gyvenimo istorijos parodė, kad su tautinių mažumų problemomis susidūrė tiek ankstesnės kartos, tiek patys informantai. Dėl politinių aplinkybių po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo išaugusios įtampos tarp tautų bei kalbos barjero, susiskirstymas pagal etnines grupes buvo matomas ir kieme tarp vaikų:

(M30) „<...> kadangi aš esu pati rusakalbė ir mano draugės ten irgi visada būdavo ten arba lenkaitės, arba irgi rusakalbės, <...> tuo labiau čia buvo devyniasdešimtųjų pradžia, buvo labai labai aštrus tas konfliktas tarp lietuvių ir nelietuvių, žinai, tai va dėl to gal dar buvo tokių visokių atvejų, tai žinai, kai ten tie vaikai kalba lietuviškai ir mūsų ten nepriima žaisti, pavyzdžiui dėl to, kad mes ten nelabai gerai kalbam <...> tai va gal dėl to buvo kažkokių konfliktų.“; (V20) „<...> Naujojoje Vilnioje dauguma žmonių yra rusakalbiai, bet susiradau draugų, kurie kalbėjo lietuviškai <...>.“; (V28) „<...> dėl lietuvių tai problemos buvo, nes pas mane šeima lenkakalbė ir buvo tokių niuansų, kad po vasaros mokyklos atėjęs į mokyklą aš nežinodavau lietuvių kalbos, pamiršdavau. <...> nes bendravimas lietuvių kalba eidavo tik mokykloje, ten už mokyklos ribų gaudavosi arba lenkų, arba rusų. Tai gal dėl to buvo sunkiau, nes va kai kurių žodžių, kai rašėm diktantą ar ten skaitydavai knygą kokią, ir tu klausai nu, ką reiškia šitas žodis.“

Kalba yra komunikacijos pagrindas, kuriuo socialiai įsiliejama į visuomenės gyvenimą, mokslą, darbą bei kitas veiklas. Atliktų mokslinių tyrimų duomenimis, po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, prastas lietuvių kalbos mokėjimo lygis kėlė kliūtis tautinėms mažumoms mokslo ir darbo atžvilgiu, todėl buvo priimtas įstatymas, nurodantis privalomą lietuvių kalbos mokymą nelietuviškose mokyklose (Biveinis ir Kasperavičius, 2012, p. 154). Tačiau privalomas lietuvių kalbos mokymas ne visada sprendė problemą, susijusią su lietuvių kalbos spragomis bei ateities galimybėmis šalyje. Tokios situacijos, kuomet šeimoje tarpusavyje buvo kalbama nelietuviškai, o kieme dėl susiskirstymo tarp lietuvių ir nelietuvių tautinių mažumų vaikai vartojo savo gimtąją kalbą – lietuvių kalbos

lavinimas vyko tik mokykloje per lietuvių kalbos pamokas, kurios ne visada buvo pakankamos kalbos problemai spręsti.

Gyvenimo istorijose taip pat atsiskleidė rizikos veiksniai susiję su mokyklos vaidmeniu. Interviu analizės metu buvo išskirti tokie rizikos veiksniai, kaip neigiama mokyklos aplinka, kurioje daug delinkventinio elgesio apraiškų, nekontroliuojama patyčių problema, nesijaučiama saugiai. Netinkamas mokytojų vaidmuo, klijuojamos „etiketės“ mokiniams, mokinių suskirstymas pagal mokymosi ir motyvacijos mokslams lygį į skirtingas klases. Per didelis mokinių skaičius ir didelis krūvis mokytojams bei silpnas mokinių paruošimas:

(M20) „<...> ateidavo policija tenai spręst ko nors. Ir jie labai dažnai ta policija lankydavosi. Koridoriuose matai ten su uniforma, tai jau kaip ir nu nestebina, <...> tenai iš tikrųjų būdavo, kad ir išdaužyti langai, ir tenai mušdavosi jie dažnai, ir vos ne pornografiją pamokų metu iš kažkur traukdavo, <...>.“; (V28) „Ten buvo ir marozų, ten buvo tų ir pankų, ir reperų, ir gotų ten ko tik nebuvo. Tik kad ten patys mokiniai tokie mokėsi, ten prišika ant dangčio, nu klozete uždaro dangtį ir ant dangčio prišika, nu ten tokie būdavo, <...>.“; (M30) „<...> buvo pas mus tokių klasių ir vaikų tokių, kurių reikėdavo bijoti, ta prasme, iš tokių labiau asocialių šeimų, arba tiesiog iš normalių šeimų, bet labai tokio charakterio, <...> ten galėdavo kartais ir po šokių ten ir susimušti, <...>.“

(M30) „Tuo metu ta mokykla nebuvo pati geriausia iš tikrųjų. <...> nelabai stipri, nes aš realiai iki dešimtos klasės buvau ten viena geriausių mokinių klasėje, o kai perėjau į kitą mokyklą, <...> aš supratau, kad aš ne pati geriausia mokinė. <...> mokytojos nelabai mus skatino, kad jūs ten galit, <...>.“; (M/26) „<...> savo vaikus nevesčiau į tą mokyklą. <...> mokytojai ten, nu nepasakyčiau, kad labai stiprūs, <...> Nes dažniausiai būdavo „neklausai, nu tai ir neklausyk, čia tavo reikalas“, <...>.“; (M20) „<...> būčiau perėjus į Užupį, <...> bet tenai reikalavo stojamųjų egzaminų <...> išlaikiau kažkur tai vidutiniu lygiu, gal netgi žemiau negu vidutiniu, ir manęs nepriėmė, <...>.“; (V28) „Su mokytojais kai kuriais, nesutardavau <...> viena mokytoja buvo pagalvojusi, kad aš gal psichas, vienas nepatiko man, kad jis pavardę mano visada neteisingai sakydavo, <...> ir tu kimbi prie tokių niuansų, <...>.“

(M20) „<...> nežinau, pagal ką jie skirstė, bet buvo dvi klasės. Viena klasė <...> labiau motyvuota, <...> O paralelinėj klasėj <...> merginos tokios labiau jos ne prie mokslų, bet prie savo puošimosi visokio. Tada berniukai būdavo irgi kur prie tų marozų, <...>.“; (M30) „<...> viena klasė, ten buvo a, b, c, d, tai va ta d jau ten labai jautėsi, <...> ten visi tokie vaikai buvo visą laiką murzini, purvini, va tokie, nu ta prasme iš tokių nelabai gerų šeimų.“; (V28) „<...> dalijo į klases pagal pažymius, pas ką blogesni – tie kartu, pas ką geresni – tie kartu.“

Kiti delinkventinio elgesio rizikos veiksniai buvo susiję su motyvacijos mokslams trūkumu bei prastais mokymosi rezultatais. Taip pat su laisvalaikio užimtumu – būrelių ir kitokių užsiėmimų

trūkumu dėl nepakankamų šeimos finansinių galimybių ar nepakankamo noro užsiimti tokia veikla po pamokų bei palaikomais ryšiais su delinkventais draugais:

(V20) „<...> nuo pirmos iki ketvirtos klasės labai prastai mokiausi ir pastoviai būdavo blogi pažymiai, <...>.“; (V28) „<...> pradėjo ten šlubuoti tie mokslai, bet niekas nieko nebarė, <...> nekreipė močiutė, mama to dėmesio, taip stipriai <...> galais ne galais baigiau tas dešimt klasių, po to nuėjau į profkę mokyti, <...>.“; (M/26) „(būrelių) Nelankiau. <...> man nepatikdavo tas, ale, grafikas: mokykla, ten būrelis, mokykla, būrelis, <...>.“ (V28) „Aš norėjau lankyti, bet tada su pinigais buvo nelabai gerai, <...>.“

(M25) „<...> mano bendraamžiai, su kuriais aš labiau bendravau vienu periodu, <...> pradėjo rūkyt, išgerinėt, tipo prašyt ten kažkurių vyresnių tipo nupirk man dar žinai kažką tai. <...> aš nieko blogo nedariau, nu tipo aš negėriau aš nerūkiaiu ten. <...> pabūdavai tiesiog už kompaniją.“

Taip pat gyvenimo istorijose atsiskleidė delinkventinio elgesio rizikos veiksniai, susiję su informantų problemomis šeimoje. Viena tokių šeimos problemų – finansiniai sunkumai, nuo kurių priklausė ne tik bazinių, bet ir kitų poreikių tenkinimas, galimybės užtikrinti kokybišką vaikų užimtumą po pamokų. Taip pat gyvenimo sąlygos būsto atžvilgiu, kai fiziškai trūksta vietos dėl mažų patalpų, kartu gyvenančių senelių, brolių/seserų su jų šeimomis, kai bendrabučio tipo name kartu gyvena svetimi socialinės rizikos asmenys, kai nėra tinkamų higienos palaikymo sąlygų:

(V28) „<...> aš pinigų vaikystėje neturėjau, ten jeigu kokių ledų nuperka tai gerai, jei kokią bananą tai visai gyvenam, <...> Būdavo, kad per tas Jonines po to tuos butelius vakare surinkinėji, po to ten priduodi kitą dieną <...> Kokiam kaimynui ten padėdavom šiukšles išnešti, kažkaip tai, pinigų ar ledų ten duodavo.“; (M25) „<...> mes bendrabučio tipo name gyvenom. <...> turėjom tik vieną kambarį ir pas mus kaimynystėj gyveno arba baptistai kokie, kurie <...> pradeda vaiką po vaiko gimdyt ir po to kai trečią pagimdo – išsikrausto. <...> ir pastoviai keitėsi kaimynai. <...> Buvo vienas vyrukas, kuris niekad klozeto nenuleisdavo, ateini, visad ten primyšta būdavo, <...> buvo dar kažkoks pijokas, bet labai greitai dingo. <...> Tai va tam va kambary mes gyvenome su mama didesniam, čia jau buvo mūsų nuosavybė, o <...> šitas kambarys jisai socialinis ir vat kam atitekdavo tai tam atitekdavo.“; (M26) „<...> mama su tėčiu ir broliu vienam kambary gyveno, o mano seneliai ir aš kitam kambary.“; (M19) „Seneliai, tėvai aš ir sesuo dviejų kambarių bute. Nu čia kaip bendrabutis.“; (M30) „<...> vienam kambaryje močiutė, kitam kambary mama, dar sesė su vaiku ir vyru, <...> su tokiu nelabai geru vyru <...> čia mano viena iš vaikystės draugijų.“

Kitos šeimos problemos buvo susijusios su tėvų ar kitų kartu gyvenančių šeimos narių asmeninėmis problemomis. Viena tokių problemų – šeimos narių priklausomybė nuo alkoholio, dėl kurios kildavo konfliktai šeimoje, alkoholis buvo lengvai pasiekiamas vaikams, alkoholio vartojimui

buvo išleidžiami šeimos pinigai, mažiau buvo praleidžiama laiko su vaikais ir kitais šeimos nariais, atsirado valkatavimo problemų ar ištiko mirtis:

(M19) „<...> kai jaunesnė buvau, jisai (tėtis) daugiau gėrė, <...> ateidavo tiesiog girtas ir eidavo miegoti. <...> senelis, kai jisai gauna pensiją, tai jisai non stop geria. <...> šalia namų visi tie bomžai geria, tai pas jį tokia kompanija, <...> senelė tik tai vieną dieną pageria nu ir viskas, jai užtenka.“; (M25) „<...> (tėtis) išgeriantis buvo, <...> kažkada gėrė alaus, <...> ir jis užmigo su tuo alum, tai aš irgi buvau paragavus <...> mama ten atėjo, o aš trijų metų jau tokia biškį jau pakvaišus <...> Tėvas miręs jau, <...> dešimt metų. <...> Kepenų cirozė buvo. <...> nuo alkoholio jeigu taip.“; (V20) „<...> jis labai mažai praleisdavo namie, <...> darbe labai daug tų balių, pavadinkime, būdavo ir negriždavo į namus, nes būdavo miegamieji kambariai policijoje, ten tos pamainos būdavo, nu tai sakykim ten kokią savaitę būdavo negriždavo. <...> alkoholio vartojimas aišku besaikis.“; (V28) „Senelis <...> nusigėrė, vienu žodžiu, tapo alkoholiku, po to tapo bomžu, nu ir mirė karoče, lauke, tik nežinau nuo ko.“

Alkoholizmo problema artimoje aplinkoje gali būti susijusi su daugeliu socialinių problemų, kurios paliečia vaikus ir gali vienaip ar kitaip daryti įtaką jų elgesiui (Liobikienė, 2010, p. 75-76). Tačiau šiais informantų atvejais pastebėta, kad tėvų bei senelių alkoholizmas buvo vertinamas neigiamai, tarsi, neigiamas pavyzdys, kurio norisi išvengti.

Kitos šeimos narių problemos buvo susijusios su žemu išsilavinimo lygiu, žema profesine padėtimi, tėvų konfliktais, nesėkmingomis darbo paieškomis bei nusikalstamu elgesiu:

(V28) „<...> apie tėtį mažai informacijos turiu, žinau kad išsiskyrė, po to jį pasodino, <...> Ten rodos recidyvistas buvo ar dar kažkas. Aš nesidomėjau <...>.“; (M20) „<...> dabar jau išlaiko mama mus kurį laiką. <...> man gal kokie devyni metai buvo, tai buvo infarktas jam (tėčiui), <...> Jisai nebedirbo kažkur tai keli metai iki to infarkto. <...> kadangi pas jį rusiška pavardė, o tuo metu laisva Lietuva prasidėjo, <...> dėl pavardės jo nepriimdavo daug kur.“; (M19) „Nuo mažens buvo labai šalti (tėvų) santykiai, <...> (pykdavosi) Dėl visokiausių dalykų, <...> visiškai nesikalbėjo, ten tėtis žiūrėdavo televizorių, o mama telefone būdavo, ar atvirksčiai. <...> Mano tėtis jisai buvo tas vaikas, kuris visiškai nenorėjo mokytis, kaip sakė, baigė devynias klases ir tai vos vos. <...> mama daug mokslo nebaigė ir buvo pasilikusi antrais metais du kartus <...>.“; (M25) „<...> ji dirbo ten lygintoja, po to ji dirbo automobilių plovykloje, nu plovė mašinas, <...> dirbo autoservise, <...> į Vokietiją buvo išvariusi keliem mėnesiam, dirbo viešbutyje tvarkytoja.“

Gyvenimo istorijose taip pat atsiskleidė rizikos veiksniai, susiję su nepilna šeimos sudėtimi, kai šeimą išlaiko tik vienas iš tėvų. Tėvų dėmesio stoka, kai priežiūrą perima seneliai, kiti giminaičiai arba giminystės ryšių neturintys artimi asmenys. Taip pat, itin griežta vaikų kontrolė arba priešingai

– silpna, nekreipiant dėmesio, kuo vaikai užsiima, kur ir su kuo leidžia laiką, bei silpni santykiai ir emocinių ryšių stoka su tėvais:

(M30) „<...> su mama negaliu pasakyti, kad mes labai gerai sutardavom. <...> kai vaikystė buvo, jos iniciatyvos buvo labai mažai, <...> mes mažai ką tokio kartu veikdavom. <...> nu nėra ten pas mus tokio labai bendrumo.“; (M/26) „Nu mes su mama biškį kontaktko neturim. <...> nelabai aš dėmesio gaudavau jos. Tiesiog kiekviena savo kambary darom ką darom ir tiek.“; (M19) „Mano mama dabar Vokietijoje gyvena, <...> jau du metai, kaip jinai ten <...> prieš išvažiuojant ji nebegyveno su mumis apie keturis metus jau. <...> tėtis sužinojo, kad mama turi meilužį. Tai tėtis tiesiog mamą išmetė iš namų. <...> jau nebekalbu su ja pusę metų. <...> jinai visiškai nesiunčia pinigų ir neklausia nieko, <...> nes jinai, kaip sakiau, savanaudė, tai jinai man rašo arba skambina, kai jai kažko reikia. <...> sužinojau iš advokatės, kad ji ten padarė dokumentus, kad gautų pinigų iš mūsų, kad mes mokomės <...> labai... pasišlykštėjau gal, nes mes čia sėdime gal be pinigų, <...> o jinai ten gauna pinigų už mus ir sėdi tiesiog viena.“; (V28) „<...> močiutė mano, mamos mama mane išaugino galima sakyti. <...> mama dirbdavo ten naktinės pamainos, <...> motinos beveik ir nematydavau.“; (V20) „<...> tėvas labiau užsiima su sesė, <...> jų bendravimas yra artimesnis, ir tai matosi iš šalies.<...> kai jau gimė sesė tai tie santykiai – biškį pakrypo jie, tėtis labiau su sese užsiimdavo, <...>.“

(M19) „Ne (neribojo). Jiems tai gal ir nerūpėjo, mes tiesiog išeinam, ten po kelių valandų pareinam, pasiimam valgyti ir vėl išeinam, arba vakare ateini, tai gerai, namie esi. <...> Jie visada viską leisdavo, arba tiesiog nesakydavo mums, kas galima ir ko negalima, ir tiesiog darykit ką norit.“; (M26) „<...> tėvai mane niekur, netgi kai aš buvau dešimtoji klasė, netgi pas draugę, kur nors ten į miestą, į gimtadienį neleisdavo. <...> jie visada sakydavo tu mergaitė, geriau sėdėk namuose, <...> Tai aš iki tol, kol baigiau mokyklą, aš kažkaip visada nelabai kur nors važiuodavau, jeigu ir važiuodavau tai su tėvais <...> pas mane gal buvo tik kelios klasiokės draugės jau tokios, kad galėjom ir viena pas kitą nuvažiuoti. <...> sako truputį paauk, va mokyklą baigsi, eisi mokytis kitur, <...> kai jau aštuoniolika buvo, sako nu va dabar daryk ką tu sau nori, <...> tada jau tiktai paleido galima sakyti.“

Taigi, gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairios situacijos, kuriose buvo galima išvelgti delinkventinio elgesio rizikos veiksnius, tačiau, nepaisant jų – delinkventinis elgesys informantams nebuvo būdingas. Augant Naujosios Vilnios mikrorajone informantų elgesys buvo kontroliuojamas įvairių aplinkybių, kurios sumažino rizikos veiksnių veiksmingumą ir didino informantų atsparumą delinkventiniam elgesiui.

3.3. Atsparumas delinkventiniam elgesiui, remiantis socialinių ryšių kontrolės teorija

Atliekant gyvenimo istorijų analizę ir ieškant aplinkybių, kurios mažino delinkventinio elgesio rizikos veiksnių veiksmingumą bei didino informantų atsparumą delinkventiniam elgesiui – buvo vadovaujamosi T. Hirschi (1969) socialinių ryšių kontrolės teorija – keturiais socialinių ryšių kontrolės elementais: prisirišimo, įsipareigojimo, ištraukimo bei įsitikinimo. Surinktų gyvenimo istorijų analizė parodė, kad prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais buvo pastebėtas visų informantų gyvenimo istorijose. Kiti socialinių ryšių kontrolės elementai – įsipareigojimo, ištraukimo ir įsitikinimo – buvo tarsi pastiprinantys ir pratęsiantys delinkventinio elgesio kontrolę. Taigi, šioje dalyje pristatomi visų keturių socialinių ryšių elementų kontrolės pavyzdžiai, skirtingai veikiantys informantų gyvenime, tačiau užtikrinantys atsparumą delinkventiniam elgesiui, nepaisant anksčiau išvardintų informantų aplinkos rizikos veiksnių.

3.3.1 Prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais

Tyrimo analizė parodė, kad prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais yra vienas svarbiausių elementų, kontroliuojančių delinkventinį elgesį. Gyvenimo istorijose išryškėjo, kad visi informantai turėjo žmogų artimoje aplinkoje, prie kurio buvo daugiau ar mažiau prisirišę. Prisirišimas formavosi per priežiūrą, auklėjimą, skiriamą dėmesį, akcentuojamas vertybes, taikomą kontrolę bei kartu leidžiamą laiką. Formuojantis prisirišimui tuo pačiu formavosi ir vertybinis pagrindas, sustiprinęs įsitikinimo elemento kontrolę ir paskatinęs nesirinkti delinkventinio elgesio. Informantai pakluso nustatytoms taisyklėms, tiesioginei kontrolei bei paisė vertybių ir normų, kurias akcentavo tėvai ar kiti svarbūs asmenys.

Gyvenimo istorijos atskleidė, kad prisirišimas prasideda vaikystėje per vaiko priežiūrą ir rūpinimąsi. Pastebėta, kad iš vienos pusės priežiūra ir rūpinimasis buvo labai intensyvūs, iš kitos – mažiau. Labiau intensyvi priežiūra pasižymėjo tuo, kad vaikas nebuvo paliekamas be suaugusiųjų priežiūros: vienas iš tėvų nedirbdavo ir likdavo su vaikais namuose arba dirbdavo iš namų, kad tuo pat metu galėtų prižiūrėti vaikus. Abiems tėvams dirbant arba nepilnos šeimos atveju, vaikai būdavo paliekami darželyje arba senelių, prosenelių, vyresnių seserų/brolių priežiūroje:

(M30) „Nu aš nelankiau darželio, mano mama yra namų šeimininkė, jinai mane ir užaugino, taip sakant. Ji visą laiką būdavo namie, su manim užsiimdavo, tai vat.“; (M26) „<...> mama penkiolika metų nedirbo, ji sėdėjo su mumis, dirbo mano tėvas.“; (M28) „<...> gal kol man dešimt metų sukako, <...> mama tiesiog darbą turėjo susiderinusi taip, kad mus galėtų prižiūrėti. <...>.“; (M/26) „Dažniausiai tėvai dirbdavo, o močiutės prižiūrėdavo, <...>.“; (M25) „<...> arba prosenelė, <...> kol tėvai dirbdavo, tai ji užvesdavo į darželį ir pasiimdavo mane, <...> Močiutė laiks nuo laiko

nu taip va tiesiog keitėsi tarpusavyje. “; (V20) „Pastoviai vasarą mane tėvai išveždavo pas močiutę ir visą laiką leisdavau tai su močiute laiką, tai su seneliu <...>. “; (M20) „Su broliu <...> jisai rūpindavosi mumis, kai mes buvom mažos. <...> nes tėvai abudu dirbdavo pačioj pradžioj <...>. “; (V28) „<...> augino ne mama, o močiutė <...> jinai nedirbo, jinai gaudavo pensiją ir visą laiką mane prižiūrėjo. “

Pastebėta, kad intensyvesnė priežiūra siejosi su ankstesnėms kartoms būdingais elgesio modeliais, palaikomomis normomis ir vertybėmis. Pavyzdžiui, tėvų vaidmenų pasiskirstymas šeimoje, kai tėvas dirba, o mama lieka namuose prižiūrėti vaikus, arba vaidmenų pasiskirstymas tarp kartų, kai tėvai dirba, o seneliai prižiūri vaikus. Tėvams buvo svarbu užtikrinti jų vaikų saugumą, prižiūrint juos patiems, paliekant senelių priežiūroje arba vedant į vaikų darželį. Taip pat intensyvi priežiūra siejosi su tėvų ir senelių išsilavinimo lygiu: buvo įgytas profesinis arba aukštasis išsilavinimas. Mažiau intensyvi priežiūra ir rūpinimasis pasižymėjo didesne laisve vaikui būti savarankišku:

(M19) „Kai kada tėvai (prižiūrėjo), bet šiaip dažniausiai viena. Kai sesė gimė, <...> po trijų metų kai ji gimė, tai daugiausiai turėjau aš prižiūrėti ją, tai jau nuo pat mažens <...> taip savarankiškai, gyventi pradėjau. <...> jau žinojom kaip ir valgyti pasidaryti, <...> Man gal kokie šeši-septyni metai, o sesei kokie keturi-trys metai. <...> po darželio <...> mes tiesiog kartu eidavom namo. <...> mama tai dirbdavo dvylika valandų, <...> o tėtis tai aštuonias valandas dirbdavo, bet prisimenu, kai jaunesnė buvau, jisai daugiau gėrė, tai jisai nelabai gal ten ir norėjo namo ar dar kažkas. <...> (seneliai) vis dar dirbo. “

Mažiau intensyvi priežiūra taip pat pasižymėjo tuo, kad buvo galima neribotai leisti laiką lauke. Tokia priežiūra siejosi su įvairiomis problemomis šeimoje, kurias patyrė tiek tėvai, tiek seneliai: finansinis nestabilumas, alkoholizmas, išsilavinimo stoka, įvairūs konfliktai ir kitos problemos, kūrusios neigiamą namų aplinką. Gyvenimo istorijose atsiskleidė, kad esant neigiamai šeimos aplinkai prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais gali atsirasti kitoje teigiamoje aplinkoje. Teigiamas kitų artimųjų pavyzdys bei rodomas dėmesys ir rūpestis gali atitraukti nuo neigiamos aplinkos šeimoje ir skatinti kritinį požiūrį į joje esančius neigiamus elgesio modelius. Prisirišimo prie kitų asmenų reikšmę delinkventinio elgesio atmetimui parodė atvejis, kai toje pačioje šeimoje augantys vaikai pasirinko skirtingus elgesio modelius:

(M19) „<...> krikšto mama. <...> mano tėčio sesuo. <...> jinai jautėsi, kad aš esu kaip jos dukra. <...> mano krikšto mama būtų arčiau kaip mama, <...> parodė man daug dalykų, kurių aš nežinojau ir pasakė, kaip kas turėtų būti, nes mano tėvai nelabai mane ugdė, nelabai sakė kaip kas yra gyvenime, <...> aš visada mėgdavau pas ją šeštadieniais-sekmadieniais nakvoti. <...> gal nuo kokių aštuonių iki šešiolikos metų. <...> Geresnė atmosfera. Nėra to cigarečių, ar alkoholio kvapo,

nėra žmonių, kurie rėkia, viskas labai ramu, <...> Visada klausdavo, kaip reikalai, kaip mokykla, ar viskas gerai, ar ten reikia pinigų kažkam, <...> Krikšto mamos vyras, irgi labai geras. <...> gal tiesiog jaučiasi kaip ir tėtis man, <...> aš kai žiūriu į savo tėvus, į savo šeimą – ir aš nenoriu to, noriu geresnio gyvenimo, o mano sesuo, tai aš nežinau, kas jos galvoj, nes matosi, kad ji eina tuo pačiu keliu kaip mano šeima, <...> ji neidavo į mokyklą ir jinai ir gerdavo, ir rūkydavo, <...> Norėjau kažkaip jai padėti, bet ji vis atstumdavo mane.“

Pavyzdys rodo, kad įsijungiant kito artimo žmogaus palaikymui bei rūpinimuisi, atsirado galimybė pabėgti nuo neigiamos namų aplinkos. Susiformavęs prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais prie kitų artimųjų didino atsparumą rizikos veiksniams šeimoje ir atitraukė nuo galimo delinkventinio elgesio. Gyvenimo istorijos taip pat atskleidė, kad prisirišimas gali formotis ne tik prie šeimos narių ar kitų artimųjų, bet ir prie kitų asmenų. Interviu metu pasidalinta draugo istorija atskleidė, kad norint pabėgti nuo neigiamos artimos aplinkos, gali būti prisirišama prie jokių giminystės ryšių neturinčių žmonių. Mergina, augusi socialinės rizikos sąlygomis, būdama mokyklinio amžiaus pradėjo bendrauti su vaikinu, kuris pakvietė ją gyventi į savo šeimą:

(M30) „<...> pas ją tėvas sėdėjo kalėjime, mama dirbo ten valytoja ar dar kažkas, sesė šešiolikos metų suneštėjo, bet jinai, <...> jinai labai faina labai protinga, labai gabi mergina <...> Ir jinai iš tos pelkės išėjo ir dabar radiologe Norvegijoje dirba. <...> susipažino su tokiu berniuku šešiolikos metų ir jis buvo iš tokios geros šeimos, <...> jisai ištraukė ją iš to, nes jis atvedė ją pas save namo gyventi su savo tėvais, ten dar mokyklos laikais ir vat jie labai daug metų gyveno kartu. <...> jinai taip įsikabino į savo tą berną, kad išeit iš tos situacijos.“

Taigi matoma, kad prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais prie žmonių, kurie palaiko visuomenėje susiformavusias ir daugumai priimtinas normas bei vertybes, yra labai svarbus nepilnamečiams, kurių artimojoje aplinkoje tos vertybės ir normos yra palaikomos silpnai. Tokiu atveju, kai atsiranda kitų asmenų dėmesys ir priežiūra ir kai su jais užsimezga pozityvūs emociniai ryšiai – imama sekti teigiamu pavyzdžiu internalizacijos procese per kartu leidžiamą laiką, atmetant delinkventinį elgesį, išsikeliant gyvenimo tikslus bei įsitraukiant į veiklas, kurios akcentuoja visuomenės konvencinius interesus.

Prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais taip pat formavosi per auklėjimą, kontrolę ir leidžiamą laiką kartu. Gyvenimo istorijose atsiskleidė, kokios buvo akcentuojamos vertybės, elgesio normos ir taisyklės bei kokios buvo taikomos auklėjimo priemonės. Išryškėjo tokios akcentuojamos vertybės kaip sąžiningumas, draugiškumas, kultūringumas, atsakingumas, savarankiškumas, atsargumas, empatija, pagarba kitam žmogui, seksualinis gyvenimas tik po vedybų. Taip pat, nemeluoti, nevogti, nesimušti, atskirti gerą nuo blogo, bendrauti tik su gerais berniukais, prižiūrėti brolių/sesę, gerai mokytis, daug skaityti bei alkoholį ar rūkymą bandyti prie tėvų:

(M20) „Sąžiningumas buvo, gerumas, pagalba buvo.“; (V28) „<...> kad kultūra būtų <...> kad reikia gerai elgtis.“; (M26) „<...> kad būtumėm savarankiški, <...> aš įstojau į mokamą, tai sako „užsidirbk, mes tau padėsime, bet tu ir pati dirbk“; (M25) „Neturi priklausyti nuo vyro, <...> Tu turi, žinai, būt tokia savarankiška vos ne, nu „boba su kiaušiais“.“; (M26) „<...> svarbiausia tai man visą laiką saugumas, „kad būtum saugi“, „beleką daryk, bet nu galvok galva“, žinai.“; (V20) „<...> svarbiausia buvo nemeluoti žmogui, kad sakyti tą tiesą, nes už melus bausdavo.“; (M19) „Tiesiog vieną dalyką, ką sakė nedaryti, tai nevogti, <...>.“; (M30) „Su gerais berniukais bendrauti, <...> kad irgi būtų iš gerų šeimų, ta prasme su kažkokiais chuliganais nebendrauti <...> man jie aiškino, kad šitie geri, šitie negerai, šitie yra padorūs, šitie nepadorūs, <...>.“; (M25) „<...> bendraut ten tipo atsargiai, kad nemušti, nu tokie buvo auklėjimo principai, kad aš pati suprasčiau, galėčiau žinai atskirti, kas gerai, kas blogai. <...> turiu mokėt skaityt, domėtis grožine literatūra, pavyzdžiui, ten klasika ta prasme, ne kažkokiais detektyvais, romanais, o grynai vat klasika suprast.“; (V20) „<...> liepdavo skaityti labai daug, būdavo konkrečios knygos nuperkamos ir liepiamos perskaityti ten iki tam tikro laikotarpio ir tekdavo jas tikrai perskaityti.“; (M28) „<...> „viską, ką norit padaryt, padarykit geriau namie, negu kažkur kitur“, pavyzdžiui, tas pirmas alkoholis, ane, tai mes paragavom namie vyno, ane, ne kažkur tai pakampėse, <...> kad nu paragauti, kad žinoti skonį ir kad žinoti kaip po to jautiesi <...>.“

Nukrypus nuo pageidautino elgesio buvo taikomos įvairios bausmės, kurias buvo galima suskirstyti į fizines, moralines ir sąlygines bausmes. Fizinės bausmės pasireiškė „statymu į kampą“ arba sudavimu diržu. Moralinės bausmės pasižymėjo tėvų bandymu sukelti gailestį ir gėdos jausmą, išreiškiant liūdesį ir nusivylimą vaiko elgesiu, taip pat ilgais pokalbiais, paaiškinant, kaip reikėtų elgtis, koks elgesys yra netinkamas ir kokios gali būti to pasekmės. Sąlyginės bausmės pasireiškė tam tikrų ribojimų taikymu:

(M26) „<...> diržą buvo galima gaut aišku (nusijuokia) <...> pavyzdžiui, ten sudaužiau kažką, ar brolių sumušiau (nusijuokia), nu už tokius dalykus.“; (V28) „Diržą. Gerą diržą. <...> ten kažką tai jeigu blogai padarai <...> gyvenom tokiam name, kad kolektyvas buvo nelabai geras buvo, ten gėrė, visokius necenzūrinius žodžius vartojo, nu tai vat jeigu kažką ten pavadinu negerai, ar ten kokius žodžius pakartoji išgirdęs, gaudavau velnių <...>.“; (M20) „<...> pavyzdžiui, darai ką, kad iš tikrųjų ten nežinau rizikuoja kažkuo ar iš tikrųjų neklausai, tai per dugną (užpakalį), <...>.“; (M30) „Diržas pagrindinis <...>.“; (M19) „<...> tėtis visada mušdavo su diržu ir statydavo į kampą mus, jeigu kažką padarėm blogo. <...> pas mus šeima nebuvo labai turtinga <...> tai su sese visada norėjom tų naujų dalykų, <...> tai mes tiesiog pavogėm iš tėvų pinigų. <...> tai mušė mus su diržu ir mes turėjom ant kelių stovėti kampe.“; (M28) „<...> kampai (besijuokdama) kampai, kampai, kampai – amžini kampai pas mane būdavo. <...> Kol neatsiprašydavau, ta prasme, nepasakydavau, kad supratau ane,

atsiprašau, <...> Už pamokų neruošimą aišku ten <...> jeigu ten daugiau negu pusvalandžiu, ane, va valandą (vėluoju grįžti namo), <...>.“

(M25) „Nu buvo tokie gal ribojimai kažkokie, gal saldumynų ar dar kažko, nu tipo negausi, <...>“; (V20) „<...> pavyzdžiui, kažko ten nenuperka parduotuvėj, <...>.“; (M30) „<...> mama gal labiau žodžiais ten kažką. <...> visada tokiu terorizmu užsiimdavo ten už širdies griebdavosi, jeigu kažką blogai darydavau, sakydavo, kad jai tuoj infarktas bus ten nuo manęs. <...> aišku, gaila mamos, <...> tai nu aišku iš karto galvoji, kad negalima taip daryti.“; (M/26) „Nu niekada nemušdavo manęs, niekada nerėkdavo, <...> žodžiais, morališkai, <...> pasako geriau nedaryk. <...> bus pasėkmės. <...> nu ir tada man „aha, gal ir tiesa“, žinai.“

Fizinių, moralinių ir sąlyginių bausmių taikymas pasireiškė įvairiai. Vieniems už nepageidaujamą elgesį buvo taikoms tiek fizinės, tiek nefizinės bausmės, kitiems – tik moralinės arba sąlyginės. Gyvenimo istorijose taip pat atsiskleidė informantų reakcijos į bausmes. Paaiškėjo, kad visos tėvų, senelių, kitų asmenų taikytos bausmės būdavo veiksmingos, iššaukdavo ne tik liūdesį, bet tuo pačiu ir supratimą, dėl kokių priežasčių yra baudžiama. Gavus bausmę už tam tikrą elgesį, nebesinorėdavo jo kartoti:

(M20) „<...> pirmiausiai pikta būdavo. <...> po kiek laiko vis daeina, kodėl jie taip darydavo, kodėl jie pavyzdžiui drausdavo vieną dalyką, <...>.“; (M26) „<...> aš verkiau visada, o po to aš kažkaip net nesinorėjo kažką tokio daryti, nes žinojau, kad aš tikrai gausiu.“; (V28) „Nu paverkdavau, supykdavau, nebendraudavau gal valandą laiko, o po to viskas, kaip šuniukui tam, pabari ir vėl ateina, vėl linksmas, geras.“; (M/26) „<...> tai jisai kalbėt tai kai pradės, tą savo pasaką, tai geriau išklausyt ir nedaryti nieko blogo <...>“; (M25) „Nu šiaip, jeigu jau man paaiškino, kad nu tipo tu darai ne taip, tipo pakeisk požiūri, arba gausi, nu tai aš pakeisdavau požiūrį (nusijuokia) į situaciją.“

Taigi per auklėjimą akcentuojant vertybes, taisykles ir normas buvo formuojamas informantų elgesys vaikystėje, sutampantis su konvenciniais visuomenės interesais. Reakcijos į taikytas bausmes parodė prisirišimo pozityviais ryšiais kontrolę, formavusią pageidautiną vaikų elgesį. Tačiau prisirišimas pasireiškė ne tik per priežiūrą ir reakcijas į auklėjimą, jį taip pat parodė tėvų, senelių ir kitų artimų asmenų kontrolės paisymas. Gyvenimo istorijos parodė, kad informantai vaikystės laikotarpiu buvo kontroliuojami juos prižiūrinčių tėvų, senelių ar kitų asmenų. Atsižvelgiant į galimas aplinkos rizikas, mikrorajono specifiką, saugumą, vaikų brandumą ir kitus aspektus – prižiūrinčių ir auklėjančių asmenų kontrolė pasireiškė teritorijos, kurioje buvo galima leisti laiką, ribojimu: buvo galima būti tik kieme, kad tėvai ar seneliai galėtų matyti pro langą, toliau už nustatytų ribų buvo galima eiti tik su tėvais arba su kitais patikimais suaugusiais:

(M30) „<...> kažkur ten išeiti toli nebuvo galima. <...> iki kokių nežinau dvylikos metų tai griežtai aplink namą tiesiog, kad jinai galėtų mane rast, <...> kad jeigu ką, jinai ten galėtų pro langą pakviesti.“; (V28) „<...> gal iki kokių dvylikos-trylikos gal ir buvo ten kažkoks ribojimas, kad vat būčiau ten kieme, <...>.“; (V20) „<...> neleidavo išeiti iš kiemo, kad nepasiklyščiau kažkur, kad tiesiog būčiau matomas pro buto langą, <...>.“; (M26) „<...> tėvai taip auklėjo, kad iš savo kiemo niekur neišeini <...> buto langai išeidavo į aikštelę kiemo mūsų, tai tėvai visada matė mus.“; (M20) „<...> praktiškai buvo viena vieta, kur mes galėjom būt. <...> toliau, tai čia nu yra jos kaip ir pavojingos. <...> jeigu mes išeiname į lauką, jie būtinai yra kur nors netoliese, kad jie matytų mus.“

Pastebėtina, kad tokia kontrolė su laiku po truputį silpnėjo, o ribos, kuriose informantai vaikystės metu galėjo leisti laiką, didėjo. Įgydami tėvų ar senelių pasitikėjimą, su laiku informantai vaikystėje įgaudavo vis daugiau savarankiškumo:

(V20) „<...> ta tokia vyko evoliucija, kad po biškį tame kieme pabūdavai pabūdavai, o kai keturiolika metų atėjo, <...> tai išeidavai vis tiek kažkur toliau iš to kiemo, <...>.“; (V28) „<...> pradžioj ribodavo ten kol suaugau, iki kokių keturiolikos ten, <...> Po to pastebėjo turbūt, kad ten grįžtu, niekur nesitrainiojiu, ten nieko nevarioju ten, tai todėl gal ir nebuvo to tokio kaip ir STOP ženkle, nebuvo ribojimo to.“; (M28) „<...> su laiku buvo, kuo dariausi aš vyresnė, tuo, ta prasme, tos ribos vis didėjo, didėjo, didėjo ir didėjo.“

Galima būtų sakyti, kad sulaukus tam tikro amžiaus, ir pelnius tėvų pasitikėjimą, kontrolė palaiptai mažėjo. Tėvai matė pageidaujamo elgesio rezultata, todėl galėjo vaikams duoti daugiau laisvės ir savarankiškumo.

Kalbant apie leidžiamą laisvą laiką kartu, kurio metu formavosi prisirišimo pagrindas, paaiškėjo, kad leidžiamo laiko intensyvumas priklausė nuo informantų amžiaus tarpsnio. Pas vienus jis intensyvesnis buvo vaikystėje, pas kitus tęsiasi iki dabar, o kiti laiko su artimaisiais praleisdavo labai mažai. Gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairios laisvo laiko su šeima veiklos. Laisvas laikas gamtoje: sode, prie ežero, prie jūros – stovyklavimas, žvejyba, sodo darbai. Kelionės kartu į miestą, pas gimines į kitus miestus, po užsienio šalis, pas senelius į kitą miestą arba užsienį. Pasivaikščiavimai po mikrorajoną, lankymasis žaidimų kambaryje, zoologijos sode, knygyne, kavinėse ir pan.:

(M30) „Su močiute aš labai daug laiko praleisdavau vaikystėj. <...> mes su ja eidavom į lauką, į mišką, jinai man rodydavo visokiausias žoleles, ten kaip kas atrodo. <...> daug man ji labai pasakodavo, <...> pasakas istorijas, tai šiaip su močiute labai gerai bendraudavom. <...> iš tėčio pusės tėvai gyveno Rusijoje ir mes su jais tik vieną kartą per metus matėmės. <...> Ten jau iš kitos pusės buvo auklėjimas jų, ten mes pyragėlius kepdavom, ten paršiukus, vištytes maitindavom.“; (M25) „<...> mes į kokią zoologijos sodą eidavom, <...> Ar į cirką, ar dar kažkur.“; (M26) „<...> mes su visada kartu važiuodavom visa šeima ir žvejodavo, ir aš, ir brolis, ir mama (juokiasi) visa

šeima taip. Ir šašlikus darėm, nu kažkaip labai į gamtą mėgdavom.“; (V20) „<...> sode būdavom, turėdavai dirbti tuos ūkio darbus, <...> į kaimą išvažiuodavau, tai ten jau karvės, arkliai, traktoriai, dirbami laukai, tai va ten dar leisdavau laiką, <...> kaimiška aplinka, traktoriai, ten gali laiptot, lakstyt, tai patikdavo.“; (V28) „<...> važiuodavom visi arba bulvių kasti, arba kada sodinom jas, arba kada daržus <...> O taip tai su močiute. <...> jeigu kažkur į kapines, tai vėl su močiute, nu visą laiką būdavau su močiute kažkaip, buvau prisirišęs, <...>.“

Be kartu leidžiamų veiklų, dar buvo galima išskirti šeimos tradicijas, jungiančias šeimos narius bendrai veiklai. Be religinių tradicijų buvo galima išskirti tokias tradicijas: gimtadienio šventės, visada valgyti kartu, sekmadienį pusryčiauti kartu, mėnesio pirmąjį savaitgalį važiuoti valgyti į McDonald's, kiekvienais metais vasarą važiuoti stovyklauti prie jūros ir kt. Per šias veiklas tėvai, seneliai turėjo galimybę auklėti, ugdyti, mokyti vaikus bei stiprinti prisirišimo emociniais ryšiais elementą. Gyvenimo istorijos taip pat atskleidė, kad tie asmenys, kurie su informantais vaikystėje praleisdavo daugiausiai laiko, juos prižiūrėdavo bei auklėdavo – buvo įvardijami kaip autoritetai:

(V20) „Nu manau tėtis, vis tiek dabar jau, <...> mažiau to alkoholio vartoja, tai iš tikro daug labai apsikaitęs žmogus, labai daug ką žino, <...> tai norėtusi irgi tokiu būti, <...>.“; (M25) „<...> visą gyvenimą mano prosenelė ir mama buvo per pusę. <...> Tai va jos abi buvo mano autoritetai. <...> Kažką imdavau iš mamos, kažką iš prosenelės.“; (M28) „<...> tėvai kažkiek tas autoritetas, nes pagarba yra didžiulė jiems. <...> kad leido man, ane, nueiti, pažiūrėti, pabandyti, kad nu nedraudė, ane, kad aš turėjau tą teisę eiti, rinktis, <...> kad viską jie į mus investavo, <...>.“; (M20) „<...> abu tėvai, močiutė <...> nes jie patys labai geri žmonės yra. <...> jie labiausia prisidėjo prie to, kokia aš esu dabar.“; (M19) „<...> krikšto mama. <...> jinai parodė man daug dalykų, kurių aš nežinojau <...>.“

Gyvenimo istorijų analizė parodė, kad informantai savo tėvams, seneliams bei kitiems artimiesiems, kurie juos augino, auklėjo ar prižiūrėjo, jaučia dėkingumą, pagarbą, mato juos kaip pavyzdį arba laiko savo autoritetais. Taip pat matyti, kad informantai pakluso tiesioginei kontrolei, buvusioms taisyklėms bei nurodymams. Siekiant geriau suprasti delinkventinio elgesio atmetimo priežastis biografinio interviu metu buvo prašoma papasakoti apie tėvus, senelius, seseris, brolius bei kitus svarbius artimos aplinkos asmenis, žvelgiant į santykį tarp kartų ir ieškant ryšių tarp būdingų elgesio modelių. Atsiskleidė įvairūs tėvų, senelių ir prosenelių paveikslas pagal įgytą išsilavinimą, veiklą ir pomėgius. Pradedant nuo tėvų išsilavinimo, matomi tokie išsilavinimo lygmenys: nebaigė mokyklos, įgijo vidurinį, profesinį, aukštąjį išsilavinimą. Buvo įgytos įvairios profesijos tokios kaip suvirintojo, statybininko, elektriko, konditerio, etc. bei įgyti įvairūs išsilavinimai tokie kaip medicinos, teisės, inžinerijos, etc.

(M19) „Mano mama daug mokslo nebaigė ir buvo pasilikusi antrais metais du kartus <...>“; (M28) „<...> Naujosios Vilnios ta profesinė mokykla, tai jį ten mokėsi, jeigu neklystu – suvirintoju <...> Jinai neturi išsilavinimo, bet jį lankė siuvimo kursus, <...>“; (M25) „Mama gera buvo mokinė <...> įstojo į universitetą, mokėsi inžineriją <...> Bet nepabaigė <...>.“; (M20) „<...> (mama) mokėsi medicinos mokykloje. <...> Paskui galų gale įstojo į Vilniaus universitetą, <...> mokėsi ir dirbo.“; (M30) „<...> (mama) baigė Vilniaus universitetą teisę, <...> tėvas <...> inžineriją yra baigęs, nu ten toj savo karo akademijoje, <...>.“; (V20) „<...> pabaigė teisės bakalaurą. <...> Abudu Mykolo Romerio universitete.“

Iš vienos pusės tėvų padėtis išsilavinimo ir darbo atžvilgiu buvo geresnė, iš kitos pusės buvo prastesnė ir siejosi su įvairiomis šeimos problemomis. Tėvai dirbo įvairiausius darbus, tokius kaip siuvėjo, virėjo, suvirintojo, statybininko, sandėlininko, elektriko, pardavėjo, parduotuvės direktoriaus, policininko, keltų uosto darbuotojo, paramediko, ir kt. Taip pat buvo tokių, kurie dirbo neoficialius darbus arba iš viso nedirbo. Kalbant apie tėvų pomėgius laisvalaikiu, buvo galima išskirti tokius laisvalaikio praleidimo būdus: knygų, naujienų skaitymas, vaikščiojimas į koncertus, televizoriaus žiūrėjimas, aktyvi veikla gamtoje, sodininkystė, rankdarbių užsiėmimai ir kt.:

(M20) „<...> jį labai mėgsta skaityti ir jį būtent mėgsta va istoriją. Taip pat fantastiką mėgsta labai skaityti. Tiek mokslinę, tiek nemokslinę. <...> mėgdavo vaikščioti į koncertus <...> jį labai yra susidomėjusi visokia daržininkyste. Anksčiau jį megzdavo daug, siūdavo daug, <...> Jeigu yra vasara, tai jį eina į daržą, jeigu žiema, tai <...> sėdi ir skaito ką nors per internetą prie telefono.“; (V20) „<...> ypatingai mama daug skaito <...>.“; (V28) „Skaitydavo knygų, daug skaitydavo knygų (mama), <...>.“; (M25) „Mėgdavo sportą, tokia buvo gan aktyvi.“; (M19) „Mano mama tai nežinau, gal nelabai kuo ten jį ir domėjosi, gal grožiu ten, labai mėgo dažytis plaukus sau arba nagus.“

Tęsiant apie senelių ar prosenelių išsilavinimą, pastebėta, kad vieni seneliai, proseneliai iš viso neturėjo jokio išsilavinimo, kiti buvo baigę keletą klasių, dar kiti – baigę mokyklą arba įgiję aukštąjį išsilavinimą:

(V28) „Pas mane močiutė baigusi visai tik keturias klases, senelis ten irgi rodos apie keturias, vos rašyt mokėjo, <...>“; (M26) „Senelis eee aš kaip suprantu senelis išsilavinimo neturi, <...>.“; (M19) „Mano senelė <...> jį norėjo būti architektė, <...> labai gerai mokėsi. <...> gavo Maskvoje mokslą nemokamą, bet tai, kad šeima neturėjo pinigų <...> tai jį negalėjo išvažiuoti.“; (M25) „Išsilavinimas tai inžinerija, bet vėliau jį baigusi masažistės kursus ir kineziterapeutės tą kolegiją <...>“; (M30) „Mano močiutė <...> jį buvo iš tų pirmų, kas Kijeve baigė, kai po karo atstatė tą universitetą, tai va ten baigė anglų kalbos studijas <...>.“; (M28) „Mamos mama <...> Išsilavinimo kaip tokio jį ir neturėjo. <...> Ta prasme, visos tetos neturi išsilavinimo ane iš mamos pusės,

visos.“; (M/26) „<...> visai nelankė mokyklos, nes jos šeimoj buvo dar ten keturi, man atrodo, vaikai, tai jinai <...> prižiūrėjo visus.“

Senelių ir prosenelių veiklos ir pomėgiai buvo susiję su įgytu išsilavinimu. Buvo galima išskirti tokias darbinės veiklas kaip statybininko, staliaus, vairuotojo, siuvėjo, valytojo, masažuotojo, mokytojo, mokyklos direktoriaus, slaugytojo etc. Taip pat ankstesnės kartos užsiėmė ūkininkavimu bei namų priežiūra. Be ūkinės veiklos, laisvalaikiu kai kurie seneliai užsiėmė knygų skaitymu, artimųjų biografijos rašymu bei visuomeniška veikla, tokia kaip teatras įvairūs miesto renginiai ir pan. Taigi, matomas labai įvairus tėvų ir senelių poveikslas tiek išsilavinimo, tiek veiklos, tiek pomėgių prasme. Tačiau, reikėtų prisiminti ankstesniuose skyreliuose pateiktus pavyzdžius, kurie papildė tėvų ir senelių poveikslą priklausomybėmis, valkatavimu ar nusikalstamu elgesiu. Gyvenimo istorijos atskleidė, kad iš vienos pusės buvo perimami tėvų ir senelių elgesio modeliai, skiriant didelį dėmesį išsilavinimui, knygų skaitymui ar kitoms veikloms. Iš kitos pusės ankstesnių kartų pavyzdžiu nebuvo sekama.

Kiti gyvenimo istorijose atsiskleidę prisirišimo atvejai buvo susiję su teigiama mokyklos aplinka ir draugiška klase, kuri formavo visuomenės normas ir vertybes palaikantį elgesį. Prisirišimas prie draugiškos klasės ir teigiamos mokyklos aplinkos pasireiškė per artimus ryšius su klasės draugais ir mokytojais:

(M20) „<...> ten labai šiltai buvo, ir tos mokytojos pačios labai švelniai elgėsi su vaikais. Ir nu tu vaikų nebūdavo tokie dideli kiekiai. <...> tai kaip ir daugiau dėmesio kiekvienam skirdavo, ir na jautėsi, kad jos kaip ir iš tikrųjų mylėjo savo darbą tenai.“; (M25) „Žiauriai faina mokykla, žiauriai faina mokykla. <...> nu mokytojai nu tikrai pasaka. <...> klasės auklėtojas irgi geras žmogus, irgi daug ką padarė, kad mes tą butą gautume. Tai jis irgi rašė ir prašymą į savivaldybę ir nu šiaip daug ką padėjo, jis toks fainas žmogus. <...> Šiaip daug tikrai fainų mokytojų, <...> ir direktorė žiauria faina nu išties buvo. <...> Lietuvių kalbos mokytoja irgi nu tikrai dievinu tiesiog tą moterį, nu labai tokie šilti žmonės, kad tu nors mažas ane, bet biškį jau augi paauglystė ta, tai gali pabendraut bet kuriom temom.“; (M26) „<...> visada buvo ir klasė draugiška ir mes su mokytoja išvažiuodavom į visokiausias ekskursijas ir į teatrą, visur visur labai daug važinėdavom <...> po to kai <...> mūsų klasę išformavo į kitas, <...> mes netgi susirinkę visi verkėm, nes tikrai buvo labai draugiška klasė, <...> net gi direktorė sakė, kad mūsų ta paralelė, ji buvo gal pati geriausia, <...> kai baigėm mokyklą, mes ir susitikdavom visada, <...> Nežinau, man patikdavo mokykloj ir kai išėjau aš tikrai verkiau, nes buvo labai sunku.“; (M28) „Su klasiokėm, mes iki šiol visos bendraujam – šeimom kas, visos jau su šeimom, su vaikais, ir mūsų vaikai kartu žaidžia ane, bendrauja. <...> mes kai net išėjom iš pradinės klasės ane tas auklėtojas lankydavom iki dvyliktos klasės, <...>.“

Apibendrinant, matyti, kad prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais formavosi per tėvų, senelių ar kitų artimų asmenų rūpestį, priežiūrą bei leidžiamą laiką kartu. Prisirišimo stiprumą parodė akcentuojamų vertybių bei elgesio normų perėmimas, kontrolės paisymas bei reakcijos į taikomas auklėjimo priemones. Pastebėta, kad auklėjant vaikams buvo akcentuojamos visuomenėje nusistovėjusios vertybės bei elgesio normos, o jų nesilaikant buvo taikomos fizinės, moralinės bei sąlyginės bausmės, kurios informantų nuomone buvo veiksmingos. Gyvenimo istorijose taip pat atskleidė, kad prisirišimas formavosi ne tik prie tėvų, senelių, bet ir prie kitų artimųjų, svetimų žmonių, draugiškos klasės bendruomenės narių ir mokytojų. Tačiau nepaisant to, prie ko buvo prisirišama ir kokio stiprumo buvo pozityvūs emociniai ryšiai – prisirišimo elementas pasireiškė visose gyvenimo istorijose.

3.3.2 Įsipareigojimas, atitraukiantis nuo delinkventinio elgesio

Įsipareigojimo elementas rodo, kiek turimi tikslai ir jų siekimas pririša asmenį prie visuomenėje esančio moralinio, vertybinio pagrindo ir atitraukia nuo delinkventinio elgesio. Matant užsibrėžtų tikslų ar veiklos, į kurią yra įsitraukta, naudą – baimė viso to netekti atitraukia nuo galimo delinkventinio elgesio. Gyvenimo istorijose įsipareigojimas atsiskleidė per siekį turėti gerus mokymosi rezultatus, siekį įgyti aukštąjį ar profesinį išsilavinimą bei siekį užsiimti praktine veikla, neteikiant mokslui prioriteto.

Galima sakyti, kad motyvacija mokslams ir gerų mokymosi rezultatų siekis yra vienas akivaizdžiausių aspektų, rodančių nepilnamečio atsitraukimą nuo delinkventinio elgesio ir prisitaikymą prie švietimo sistemos. Tačiau ne visada motyvacija mokslams yra tolygiai stipri visu mokymosi laikotarpiu. Tyrimas parodė įvairiapusišką motyvacijos mokslams formavimąsi, pavyzdžiui, motyvacijos mokslams formavimąsi nuo pat vaikystės:

(M20) „<...> mokslui aš kaip ir daugiau laiko skyriau, ir daugiau laiko skyriau mokytiis rimtai <...>.“; (M25) „<...> nuo penktos klasės antro trimestro, daugiau niekad neturėjau aštuntukų iki dvyliktos klasės, <...>.“; (M26) „<...> tikslieji tie man nelabai sekėsi, man visada reikėjo daugiausiai ten ateiti papildomai pas mokytoją pasimokyti, kad gaučiau geresnį pažymį <...> aš visada stengiausi <...> nu reikėjo tikrai daug kartų paskaityti, <...>.“

Pastangos išlaikyti gerus mokymosi rezultatus parodė požiūrį į mokslo reikšmę ir švietimo sistemos rolę gyvenime apskritai. Tokio požiūrio formavimuisi įtakos turėjo šeimoje esantys elgesio modeliai, šeimos narių ir kitų artimų asmenų rodomas pavyzdys bei mokslo ir išsilavinimo kaip vertybės akcentavimas, nuo vaikystės diegiant mokslo svarbą ir išsilavinimo būtinybę:

(M30) „Gerai mokytiis reikėjo visą laiką būtinai, nes mano abudu tėvai kadangi su aukštuoju išsilavinimu pakankamai geru, tai visą laiką būdavau „tu turi būt kaip mes“, tu turi gerai mokytiis,

gerai įstoti, gerai baigti, <...> tas išsilavinimas visą laiką būdavo kaip nu „by default“ ta prasme tu turi jį gauti, turi gerai mokytis.“; (M26) „<...> sakydavo visada „jeigu tu blogai mokysies, tu po to dirbsi ten patį prasčiausią darbą. Jie visada man ir broliui sakydavo, kad reikia normaliai išsimokyti.“; (M25) „<...> kas įsiminė tai eee (prosenelė) kartojo, <...> Tu turi mokėt užsidirbt, turėt specialybę, su kuria tipo užsidirbsi <...>.“

Tačiau ne visada šeimoje esantys elgesio modeliai ir rodomas tėvų, senelių ar kitų artimų asmenų pavyzdys yra veiksmingas arba tinkamas, formuojantis konformistiniam požiūriui į švietimo sistemą bei mokslo ir išsilavinimo svarbą. Gyvenimo istorijos parodė, kad neigiamas šeimos narių pavyzdys bei neveiksmingas arba nepakankamas mokslo ir išsilavinimo svarbos akcentavimas šeimoje, formavo silpną motyvaciją mokslams vaikystėje, kuri vėliau buvo pastiprinta dėl pasikeitusių aplinkybių:

(M19) „<...> man nesinorėjo iš viso mokytis, nes nebuvo prasmės. <...> gimnazijoje kai pradėjau lankyti, jau galvojau, kad reikia kažką daryti, reikia mokytis, <...> atsibodo žiūrėti į savo tėvus, kurie dirba nuo ryto iki vakaro ir vis tiek neturi pinigų, <...> supratau, kad jeigu norėsiu geresnio gyvenimo nei mano tėvai, reikia mokytis ir turėti kažkokį išsilavinimą, <...> todėl pradėjau labai stengtis mokytis, <...>.“; (V20) „Iš tikro lūžis gyvenime buvo tai devintoj klasėj, nes <...> vasarą buvau išvažiuavęs į krepšinio stovyklą ir susilaužiau koją. Ir gavau namų mokymą penkiem mėnesiam <...> tai tiesiog tu sėdi mokaisi, tu skaitai ir tu nori nenori, tu vis teik tobulėji.“; (V28) <...> aš mečiau mokslus. <...> po to tai tik kažkas tai šovė, aš vis dėl to galvoju nors reikia nors dvylika klasių pabaigti, kad kažką tai ten bandyti. <...> nuėjau vėl mokytis. <...> ir aš derinau tada darbą su mokykla, per išeigines dienas aš dirbau, ten būdavo po mokyklos iš karto ten važiuoji į darbą, <...>.“

Pasikeitusios aplinkybės sudarė sąlygas formuotis ateities tikslams, dėl kurių atsirado motyvacija mokslams, sustiprinusi įsipareigojimą tų tikslų įgyvendinimui. Nuolatos matoma neigiama šeimos aplinka, patiriami teigiami pokyčiai mokymosi aplinkoje, patiriamas vidinis spaudimas, kai asmeninė padėtis mokslo atžvilgiu neatitinka visuomenėje nusistovėjusių normų – didino motyvaciją mokslams, atitraukiant nuo galimo delinkventinio elgesio. Taip pat tyrime atsiskleidė situacijos, kai motyvacija mokslams buvo labai silpna visu mokymosi laikotarpiu:

(M/26) „<...> aš labai nenorėjau eiti toliau mokytis. Labai nenorėjau. <...> ne man mokytis, nu kažkam tai žinai duota, kažkam tai neduota. <...> man labiau buvo įdomu uždirbti pinigų ir kažką gauti už tą pinigą <...> svajoji ten keliauti ir visa kita, <...> kad tam įgyvendinti savo norus, ane, man reikia pinigų. <...> bet geriausia draugė <...> mane užrašė bent jau į tą profesinę mokyklą. <...> bliambački, ir teko man eit. <...> baigiau tą mokyklą, <...>.“

Nors pavyzdys rodo pasyvų įsitraukimą į mokymąsi ir silpną įsipareigojimą mokslo ir išsilavinimo atžvilgiu – aplinkoje veikiančys elgesio modeliai ir kitų socialinių ryšių kontrolė paskatino rinktis konformistinį elgesio modelį. Kita vertus, konformistinis elgesys nebūtinai yra susijęs su įsitraukimu ir įsipareigojimu mokslui. Gyvenimo istorijos taip pat parodė, kad įsipareigojimas gali būti ir nesusijęs su gerais mokslo pasiekimais ar motyvacija mokslams. Nors motyvacijos mokslams stoka bei prasti mokymosi rezultatai įprastai yra siejami su delinkventinio elgesio rizika, įsipareigojimas tam tikrai mėgstamai veiklai, kuri nėra susijusi su mokykla, taip pat gali atitraukti nuo netinkamo elgesio:

(V28) „Nu man iškart su mokslais buvo problemos, <...> jau nuo vaikystės sau į galvą įsidėjau, man to nereikės, aš ten tipo dirbsiu su mašinom, suskaičiuot iki dešimt galiu ir man užtenka. <...> nuo vaikystės buvau kaip sakant ant technikos visai pakvaišęs. <...> sakydavo mama, jeigu per televizorių eina kažkokia programa apie automobilius, viskas vaiko, sako, nėra. Žiūri tą televizorių ir jo negirdėt, nematyt. <...> daugiau niekas nebuvo tiek įdomu, <...> prasidėjo su dviračiais viskas, <...> su tais pinigais kai problema buvo, pirmą dviratį man nupirko ir man jį pavogė, <...> tai tada rėmą ten iš vieno atsimenu atsitemčiau, ten ratus dar iš kažkur ir susirinkau tą dviratį. <...> tą dviratį pardaviau, nusipirkau geresnį, <...> nuėjau ten į turgelį dirbt, ten dviračius surinkinėt, nu pardavinėjau juos ten remontavau. <...> nu ir po to po to dviračių remonto perėjau į mašinas kažkaip va taip po truputį. <...> Visą vasarą dirbau nusipirkau ten seną nu tokį pūvėką (mašiną) <...> kad nevažinėčiau ten kažkur po Vilnių, man nupirko tą garažą, <...> nuo šešiolikos metų, nuo septyniolikos gal, tai aš jau gavau garažą, <...> Nupirko močiutė. Nu su mama aišku susidėjo <...> nu ir aš visą vasarą praleidau garaže. <...> su tom mašinom užsiėminėjau ir dėl to sėdėjau ten nuo ryto iki vakaro.“

Įsipareigojimas konkrečiai veiklai, kuri suteikia prasmę ir įtraukia į intensyvų užimtumą, numetant mokslą ir išsilavinimą į antrą planą – taip pat atitraukė nuo delinkventinio elgesio. Šeimos narių palaikymas ir tokios veiklos skatinimas pastiprino įsitraukimą ir įsipareigojimą veiklai, apsaugant nuo aplinkos rizikos veiksnių, susijusių tiek su socialine aplinka, tiek su mokymosi sunkumais ir motyvacijos mokslams stoka.

Gyvenimo istorijose įsipareigojimas mokslams taip pat atsiskleidė per užsibrėžtų tikslų siekimą:

(M30) „<...> aš pakeičiau mokyklą, tai vienuoliktą-dvyliktą klasę aš jau pabaigiau mieste <...> norėjau įstoti į geresnį universitetą ir norėjau geresnio išsilavinimo lygio mokykloj.“; (M28) „<...> aš norėjau pakeist (mokyklą), nes aš labai norėjau studijuot mediciną, ir man buvo labai svarbu gerai mokytis ir todėl aš galvojau, kad jeigu aš ten pereisiu, <...> man bus lengviau po to papulti į visą tą dalyką.“; (M26) „<...> aš tą chemiją paėmiau A lygiu, <...> galvojau eiti mokytis į higienine ir

dekoratyvinę kosmetologiją, tai man reikėjo ir chemijos, ir biologijos. <...> nepatikdavo, bet nu reikėjo.“; (V20) „<...> žinojau savo tikslą, ten pavyzdžiui laikiau ten fizikos, matematikos, anglų egzaminą, tai aš į tas pamokas pastoviai vaikščiodavau, <...>“; (M25) „<...> aš gal nuo penkių metų, kai manęs klausė, kuo tu norėtum būt, visad sakiau gydytoja. <...> aš visada sakiau vat aš būsiu gydytoja, ortopedė ir aš atvarysiu į Santariškių tą ortopedinį skyrių ir būsiu čia, gydysiu čia.“; (M19) „<...> tėčiui labai tai nepatiko <...> kad aš į mokamą įstojau, jisai sakė, kad jis nei cento neduos man ant to dalyko, <...> Pasiėmiau studentišką paskolą.“

Nepaisant aplinkoje esančių trikdžių, buvo ieškomos išeitys nusibrėžtiems tikslams pasiekti. Net tuomet, kai nebuvo sulaukta pastiprinimo, palaikymo ar pagalbos iš artimųjų – įsipareigojimas tikslams buvo toks stiprus, kad padėjo savarankiškai ieškoti išeičių. Taigi, tyrimas parodė, kad įsipareigojimas mokslams bei kitoms veikloms pasireiškė įvairiai. Viena vertus įsipareigojimas buvo susijęs su įsitraukimu į mokymąsi, aktyviai arba pasyviai siekiant užsibrėžtų tikslų. Kita vertus, įsipareigojimas buvo susijęs su kita veikla, neteikiant išsilavinimui prioriteto.

3.3.3 Įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas

Įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas yra itin svarbus pradėjus lankyti mokyklą. Kuo labiau nepilnametis įsitraukia į tokias veiklas, tuo mažiau lieka laiko delinkventiniam elgesiui. Gyvenimo istorijose įsitraukimo elementas atsiskleidė per įvairias veiklas, į kurias buvo įsitraukiama aktyviai, pasyviai arba iš viso nebuvo įsitraukiama. Vieni informantai nepilnametystės laikotarpiu buvo aktyviai įsitraukę į sportą, būrelių lankymą ar kitus pomėgius, kurie sutampa su visuomenės konvenciniais interesais. Kiti ne taip aktyviai buvo įsitraukę į tokias veiklas, pasyviai lankė būrelius arba iš viso jų nelankė. Taip pat, vienų užimtumas tęsėsi viso nepilnametystės laikotarpio metu, kitų nutrūko suintensyvėjus mokslams arba buvo labai minimalus visą nepilnametystės laikotarpį:

(M19) „Lankiau daug būrelių, man atrodo, kad tėvai leido man visur eiti, kad tiesiog namie nebūčiau.“; (M30) „Aš lankiau ir būrelius visokius, ir dailės mokykla pas mūsų Naujojoje Vilnioje yra labai gera, tai va aš šitą mokyklą irgi lankiau, <...> buvo kultūros namai, ten irgi visokiausi iš keramikos aš prisimenu užsiėmimai buvo, tai man patikdavo tokie, vat kažką lipdyt, piešti, tai vat aš tokius užsiėmimus lankydavau.“; (M28) „<...> kažkur nuo penktos klasės <...> mano tėvai manęs nematė namuose. <...> nes nu aš non stop kažką veikdavau. <...> po to biškį apleidau, kadangi ir mokslui daugiau reikėjo, <...>“; (M20) „<...> vienuoliktoje-dvyliktoje klasėje <...> bandė atkalbėt, kad mes į juos (būrelius) nesirašytumėm, nes <...> prasidės egzaminai ir panašiai.“; (M/26) „Nelankiau. <...> pradėjau lankyti, <...> muzikalkę <...> Atgrojau pusę metų gal <...> Tada šokius – ten dar trumpiau <...> Tai galima sakyti, kad būrelių labai ir nebuvo.“; (V28) „Aš norėjau lankyti, bet <...>

niekur manęs neleido. Po to tik aš į radiotechniką vaikščiojau <...> penkta-šešta klasė, <...> tada tie visi niuansai buvo kažkaip tai, visi pradėdavo gerti, tai gal dėl to būrelio taip kažkaip ir nuėjau nuo tų kompanijų <...> gal du metus kokius, tris pavaikščiojau, nu ir po to man nusibodo .“

Buvo lankomi tokie būreliai, kaip skautų, fotografijos, piešimo, šokių, radiotechnikos, ansamblio, teatro, kalbų, mezgimo ar kitų rankdarbių būreliai. Po pamokų buvo lankoma muzikos, dailės mokykla, vaikų dienos centras. Buvo aktyviai dalyvaujama sportinėje veikloje, tokioje kaip: krepšinis, tinklinis, lengvoji atletika. Laisvalaikiu buvo žaidžiami stalo žaidimai, skaitoma ne tik į švietimo programą įtraukta, bet ir papildoma literatūra, leidžiamas laikas su draugais, žiūrint filmus, vaikščiojant po mikrorajoną arba vienas pas kitą į svečius, leidžiamas laikas lauke važinėjant dviračiu, namuose prie kompiuterio arba telefono. Taip pat, buvo įsitraukiama į tokias mėgstamas veiklas, kaip bažnyčios choras, įvairūs mokyklos renginiai, filmų, eilėraščių kūrimas, papuošalų gamyba, piešimas, konstravimas, įvairūs technikos darbai ir kt.:

(M19) „<...> lankiau šokių būrelį, ten kaip baletą <...> Tada suradau kitą būrelį piešimo būrelį, va ten ilgą laiką prabuvau ir tuo metu <...> mokiausi groti pianinu, mokiausi dainuoti, tada suradau kitą šokių būrelį, kur ten tipo street dance, ir tada dar ėjau į būrelį, kur padėti gyvūnam, ar ten visokiausias lovytes daryti, ar paukščiams namelius. Mes tuos padarytus rankdarbius nuveždavom į prieglaudą.“; (M20) „Atsimenu, kažkuriuo metu buvau būrelyje mezgimo. <...> devintoj-dešimtoj klasėj tai buvau rankdarbių būrelyj, <...> dvyliktos klasės pradžioj į ispanų kalbos būrelį, <...>“; (M25) „Nuo trečios ar antros klasės iki gal kokios šeštos lankiau dar ansamblį „Arinoška“, rusų. <...> Teatro lankiau būrelį. <...> Gal nuo septintos klasės link... man atrodo iki dešimtos klasės, gal tris metus lankiau.“; (M26) „<...> į bažnyčių vaikščiodavau, dainuodavau ten. <...> filmus kurdavom. Mes dalyvavom renginiuose visokiuose su klase, <...> su policija ten eee buvo „aš už, aš prieš“ ten apie patyčias visokiausias, <...> tinklinį žaisdavau <...> vakarais vaikščiodavau į treniruotes <...> ateini namo, padarai pamokas ir po to eini į treniruotę.“; (V20) „<...> mano hobis yra sportas. <...> lankiau krepšinį, po pamokinė veikla dažniausiai būdavo, <...> krepšinis realiai užėmė tą gyvenimo dalį.“; (M28) „Nu aš buvau pamišusi dėl sporto. <...> kūno kultūros mokytoja į sportą mane įmetė aš ten iki dešimtos klasės labai aktyviai visur dalyvavau. <...> lengva atletika užsiiminėjau, <...> maniežuose visą laiką ten non stop praleisdavau <...>.“

(M25) „Hobis mano knygų skaitymas buvo. <...> pradėjau detektyvus skaityt, o tada vėliau romanus, <...>“ (M20) „<...> klasika rusų ir ypač psichologine literatūra. Dostojevskį atsimenu skaičiau, Čechovą <...>“; (M19) „<...> Fantastines. Ir siaubo tokias.“; (M30) „Aš labai mėgdavau mokslinę fantastiką skaityti, po to klasiką <...> Stendalį skaitydavau.“; (M28) „<...> Melvin Burgess yra parašęs knygą „Heroinas“ tai man labai labai patiko. <...> Malūką labai mėgstu vat pamėgau paauglystėj, <...>.“

Taigi, matoma, kad mokyklos laikais informantus nuo delinkventinio elgesio atitraukė ne tik įsipareigojimas ar prisirišimas prie artimųjų, bet ir užimtumas, įsitraukiant į po pamokinę veiklą. Pradėjus lankyti mokyklą, prie šeimos socialinės kontrolės prisijungia švietimo sistema, kurioje nepilnametis asmuo praleidžia mažiausiai dešimt metų. Taigi, mokykla taip pat atlieka labai svarbų vaidmenį vertybių internalizacijos procese. Tačiau, ankstesniame skyriuje pristatyti rizikos veiksniai, susiję su mokyklos vaidmeniu, parodė, kad Naujosios Vilnios mikrorajone esančios mokyklos ne visada buvo vertinamos teigiamai. Neigiamas mokyklos vertinimas pasireiškė žemu mokslo lygiu, mokykloje vyraujančiomis delinkventinio elgesio apraiškomis, mokinių suskirstymu į klases pagal mokymosi ir motyvacijos mokslams lygį, saugumo jausmo trūkumu dėl galimo kitų mokinių smurto, patyčių, vagysčių ir kt. Tačiau gyvenimo istorijos parodė, kad nepaisant mokykloje buvusių rizikos veiksnių, delinkventinis elgesys nebuvo iššauktas. Stipri prisirišimo ir įsipareigojimo kontrolė formavo atsparumą neigiamai mokyklos aplinkai. Vieni tiesiog nekreipė į tai dėmesio ir prisitaikė, kiti atrado būdų įsitraukti į veiklas per mokytojus ir klasės draugus, su kuriais santykis buvo geras. Dar kiti įsitraukė į mokymąsi, keitė mokyklą arba iš viso nelankė mokyklos Naujojoje Vilnioje. Gyvenimo istorijose atsiskleidė nuomonė, kad kitame mikrorajone esanti mokykla ne tik buvo pranašesnė žinių bei mokymo lygio atžvilgiu, bet ir geresne atmosfera, geresniu ryšiu su mokytojais, mokinių įtraukimu ir motyvavimu aktyviai dalyvauti veiklose bei veikiančiomis priemonėmis prieš delinkventinio elgesio apraiškas:

(M25) „<...> mano mokykloj <...> tave ten už ausų temps, tu negali tai tave tempia, <...> jeigu nerūkai tipo negeri, žinai, sportu užsiėminėji – tada tave leisdavo į visokias stovyklas, <...> jeigu tu gerai mokaisi tau irgi pliusiukas <...> už rūkymą pas mus labai bausdavo, pas mus klasiokių pagavo keturiolikos metų už rūkymą tai net neleisdavo iš mokyklos išeit per pertraukas, <...> čia (Naujojoje Vilnioje) buvo visiškai kitaip. <...> mane mama jau norėjo į penktą klasę į Žaros mokyklą nuvest, bet buvo tokia situacija, <...> buvo mokykloj diskoteka tokių mažiukų. Tai mama mane nuvedė į tą diskoteką, <...> Tai Žaros mokykloje sėdėjo tipo du budintys, <...> mokytojai, <...> mama pamatė, kad tie du mokytojai sėdi ir geria degtinę po stalu. <...> ir mama pasakė, kad mano kojos toj mokykloj nebus. <...> Ir aš autobusu varinėjau iš čia į Šeškinę, Sofijos Kovalevskojos mokyklą ir taip varinėjau iki dvyliktos klasės.“; (M30) „<...> kai aš perėjau į šitą Santaros mokyklą, ten tiek informacijos, ten galima ir užsienyje studijuoti, ir tą finansavimą galima gauti, <...> O pas mus aš abejoju, kad kas nors iš mano klasės iš viso į universitetą įstojo, <...>.“

Taigi, gyvenimo istorijos parodė, kad įsitraukimo elementas buvo smarkiai susijęs su teigiamu mokyklos vaidmeniu. Nors gyvenimo istorijose išryškėjo neigiamas Naujosios Vilnios mikrorajono mokyklų vaizdas, atsiskleidė ir teigiamos nuomonės apie mikrorajone lankytas mokyklas. Tokia nuomonė siejosi su esamu prisirišimu ir saugumo jausmu, patekus į draugišką klasę ir turint gerus

santykius su mokytojais. Gyvenimo istorijos parodė, kad išitraukimas į veiklas buvo itin svarbus tuose atvejuose, kurie pasižymėjo neigiama šeimos aplinka, silpnesne prisirišimo ir įsipareigojimo kontrole. Tokiais atvejais, išitraukimas į įvairias veiklas pastiprino besiformuojantį priimtino elgesio modelį ir užkirto kelią delinkventinio elgesio raiškai.

3.3.4 Įsitikinimai, lemiantys delinkventinio elgesio atmetimą

Galima sakyti, kad įsitikinimo elementas formuojasi per visą nepilnametystės laikotarpį, pradedant nuo vaikystės, kai prižiūri ir auklėja tėvai, seneliai bei kiti artimi asmenys, ir baigiant mokykla, kai žmogus praplečia savo socialinių ryšių ratą bei aplinką. Priklausomai nuo prisirišimo, įsipareigojimo ir išitraukimo į veiklas, formuojasi vertybinis įsitikinimų pagrindas, kuris padeda atmesti delinkventinį elgesį. Žvelgiant į gyvenimo istorijų analizę, buvo pastebėta, kad įsitikinimo elemento stiprinimui didelę įtaką turėjo prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais vaikystėje. Perduodamos tėvų, senelių, kitų artimųjų vertybės, formavo įsitikinimus, kuriais vėliau buvo vadovojamasi. Gyvenimo istorijose įsitikinimai atsiskleidė ne tik per perimtas vertybes, bet ir per gebėjimą rinktis draugus. Tyrimas parodė, kaip buvo atsirenkami draugai, kaip buvo nutraukiamos draugystės, pastebėjus delinkventinio elgesio apraiškas, bei kokios reakcijos buvo pirmą kartą pabandžius alkoholio ar cigarečių:

(M30) „Tai mano tos draugės visos buvo tokios nu normalios, <...> iš tokių panašių šeimų, panašaus socialinio lygio <...>.“ (M/26) „<...> aš nebendravau su tais, su tokiais chuliganais <...> mane tėvai pripratino atsargumo tokio <...> nelabai prie tokių ėjau, <...>.“; (M26) „<...> bendraudavau ten su dviem merginom, jos buvo <...> ramios, tokios tylios, <...> man patikdavo su ramiais žmonėmis bendrauti. <...> Gal dėl to, kad tėvai mane mokino, kad aš pati nerūčiau, negėriau, <...> geras vaikas buvau.“; (M25) „Tai su tokiais, <...> kur ten rūkyt eina, gal mokykloj ir bendravau ten klasėj, ten pamokoj, bet šiaip aš su jais nežinau, neturėjau tokių ryšių.“; (M19) „<...> turėjau gal ir geresnių draugų, kurie ten nerūko, negeria <...>.“; (M20) „<...> pradėjau laikytis arčiau <...> berniukų, kurie nu jie buvo kaip ir motyvuoti labiau, jie labiau norėjo mokytis, <...> buvo geri žmonės <...>.“

Draugai buvo atsirenkami pagal interesą, pavyzdžiui, draugai iš panašaus socialinio statuso šeimos, draugai, kuriems nėra būdingas delinkventinis elgesys bei draugai, turintys tokią pačią motyvaciją mokslams. Ryšiai su vaikystės draugais buvo nutraukiami, pastebėjus delinkventinio elgesio apraiškas, tokias kaip alkoholio bei kitų psichotropinių medžiagų vartojimas, ankstyvas rūkymas, vagystės, muštynės ir pan. Informantai taip pat atskleidė, kad kai kurie buvę vaikystės draugai turi patirties, susiduriant su teisėsauga, atlieka bausmę kalėjime, tapo narkomanais, alkoholikais ar net gi gyvenimą pabaigė savižudybe:

(V28) „<...> iš vaikystės iki dabar liko gal tik du žmonės, o visi kiti kažkas tai arba nusigeria, arba narkomanu tapo, ar sėdi, ar visai išvažiuavęs iš Lietuvos, nes taip prisidirbęs, kad čia grįžt nebegali. <...> kai augom viskas buvo normaliai, o tik po to jau <...> taip ir išėjo, kad <...> išsišakojo.“; (M25) „<...> mačiau tiesiog kaip žmonės ritasi, kaip pavyzdžiui, vagystės prasidėdavo, <...> muštinės, ankstyvas rūkymas <...> čia vienuolikos-dvylikos metų kažkur, <...> Man ta situacija tiesiog nepatiko ir va nutraukiau tą bendravimą. <...> Vienas jau mirė <...> neseniai gal prieš metus, savižudybė. Kitas sėdi, <...> Pravieniškėse man atrodo.“; (M19) „<...> buvo ir draugų ir kaimynų, bet tai dabar su jais nebendrauju, nes jie <...> kaip „gopnikai“ dabar, nu ir rūko ir geria, tai aš su tokiais žmonėm daugiau nebendrauju.“

Delinkventinis elgesys bei tokį elgesį propaguojantys draugai buvo atmetami ir per asmeninį patyrimą pirmą kartą pavartojus alkoholio ar parūkius cigarečių. Informantai atskleidė, kad tokia patirtis buvo vertinama neigiamai, tokio elgesio nesinorėjo kartoti, o su draugais, įtraukusiais į visą tai – buvo nutraukiami ryšiai:

(M19) „<...> kai buvo kokie dvylika-trylika, prisimenu pas mane buvo tokia draugė, kuri privertė tiesiog daryti tokius dalykus, kurių nelabai norėjau, kaip rūkyti ar gerti. <...> vieną kartą ten su daug draugų, <...> tiesiog taip prisirūkiau, kad bloga pasidarė, tai daugiau tiesiog nusprendžiau, kad nebenoriu su jais būti daugiau.“; (M28) „Aš pabandžiau vieną kartą, <...> man tiesiog nepatiko. <...> taip ir baigėsi su tuo rūkymu.“

Tačiau, įsitikinimo elemento stiprumas bei kontrolė pasireiškė ne tik per delinkventinio elgesio ar delinkventų draugų atmetimą. Gyvenimo istorijų analizė taip pat parodė, kad kai kurių informantų delinkventinio elgesio atmetimas bei įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas, buvo susijęs su tuo, kad jie nenorėjo tokio gyvenimo, kurį matė savo artimoje aplinkoje bei Naujosios Vilnios mikrorajone. Norint turėti geresnę ateitį, buvo bandoma išsiaiškinti, kaip tą geresnę ateitį susikurti, kreipiantis pagalbos į tėvus ar mokytojus, skaitant knygas ar įsitraukiant į mokymąsi:

(M19) „<...> supratau, kad noriu geresnio gyvenimo ir kad man reikia mokytis, <...> daugelis kai pamato savo tėvus, kurie ten geria ar mušasi, tai jie galvoja čia mano gyvenimas, <...> aš kai žiūriu į savo tėvus, į savo šeimą – ir aš nenoriu to, noriu geresnio gyvenimo.“; (M30) „<...> ta bendruomenė vis tiek jinai kažkokią įtaką daro, nes tu matai, kas darosi aplinkui, <...> kad kažkas yra negerai ir <...> aš turėjau suprasti, ką daryt, kad nebūtų taip <...> kad tas gyvenimas man būtų geresnis, <...> kad nesėdėt žinai parke prie psichiatrinės ligoninės iki trisdešimt metų <...> kai aš prieš porą metų atvažiuodavau pas tėvus dar į tą patį kiemą, tai aš ant to pačio suoliuko matydavau tuos pačius bernus, kurie gėrė ten alų, kai jiems buvo septyniolika-šešiolika ir dabar jiems ten kaip man trisdešimt, <...> nu ta prasme to tai nesinorėjo gyvenime, <...> labai daug kas tam pačiam lygyje ir liko. <...> kai tuo labiau tau vis tiek tas spaudimas, <...> „ko tu čia nori, ko tu čia

išsišokinėji“, kad vis tiek nieko nebus geriau, <...> paauglystė buvo labai sunki <...> aš nebuvo atradusi kažkokios pagalbos iš tėvų ar iš mokytojų, <...> Tai man teko aiškintis pačiai, <...> tos pačios knygos labai padeda, kai pradėdi daugiau skaityti, <...>.“

Taigi, matoma, kad mikrorajono neigiama aplinka, neigiamos delinkventinio elgesio patirtys, neigiamai vertinamas bendraamžių delinkventinis elgesys – skatino atsiriboti nuo delinkventinio elgesio, nebendrauti su bendraamžiais delinkventais bei įsitraukti į veiklas, kurios padėtų siekti tikslų. Stipri įsitikinimo elemento kontrolė, paremta vaikystėje susiformavusiu vertybiniu pagrindu, pasireiškė gebėjimu atpažinti nepriimtina elgesį bei gebėjimu sukontroliuoti save esant įvairiems delinkventinio elgesio rizikos veiksniams artimoje aplinkoje.

Išvados

Šiuo tyrimu buvo mėginama pažvelgti į delinkventinio elgesio atmetimo atvejus Naujosios Vilnios mikrorajone. Mikrorajono istorinės aplinkybės, susijusios su XX a. politiniais sprendimais bei migracijos bangomis, parodė kaip keitėsi teritorijos socialinė aplinka bei etninė sudėtis. Vykusios migracijos bangos, pramonės klestėjimas ir staigus nuosmukis formavo mikrorajono socialinę aplinką, išsiskiriančią tautinių mažumų – lenkų, rusų, baltarusių ir kt. – koncentracija bei socialinės aplinkos problemų gausa. Sovietmečiu klestėjęs pramoninis mikrorajonas pasikeitė – atsirado nedarbo problema, žmonės susidūrė su integracijos iššūkiais, apleisti gamyklų pastatai keitė fizinį mikrorajono vaizdą. Negana to, mikrorajone gyvenančių tautinių mažumų padėtį apsunkino sovietmečiu auganti įtampa tarp tautų. Atsiradusios socialinės problemos bei fizinės aplinkos apleistumas keitė mikrorajono socialinę tvarką, siejamą su socialinės dezorganizacijos reiškiniu, turinčiu įtakos delinkventinio elgesio raiškai.

Surinktos gyvenimo istorijos atskleidė įvairius informantų aplinkos rizikos veiksnius, susijusius su mikrorajono socialine aplinka ir joje vykstančiais disfunkciniais procesais. Naujosios Vilnios mikrorajonas iš vienos pusės buvo vertinamas teigiamai, iš kitos – neigiamai. Teigiamas vertinimas buvo susijęs su mikrorajono gamta, ramybe, patogia bazinius poreikiu tenkinančia infrastruktūra, draugiška ir jaukia kaimynyste bei tai kad mikrorajonas yra nutolęs nuo miesto centro. Neigiamas vertinimas buvo susijęs su mikrorajono socialine netvarka ir disfunkciniais procesais, su kuriais teko susidurti, matyti ar girdėti iš kitų pasakojimų: dažni socialiniai, teisiniai pažeidimai bei nusikaltimai – vagystės, žmogžudystės, išprievartavimai, sveikatos sutrikdymai, muštynės, alkoholio vartojimas viešose vietose, etc.; Agresyvus ir konfliktiškas jaunimas, apleistos ir nesaugios vietos, benamystės problema; Neigiama kaimyninė aplinka – kaimynai alkoholikai, narkomanai, buvę kaliniai, socialinės rizikos asmenys, laiptinėse miegantys benamiai, narkomanai bei susibūriantys delinkventai.

Individualios patirtys mikrorajone vertė jaustis tiek saugiai, tiek nesaugiai. Saugumo jausmas priklausė nuo subjektyvaus aplinkos ir asmeninės patirties vertinimo.

Gyvenimo istorijų analizės metu taip pat išryškėjo su saugumo jausmu susijęs „savų“ mikrorajone aspektas: mikrorajone gyveno ir augo kelios kartos – tėvai, seneliai ar proseneliai. Pagal prisitaikymą mikrorajone, „savus“ buvo galima suskirstyti į pritapusius ir nepritapusius. Pritapusiais laikomi tie, kurie turėjo stiprius ryšius su juos supančiais žmonėmis, prisitaikė prie mikrorajono socialinės ir fizinės aplinkos bei liko gyventi Naujojoje Vilnioje. Nepritapę, priešingai – nesusikūrė reikšmingų ryšių, neprisitaikė prie aplinkos, todėl Naujojoje Vilnioje gyventi ateityje neplanuoja. Tačiau, nepaisant to, buvo prisitaikyta ar ne – buvimas „savų“ Naujojoje Vilnioje dalinai suteikė tam tikrą saugumo jausmą, žinant, kurių vietų reikia vengti, kuriose vietose ir kuriuo metu nesilankyti.

Gyvenimo istorijose taip pat išryškėjo tokie rizikos veiksniai, kaip: tautinių mažumų integracijos iššūkiai, palietę ir vėlesnes kartas; Neigiama mokyklos aplinka, kurioje daug delinkventinio elgesio apraiškų, nekontroliuojama patyčių problema, jaučiama saugumo jausmo stoka, mokiniams klijuojamos „etiketės“, skirstoma į klases pagal mokymosi ir motyvacijos mokslams lygį, per didelis krūvis mokytojams bei silpnas mokinių paruošimas; Motyvacijos mokslams stoka, prasti mokymosi rezultatai, būrelių ir kitokių užsiėmimų trūkumas; Su delinkventais draugais palaikomi ryšiai; Įvairios šeimos problemos, tokios kaip finansiniai sunkumai, prastos gyvenimo sąlygos, priklausomybė nuo alkoholio, konfliktai tarp tėvų, nepilna šeimos sudėtis, tėvų dėmesio stoka, perdėta kontrolė, arba priešingai – nepriežiūra, silpni santykiai su tėvais bei kitos tėvų problemos – žema profesinė padėtis, žemas išsilavinimo lygis, bedarbystė bei nusikalstamas elgesys. Taigi, gyvenimo istorijose atsiskleidė įvairios situacijos, kuriose buvo galima įžvelgti delinkventinio elgesio rizikos veiksnius. Tačiau, nepaisant jų – delinkventinis elgesys informantams nebuvo būdingas. Augant Naujojoje Vilnioje informantų elgesys buvo kontroliuojamas socialinių ryšių – prisirišimo, įsipareigojimo, įsitraukimo ir įsitikinimo – kurie sumažino rizikos veiksnių veiksmingumą ir didino informantų atsparumą delinkventiniam elgesiui.

Prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais pasireiškė visose gyvenimo istorijose. Jis formavosi per kartu leidžiamą laiką, priežiūrą, rūpinimąsi bei auklėjimą. Iš vienos pusės, buvo prisirišama prie tėvų, senelių, kurie rodė teigiamą pavyzdį, atitinkantį visuomenės konvencines normas. Tačiau, neigiamai vertinant šeimos narių elgesį bei matant neigiamą namų aplinką – prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais kūrėsi teigiamoje aplinkoje prie kitų giminių, draugiškos klasės bendruomenės narių ar kitų asmenų. Prisirišimas pasireiškė per akcentuojamų normų ir vertybių paisymą, paklusnumą taisyklėms ir tiesioginei kontrolei. Gyvenimo istorijų analizė parodė, kad informantai savo tėvams, seneliams bei kitiems asmenims, kurie juos augino, auklėjo, rūpinosi ar prižiūrėjo, jaučia dėkingumą, pagarbą, mato juos kaip pavyzdį arba laiko savo autoritetais.

Įsipareigojimas atsiskleidė per motyvaciją mokslams ar kitoms veikloms, kuri formavosi įvairiai: motyvacija buvo stipri nuo pat vaikystės, sekant tėvų pavyzdžiu ir vadovaujantis akcentuojamomis vertybėmis; sustiprėjo vėlesniame amžiuje pasikeitus aplinkybėms; visada buvo silpna. Įsipareigojimas pasireiškė per tikėjamą mokslo ar kitos veiklos teikiama nauda ir išsikeltų tikslų siekimą, pavyzdžiui, siekiant gerų mokymosi rezultatų, keičiant netinkamą mikrorajono mokyklą ar priešingai – prioritetą teikiant veiklai, nesusijusiai su gerais mokymosi rezultatais ir išsilavinimu. Taip pat pastebėta, kad vieni sulaukė artimųjų palaikymo ir paskatinimo, o kitiems palaikymo teko ieškoti kitur.

Įsitraukimas į visuomenės konvencinius interesus palaikančias veiklas taip pat pasireiškė dvejopai – iš vienos pusės buvo aktyviai įsitraukiama į tokias veiklas kaip sportas, įvairūs būreliai ar kiti pomėgiai – knygos, filmai, piešimas ir pan., vadovaujantis tėvų, senelių, prosenelių ar kitų svarbių asmenų pavyzdžiu. Iš kitos pusės įsitraukimas buvo pasyvus arba trumpalaikis, tačiau veiksmingas ir laiku atitraukiantis nuo delinkventinio elgesio rizikos.

Įsitikinimai formavosi priklausomai nuo prisirišimo, įsipareigojimo ir įsitraukimo į veiklas. Šio socialinių ryšių kontrolės elemento stiprumą rodo pasirinktas elgesio modelis, priešingas delinkventiniam elgesiui. Įsitikinimai atsiskleidė per perimtas vertybes, tokias kaip sąžiningumas, pagarba, empatija, atsargumas ir kt., gebėjimu rinktis draugus pagal interesą bei atsitraukti pastebėjus netinkamą jų elgesį.

Taigi, gyvenimo istorijos parodė kaip, esant aplinkos rizikos veiksniams, pasireiškė socialinių ryšių kontrolė pasirenkant nedelinkventinio elgesio modelį. Pastebėta, kad prisirišimas pozityviais emociniais ryšiais skirtingais gyvenimo etapais turėjo stiprų vaidmenį visose gyvenimo istorijose. Nepaisant to, kaip keitėsi prisirišimo kontrolės stiprumas – įsipareigojimas tikslams ir įsitraukimas į veiklas pasireiškė skirtingai.

LITERATŪRA

1. Barškietienė, J. 2007. Šeimos įtaka nepilnamečių deviantinio elgesio formavimuisi, *Magistrinis darbas* [interaktyvus], p. 12. Prieiga per internetą: <<https://vb.mruni.eu/object/elaba:1947921/>> [Žiūrėta 2019 01 05].
2. Bertaux, D. and Bertaux-Wiame, I. 1981. Life stories in the baker's trade. In D. Bertaux (Ed.), *Biography and society*. p. 169–189. Beverly Hills: Sage.
3. Bieliūnė, S. 2016. Požiūrio į delinkventus ir jiems skirtų įstaigų kaita: teorinės išvalgos, *ACTA PAEDAGOGICA VILNENSIA* [interaktyvus], p. 98, 106-108. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/10469/8424>> [Žiūrėta 2018 12 20].

4. Biveinis, P. ir Kasperavičius, A. P. 2012. Lietuvos tautinės mažumos, valstybė ir visuomenė XX-XXI amžių sandūroje, *Lietuvos istorijos studijos*, [interaktyvus], p. 151, 154, 156, 161-164. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367188030776/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 04 03].
5. Brukštutė, M. 2011. Delinkventų konstravimas Lietuvos švietimo sistemoje, *Magistro darbas* [interaktyvus], p. 7. Prieiga per internetą: <<https://epublications.vu.lt/object/elaba:6078755/>> [Žiūrėta 2019 01 05].
6. Cohen, A. K. 1955. *Delinquent Boys: The culture of the gang*. p. 49-72. Glencoe, Ill: The Free Press.
7. Dobryninas, A. et al. 2004. *Delinkventai Lietuvos mokyklose*. Vilnius.
8. Gavėnaitė, 2003, Delinkvencijos raiška neformaliose jaunimo grupėse, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* [interaktyvus], p. 117-118. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/article/view/5942/4850>> [Žiūrėta 2019 05 29].
9. Gudelis, D. 2019. Gyventojų tyrimų Lietuvoje problema: Erdvinis aspektas, *Filosofija. Sociologija*, [interaktyvus], 2(30), p. 126-128, 130-135. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2019~1569302014845/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 03 24].
10. Hirschi, T. A. 1969. *Control Theory of Delinquency*. p. 294-299. Berkeley: University of California Press.
11. Justickaja, S. et al. 2015. *Jaunimo delinkventinis elgesys: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. p. 14, 18, 26-28, 56, 62-72, 138-140, 185. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/JAUNIMO_DELINK_ELGESYS.pdf> [Žiūrėta 2019 05 27].
12. Justickaja, S., Kalpokas, V. ir Ūselė, L. 2008. 15–17 amžiaus moksleivių delinkventinis elgesys ir viktimizacija Lietuvoje, *Teisės problemos* [interaktyvus], p. 88, 98-104 Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2008-4-justickaja-kalpokas-usele.pdf>> [Žiūrėta 2019 05 29].
13. Kiseliova, T. 2006. Rizikos grupės vaikų, lankančių dienos centrus, požiūris į nusikalstamumą, *Magistro darbas* [interaktyvus], p. 5, 7. Prieiga per internetą: <<http://gs.elaba.lt/object/elaba:1767646/index.html>> [Žiūrėta 2019 05 31].
14. Kraniauskienė, S. 2000. Biografinis metodas: dvi teorinės-metodologinės kryptys, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* [interaktyvus], p. 89. Prieiga per internetą:

- <<http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmas/article/view/7227/4789>> [Žiūrėta 2019 05 20].
15. Liobikienė, T. N. 2010. Kaip padėti vaikams, augantiems alkoholizmu sergančioje šeimoje? *SOCIALINIS DARBAS. PATIRTIS IR METODAI* [interaktyvus], p. 75-76. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367175671854/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2019 05 22].
 16. Miller, R. 2000. *Researching life stories and family histories*. p. 73-108. Thousand Oaks: Sage.
 17. Mowen, T. J. ir Boman, J. H. 2017. A Developmental Perspective on Reentry: Understanding the Causes and Consequences of Family Conflict and Peer Delinquency during Adolescence and Emerging Adulthood, *Journal of Youth & Adolescence* [interaktyvus], 47, p. 277-279. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=d30005f7-1f8e-41a1-8204-d44e5231bd41%40pdc-v-sessmgr01>> [Žiūrėta 2019 05 30].
 18. Pocienė, A. 2009. Socialinės tvarkos ir saugumo prielaidos mieste: Aplinkos kriminologijos teorijų taikymo patirtis vakaruose ir perspektyvos Lietuvoje, *TEISĖS PROBLEMAS* [interaktyvus], 4(66), p. 34-35, 37-38, 62-63. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2009-4-pociene.pdf>> [Žiūrėta 2020 02 27].
 19. Sakalauskas, G. 2013. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė, *Teisės problemos* [interaktyvus], p. 8, 15-16, 35-36. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2013-3-sakalauskas.pdf>> [Žiūrėta 2019 01 06].
 20. Schepers, D. 2016. *Causes of the causes of juvenile delinquency: Social disadvantages in the context of Situational Action Theory*, *European Journal of Criminology* [interaktyvus], 14(2), p. 151, 155-156. Prieiga per internetą: <<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1477370816649622>> [Žiūrėta 2019 05 30].
 21. Shaw, C. ir McKay, H. 1942. *Juvenile Delinquency in Urban Areas*. p. 98-104. Chicago: University of Chicago Press.
 22. Sykes, G. M. ir Matza, D. 1957. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Association*, 22(6), p. 664-670.
 23. Simno, M. 1987. *Tarybų Lietuvos Enciklopedija*. p. 187. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
 24. Sipavičienė, A. ir Stankūnienė, V. 2011. Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos, *Filosofija. Sociologija*, [interaktyvus], 4(22), p. 327. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367182018972/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 04 01].

25. Stankevičius, P. 2003. Lietuvos pramonės struktūros pokyčiai XX amžiuje, *Istorija*, [interaktyvus], p. 69-71. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367185613877/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 03 26].
26. Stravinskienė, V. 2007. Rytų ir Pietryčių apgyvendinimo planai ir jų realizavimas: 1944 m. antrasis pusmetis – 1946 metai, *Lituanistica*, [interaktyvus], p. 15-19, 20-21, 23, 25-26. Prieiga per internetą: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2007/2/Lit_013_027.pdf> [Žiūrėta 2020 03 13].
27. Stravinskienė, V. 2009. Migracijos procesų poveikis Vilniaus miesto gyventojų etniniams demografiniams pokyčiams 1944-1959 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, [interaktyvus], p. 136; 138-143, 145-147, 150-151. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367176262667/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 03 11].
28. Stravinskienė, V. 2010. Tarpiniai lenkų ir lietuvių santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje 1953-1959 m., *Istorija*, [interaktyvus], p. 44-49. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367174206044/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 03 11].
29. Stravinskienė, V. 2014. Rytų ir Pietryčių Lietuva ir sovietų etninė-demografinė politika (1944-1964m.), *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, [interaktyvus], p. 123, 125-126, 128-131. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2014~1464339203034/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 03 11].
30. Stravinskienė, V. 2016. Demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1944–1989 m. (statistinis aspektas), *Istorija* [interaktyvus], p. 37. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1504709224732/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2019 05 16].
31. Tamuteinė, I. 2012. Kriminalinė viktimizacija ir rizikos kaimynystė Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos skirtingo tipo mikrorajonuose, *Filosofija. Sociologija*, [interaktyvus], 4(23), p. 232-234. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367188855824/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [Žiūrėta 2020 04 28].

32. Umbrasienė, N. ir Narkauskaitė, L. 2010. Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį, *Visuomenės sveikata* [interaktyvus], p. 24-27. Prieiga per internetą: <http://old.ntakd.lt/files/informacine_medzega/6-Kita_Informacija/02-moksliniai_str/10-1straipsnis.pdf> [Žiūrėta 2019 05 27].
33. Valickas, G. 1997. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos: monografija*. p. 16-30, 35, 85-87. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
34. Valickas, G. ir Tarozienė, V. 2009. Asocialaus elgesio formavimasis socialinės informacijos apdorojimo požiūriu, *Psichologija* [interaktyvus], p. 21-22. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/2588/1809>> [Žiūrėta 2019 01 05].
35. Vileikienė, E. 2005. Delinkventų santykiai su policija ir artimiausia aplinka, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* [interaktyvus]. p. 103-106, 117. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmas/article/view/6000/4908>> [Žiūrėta 2019 05 27].
36. Vileikienė, E. 2007. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. p. 5, 14, 118, 127, 131. Vilnius: JTVP, NPLC.
37. Vileikienė, E. 2010. Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius, *Socialinis darbas* [interaktyvus], p. 48, 52. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/eb3/5_vileikiene.pdf> [Žiūrėta 2019 05 27].
38. Vitkauskas, K. 2010. Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje, *VIEŠOJI POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS* [interaktyvus], p. 125-126. Prieiga per internetą: <<https://www.mruni.eu/upload/iblock/3aa/115-127.pdf>> [Žiūrėta 2019 05 29].
39. Žibas, K. 2016. (D)migracinė populiacija. In: Stankūnienė, V. et al. *Lietuvos demografinė kaita: Ką atskleidžia gyventojų surašymai: Mokslo studija*. Vytautas Magnus University, [interaktyvus], p. 88. Prieiga per internetą: <<https://www.vdu.lt/cris/handle/20.500.12259/33786>> [Žiūrėta 2020 03 20].
40. Žibas, K. ir Petrušauskaitė, V. 2016. Gyventojų etninių struktūrų sociodemografinės ir regioninės diferenciacijos. In: Stankūnienė, V. et al. *Lietuvos demografinė kaita: Ką atskleidžia gyventojų surašymai: Mokslo studija*. Vytautas Magnus University, [interaktyvus], p. 109-112, 122, 134. Prieiga per internetą: <<https://www.vdu.lt/cris/handle/20.500.12259/33786>> [Žiūrėta 2020 03 16].
41. Žukauskaitė, J. 2012. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: Psichologiniai mediacijos taikymo aspektai, *Teisės problemos* [interaktyvus], p. 98. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2012-2-Zukauskaite.Nepilnameciu-nusikalstamas-elgesys....pdf>> [Žiūrėta 2019 05 29].